

BIĆE BOLJE – BO ŹE

Zbornik literarnih besedil z delavnic Kulturna
produkcija ranljivih skupin – književna
produkcija v maternem jeziku v okviru
projekta #MANJŠINENAMREŽI

BIČE BOLJE - BO ŽE

Zbornik literarnih besedil z delavnic Kulturna
produkcija ranljivih skupin – književna
produkcija v maternem jeziku v okviru
projekta #MANJŠINENAMREŽI

Kataložni zapis o publikaciji (CIP) pripravili v Narodni in univerzitetni
knjižnici v Ljubljani

[COBISS.SI-ID=302206208](#)

ISBN 978-961-93945-5-7 (epub)

ISBN 978-961-93945-6-4 (pdf)

ISBN 978-961-93945-7-1 (html)

dr. Lidija Dimkovska 8

Spremna beseda

Alena Begić 22

- 22 BOG I MAGDALENA
24 BOG IN MAGDALENA
26 ZLATOUSTI
28 ZLATOUSTI
30 STOLICE
31 STOLI
32 ZATVOR
35 ZAPOR
38 DOSTOJANSTVO MRŽNJE
44 DOSTOJANSTVO SOVRAŠTVA
50 O avtorici

Tanja Božić 52

- 52 CAMEL BLUE(S)
53 CAMEL BLUE(S)
54 MANDARINE
55 MANDARINE
56 OB OKNU
59 DO PROZORA
62 STRIŽENJE
70 ŠIŠANJE
78 O avtorici

Vesna Hrdlička Bergelj 80

- 80 JEDNOM
81 NEKOČ
82 I SADA
83 IN ZDAJ
84 NIJE LOPTA NEGO BALUN
86 NI ŽOGA, AMPAK BALUN

- 88 STARA SKOJEVKA
93 STARA SKOJEVKA
98 TRI PRSTENA
101 TRIJE PRSTANI
104 O avtorici

Tamara Kovačević 106

- 106 PREDMET
108 PREDMET
110 IDE MI SE KUĆI ZIMI
112 POZIMI ME VLEČE DOMOV
114 GOSPOĐA SAUČESNICA
120 GOSPA SOUDELEŽENKA
126 NA UGLU
130 NA VOGALU
134 O avtorici

Natalija Milovanović 136

- 136 FRNIKOLA NA DESNI DOJKI
137 KLIKER NA DESNOJ DOJCI
138 VENTRILOKVISTKA
139 TRBUHOZBORKA
140 MEJA
142 GRANICA
144 MAGNOLIJA
145 MAGNOLIJA
146 ZVOČNA POKRAJINA
151 ZVUČNI KRAJOLIK
156 O avtorici

Dragan Mitić

158

158	SPREMAM ZIMNICU
161	PRIPRAVLJAM OZIMNICO
164	LOPTA
167	ŽOGA
170	OČAJ KOD DRVETA
172	OBUP PRI LESU
174	KNJIGE SA ORASIMA
182	KNJIGE Z OREHI
190	O avtorju

Snježana Vračar Mihelač

192

192	VAN KONTROLE
195	IZPOD NADZORA
198	UROBOR
208	UROBOR
218	NADIGRATI SAMOČU
220	UKANITI SAMOTO
222	SANGUE SACRO
225	SANGUE SACRO
228	O avtorici

Biljana Žikić

230

230	DUBAI
232	DUBAJ
234	U SELIDBAMA
235	OB SELITVAH
236	ONLY EU PASSENGERS
237	ONLY EU PASSENGERS
238	ŽENE KOJE KRIJU SVOJE PESME

239	ŽENSKE, KI SKRIVAJO SVOJE PESMI
240	CRNE MRVE NA TEPIHU
242	ČRNE DROBTINE NA PREPROGI
244	BIĆE BOLJE
247	BO ŽE
250	O avtorici

dr. Lidija Dimkovska

Spremna beseda

BIĆE BOLJE – BO ŽE

Pred nami je zbornik, ki je nastal na podlagi desetih literarnih delavnic KULTURNA PRODUKCIJA RANLJIVIH SKUPIN – KNJIŽEVNA PRODUKCIJA V MATERNEM JEZIKU: IZZIVI, MOŽNOSTI, TEŽAVE, DOBRE PRAKSE, ki sem jih vodila kot mentorica v okviru projekta #MANJŠINENAMREŽI, ki je potekal na sedežu Srbskega kulturnega centra Danilo Kiš v Ljubljani. Delavnice, zamišljene kot debatni krožki, so ponujale nenehno interakcijo tako med menoj in udeleženci kot med njimi samimi, ki jih je bilo skupno osem in ki pišejo bodisi tudi v svojih maternih jezikih z območja nekdanje Jugoslavije bodisi izključno v njih. Natančneje: dve ki pišeta v slovenščini, ena, ki piše v bosanščini, dve, ki pišeta v hrvaščini in trije, ki pišejo v srbsčini. Razen v primeru Tanje Božić, ki je rojena v Sloveniji, gre za pripadnike prve generacije priseljencev v Sloveniji, ki aktivno obvladajo tako slovenski kot tudi svoj materni jezik, pišejo pa v enem (maternem) jeziku. Pri Nataliji Milovanović pa se je zgodil tudi dvojezični ustvarjalni proces. Pogoji, da se na delavnice lahko prijavijo, je bil, da še niso imeli knjižne objave. Čeprav so vsi delavnice obiskovali kot začetniki, je bilo mogoče opaziti le majhne razlike, ki so izhajale predvsem iz izkušenj s pisanjem in poznavanja književnosti. Na delavnicah so se udeleženci učili predvsem veščin kreativnega pisanja proze, poezije in esejistike, seznanili pa so se tudi s problematiko in širšim kontekstom priseljske književnosti, dvojezičnosti, tujejezičnosti, literarnim kanonom, pričakovani nacionalnih književnostih itd.

Že na prvo, spoznavno delavnico, so prinesli svoje literarno delo (pesem ali kratko zgodbo), ne glede na to, ali je bilo objavljeno ali ne, ki jih predstavlja na najboljši način, poleg tega pa tudi najljubše

literarno delo avtorja/avtorice, ki jih je zaznamovalo, je zanje velikega pomena ali jim je najbolj všeč od vsega, kar so prebrali. Na podlagi prebranih besedil sem ugotovila, da imajo izjemno razvit in kakovosten literarni okus in da tudi sami pišejo izvirno in zanimivo, zato smo na naslednjih delavnicah obravnavali literarna besedila, ki so jih udeleženci napisali za domačo nalogo o različnih temah: tema predmeta, na primer, je vzbudila veliko zanimanja, saj so lahko pisali o predmetu, ki jih je v življenju zaznamoval, pa o prvem dnevu novega življenjskega doživetja, izjemno plodna je bila tudi domača naloga, ko so morali pisati iz perspektive domačega ljubljénčka, katerekoli živali, drevesa, rastline, ptice, aparata, knjige, predmeta itn. V kratkih zgodbah so se držali pravila, da izbran literarni subjekt govori o človeku ali pa o drugem predmetu/živali/drevesu/rastlini/ptici/aparatu itd. Udeležencem sem predlagala, naj preberejo roman E. T. Hoffmanna *Življenjski nazori mačka Murra: z odlomki življenjepisa kapelnika Johannes Kreislerja*, kratko zgodbo *Preobrazba* Franza Kafke in roman *Pasje srce* Mihaila Bulgakova. Nastale so izjemne pesniške in pripovedne alegorije, personifikacije in ganljive zgodbe.

Zgodbo ali pesem so lahko pripovedovali ali pesnili v katerikoli osebi ednine ali množine (za v slovenščini pišoče tudi dvojine). Pri pisanju zgodbe so morali biti med drugim pozorni tudi na to, kdo je glavni junak v zgodbi. Kdo jo pripoveduje, je to glavni lik ali opazovalec? Vsevidni ali/in vsevedni pripovedovalec?

Na eni izmed delavnic so udeleženci dobili v branje pesem Josipa Ostija in pesem v prozi Radmile Lazić, dobili so nalogo, da do naslednje delavnice napišejo pesmi, navdahnjene s prejetimi besedili, in sicer posvečene izgubi in/ali neprijetnemu življenjskemu dogodku. Imeli so tudi nalogo izbrati pesem katerekoli pesnice oz. kateregakoli pesnika in na podlagi izbrane pesmi napisati lastno.

Izbrana pesem naj bi bila navdih za njihove pesmi, ni pa bilo nujno, da ima iste motive, strukturo, poetiko. Izbrano in svojo pesem so prinesli na delavnico ter pred branjem slednje prebrali tudi prvo, pojasnili so, zakaj so izbrali ravno to pesem, v nadaljevanju pa smo interpretirali njihove pesmi. Debata je bila produktivna, živahna in ustvarjalna, veliko smo se pogovarjali o poeziji in njenih značilnostih, o obrtništvu pesnjenja, o arhaični in sodobni poeziji, o pesniškem jeziku in poetiki. Kot mentorica menim, da je najbolje pisati drugje kot na delavnicah, v skupnem prostoru, toda na eni od delavnic smo se vendarle lotili zanimive naloge: udeleženci so napisali skupno besedilo v obliki nadrealistične igre avtomatske pisave, ko vsak napiše en ali več stavkov/verzov, prepogne papir, da napisanega ne bi mogel prebrati naslednji udeleženec, ki postopek ponovi. Na koncu smo dobili pričujoče nadrealistično, neponovljivo besedilo:

I onda mi u mrklu pretešku noć
dođe neko poznat, zvani čežnja.
Preklinjao, sve drage svoje zvaó na pomoć!
Uzalud! Vapaj osta samo težnja.
V gostoti megle je le še več beline.
Besede so si postrigle lase.
Noć je prosula zgusnuto zbilju na kapke nevoljkih spavača.
Liza se valjala po vučijem rupu.
Mjesec je na njima prižigao dlake.
Zavijaše skupa na noć što zamire ...
Pospravljeni pod beton, pristavljeni na radiatorje.
Ujutru su mozgovi prazni? Moji sigurno prazni.
Sudovi me progone.
I kad im okrenem leđa, izađem iz kuće,
nacrtana mi meta.

Ne glede na temo so bila literarna besedila udeležencev nadvse zanimiva, z visokim literarnim potencialom, debata je bila vsakič iskrena, živahna in navdihujoča. Delavnice so bile tudi izobraževalne v smislu seznanjanja s svetovno književnostjo, ki bi jo morali tudi sami brati in poznati. Prejeli so seznam priporočenih literarnih del svetovnih avtorjev in avtoric, povabljeni so bili, naj na seznam dodajo tudi svoje najljubše avtorje in avtorice. Na delavnicah smo se pogovarjali tudi o odnosu med avtorjem in založbo, kako objaviti knjigo, ali je objava v samozaložbi v Sloveniji ustrezna, kakšna je vloga urednika, kako priti do založbe itn. Zanimalo jih je tudi vprašanje literarnih nastopov v javnosti: kako brati, kako nastopati, kakšno držo zavzeti, pa tudi o možnostih nastopanja, o literarnih razpisih v Sloveniji in tujini. Udeležence sem spodbujala, naj se čim več prijavljajo na tovrstne literarne razpise, natečaje in delavnice, naj svoja literarna besedila pošiljajo literarnim revijam. Naredili smo tudi seznam sodobnih literarnih revij, ki objavljajo sodobno književnost. Na delavnicah smo se pogovarjali o pomenu branja in bralne kulture, ki je temelj pisanja. Namen delavnic kreativnega pisanja je pravzaprav ustvariti odlične, pozorne bralce, ki so tudi pisatelji.

Na delavnicah smo predstavili tujejezične književnosti v Sloveniji (značilnosti, pripadniki, položaj itn.), ki jim tudi večina udeležencev že pripada. Posebna pozornost je bila posvečena predstavitvi antologije sodobne manjšinske in priseljske književnosti v Sloveniji *Iz jezika v jezik*. V tem kontekstu so se udeleženci udeležili skupne debate o problematiki tujejezične in manjšinske književnosti, poudarili so tujejezične in manjšinske avtorje/avtorice, ki so jih brali, pa tudi lastna spoznanja, razmišljanja in vprašanja o tej problematiki. Na delavnici smo razvili tudi debato na temo, kako vzdrževati jezik, v katerem udeleženci pišejo, glede

na to, da jih večina piše v jezikih nekdanje Jugoslavije, živijo pa v Sloveniji. Vsak je imel priložnost izraziti svoje mnenje, razmislek in se tudi soočiti s svojimi pomisleki in vprašanji jezika, identitete in pripadnosti. Vsi so se strinjali, da se jezik pisanja vzdržuje na najboljši način z branjem kakovostne literature v dotičnem jeziku. V tem kontekstu smo na eni od delavnic gostili dva pisca kratkih zgodb, in sicer Ivana Antića in Zorana Kneževića, oba iz Srbije, ki živita v Sloveniji, Antić piše v srbskem jeziku, Knežević pa v slovenskem. Udeleženci delavnic so predhodno prejeli kratki zgodbi gostov, ju skrbno prebrali in pripravili interpretacijo, vprašanja in komentarje. Avtorja sta se na kratko predstavila, sledil je pogovor o njunih kratkih zgodbah, udeleženci so aktivno sodelovali z mnenji, komentarji in vprašanji, govorili so tako o literarnem kot tudi o zunajliterarnem življenju (predvsem o njunem položaju v slovenskem literarnem prostoru). Avtorja sta spregovorila tudi o svojih izkušnjah pri pisanju proze, delila sta nasvete ali predloge, kako biti pri tem uspešen, Knežević je celo udeležencem razdelil kratka navodila za pisanje proze, vzdušje je bilo sproščeno, na koncu sta gosta dobila vsak po eno kratko zgodbo od dveh udeležencev, da ju doma prebereta in napišeta mnenje oziroma predloge in nasvete, kar sta tudi storila. Pozneje je bil gost delavnice, Ivan Antić, povabljen, da izpelje tudi sam eno delavnico kreativnega pisanja, na katero je povabil slovenska pesnika Muanisa Sinanovića in Tiborja Hrsa Pandura, s katerima so udeleženci razvili izjemno zanimiv pogovor o pisanju, za domačo nalogo pa so uporabili temo žoge, ki je tudi vključena v zbornik.

Dve delavnici sta bili tudi evalvacijske narave – udeleženci so anonimno ocenjevali besedila soudeležencev z ocenami od ena do pet ter anonimno napisali komentarje o vseh ocenjenih besedilih. Potem smo sešteli ocene ter se pogovarjali o izvedenem postopku

in rezultatih. Metoda anonimnega ocenjevanja vseh do tedaj napisanih besedil je veliko pripomogla k temu, da smo na koncu ugotovili, kako so udeleženci v pisanju napredovali, da so dejansko izboljšali svoja besedila, da so upoštevali napotke, nasvete in pravila določenega literarnega žanra ter v končni verziji napisanega pokazali izjemne rezultate.

Poleg proze in poezije se je nekaj udeležencev lotilo tudi pisanja esejja. Esez *Frendice, kolegi in tovarišice*, prvi, ki ga je Natalija Milovanović sploh napisala, je bil nominiran za nagrado za najboljši slovenski esej revije *Sodobnost*, kar nam je lahko v ponos.

Pri Nataliji Milovanović se je med delavnicami zgodil izjemno zanimiv jezikovni preskok: če je na začetku pisala le v slovenskem jeziku, je vmes začela pisati tudi v srbskem. Tudi sama se je prevajala, na koncu pa sta skupaj z Tanjo Božić prevedli besedila svojih soudeležencev, in tako se je njuna vloga na delavnicah razširila. Natalija piše izjemno zanimivo metonimično poezijo, ki že sodi v nov val slovenske poezije – zato ni naključje, da je bilo nekaj njenih pesmi že par mesecev po zadnji delavnici objavljenih v reviji *Literatura*. Sodobni svet in življenje v njem lucidno vstopa v njene verze, pesnica išče smisel človeških stisk in stanj v metonimični in metaforični obliki. Njena pesem *Meja* je izjemna pesem o identiteti, meji v psihičnem in fizičnem pomenu besede, o domovini, o pripadnosti oziroma nepripadnosti. Zanimajo jo migracijska vprašanja, spolna identiteta, jezikovna identifikacija, razmišlja o izzivih sodobnega časa, na izzive naših delavnic se je vsakič odzvala izvirno in popolnoma predano.

Zanimivo je, da med napisanimi besedili udeležencev ni bilo motivov domotožja, hrepenenja po rodni grudi, življenja v tujem okolju, idealizacije domovine in s tem povezane bolečine, niti drugih tem, značilnih za diasporo. Estetsko funkcijo svoje pisave

so udeleženci vedno povezali z eksistencialno, posledično tudi z etično. Filozofsko vprašanje »Kdo sem?«, ki je nasploh značilno za ustvarjalce, je v imagologiji mlajših avtorjev dopolnjeno še z enim avtoreferenčnim vprašanjem: »Kje sem (doma)?«, toda odgovori niso travmatični ali sentimentalni, ampak lucidni, avtoreferencialni, ironični. Lahko rečem, da na literarno sceno vstopajo suvereno in odprto, brez predsodkov, stereotipov in idealizacije literarnega sveta, v katerem bodo, upajmo, enakopravni s slovensko pišočimi avtorji.

Seveda bo to lažje za Tanjo Božić, ki je ostala zvesta slovenščini, preprosto zato, ker je ta njen notranji jezik in je, po mojem mnenju, popolnoma izdelana in ena najboljših avtoric, kar sem jih srečala med novimi glasovi v slovenski književnosti. Vse, kar je napisala na delavnicah, nas je navdušilo s svojo resnostjo, pristnostjo, posvečenostjo in veliko vero v književnost. V času delavnic je bila nominirana za nagrado za najboljšo kratko zgodbo na natečaju revije *Sodobnost* za zgodbo *Duhovi*, ki jo je napisala na delavnicah. Njen prirojen dar za literaturo, podkovan s študijem primerjalne književnosti, jo je izoblikoval v avtorico, o kateri bomo še veliko slišali in brali. Tako v pesmih kot v zgodbah je njena poetika v tem, da vedno vzame droben, toda pomemben trenutek iz življenja, ki ga na navzven enostaven način, z enostavnimi stavki, metaforami in simboli predela v že zaokroženo literarno besedilo, ki ne potrebuje veliko dodatnega poseganja in spreminjanja. Njena kratka zgodba *Striženje* je antološka pripoved o družini, izgubi, materinski in hčerinski ljubezni, odtujenosti, bolezni, o medgeneracijskem odnosu, o trenutkih v življenju, ki nas zaznamujejo. Enako antološka je njena pesem-cikel v štirih delih *Ob oknu*, v kateri na preprost način obravnava izjemno zapleteno človeško identiteto med dvema domovinama, med dvema jezikoma, med dvema potema, vedno na

poti, vedno v premikanju, pri tem pa postavlja težka, prej naštetá eksistencialna vprašanja: kdo sem, kje sem doma, kje nisem.

Naslov zbornika *Biće bolje – Bo že*, smo si izposodili od Biljane Žikić: tako se namreč imenuje njena pesem, ki nas je navdušila s svojo pristnostjo, srčnostjo. Gre za pesem – summa summarum o pesničinem odnosu z očetom, portret njegovega dela in življenja, lekcijo o bivanju na tem svetu. Izjemno družbeno ozaveščena in angažirana Biljana Žikić je na delavnicah napisala pesmi in kratke zgodbe, ki kažejo kritično držo do dogodkov okrog nas in v našem času. Z lucidnostjo, ironijo in iskrenostjo piše o zelo pomembnih temah, kot so identiteta, tudi spolna, migracije, zlorabe, mobing, nasilje, ženske pisave, o socialnih težavah, usodah z obrobja. Njena kratka zgodba *Dubaj*, ki je nastala kot domača naloga na temo besedilo iz perspektive živali ali rastline, je izjemno posrečena, duhovita zgodba o psu, ki živi mirno življenje, vse dokler se njegovi lastniki zaradi ekonomskih razlogov brez njega ne preselijo v Dubaj, on pa postane last drugih ljudi. Humor, socialna dimenzija, ekonomske migracije prek lika psa dobijo filozofsko razsežnost z jasnimi humanističnim sporočilom.

Dragan Mitić je na delavnice prišel kot absolutni pesnik predvsem nesrečne ljubezni, izgube, ranjenosti, moško-ženskih odnosov in pričakovanj, na koncu delavnice pa lahko rečemo, da je postal izčiščen pesnik in odličen prozaist, ki ni zgubil svoje poezije, vendar jo je spremenil in osvobodil prevelike čustvenosti, jo odprl za slike, podobe in metafore in metonimije tudi iz ostalih, ne le ljubezenskih govoric, paralelno pa je začel pisati odlične zgodbe s pridihom memorialistike, spomina, otroštva, odraščanja itn. Znanstveniku v njem je uspelo napisati izjemno narativno-lirično pesem *Žoga*, v kateri je subjekt žoge odlično izrabljen kot podoba življenjskega kroga. Ars-poetično se je lotil poezije in tudi življenja

v hudomušni pesmi *Pripravljam ozimnico*. Da bi ustvaril kratko in pregnantno zgodbo *Obup pri lesu*, je poosebil les, v zgodbi *Knjige z orehi* pa je napisal izjemno osebno in družinsko pripoved o razpadu Jugoslavije, o bratstvu, prijateljstvu, medčloveških odnosih, o bližini, ki je premagala vojno, o človeškem bitju, polnem empatije, sočustvovanja in ljubezni.

Alena Begić nam je s poezijo, prozo in esejem, ki jih je ustvarila v času delavnic, odprla poetično in poetološko področje, ki ga v današnjem času v sodobni evropski literaturi redkokdaj srečamo: klasičnost, stroge forme, abstraktnost modernizma, pridih orientalizma, dialog med erotizmom in duhovnostjo, metafizična izpraševanja alterega, neminljivost pesniške rime, melodičnega ritma, arhetipiziranih besed in vse, kar predstavlja kulturna jezikovna dediščina. Izjemno pogumno se je lotila esejiziranja dostojanstva sovraštva, tako je temo, ki je v današnji esejistiki redka, obravnavala visoko kakovostno, filozofsko in referenčno. Renesančna oblika boga in Magdalene, podoba duha, duše in telesa izstopa z izjemnim prepletom telesnosti in duhovnosti, ekstaze in katarze. *Zapor* na otroški način govori o dvojnosti, samoti in človeški stiski v velikem svetu. Literarna besedila Alene Begić so na naših delavnicah spodbudila izjemno živahno debato, drugačnost njenih besedil je vzbujala kritike in občudovanja, nikakor pa ne ravnodušnosti. Avtorice kot Alena Begić so danes bolj izjema kot pravilo, zato so tovrstne poetike toliko bolj dragocene.

Snježana Vračar Mihelač je tudi pred delavnicami pisala izjemno narativno, angažirano, urbano poezijo, s pisanjem je nadaljevala še plodoviteje in je od vseh udeležencev ustvarila največ literarnih besedil, predvsem pesmi, pa tudi zgodbe in esej. Njen prosti verz teče naravno in brez zadržka, Snježana piše o navadnih in malo manj navadnih ljudeh, empatično leze pod njihovo kožo in

njihova čustva, stališča in mnenja pa prikaže izjemno resničnostno, pristno, prepričljivo. Družbena ozaveščenost, socialni problemi, stiske ljudi in stiske mesta, prepletene z lucidnostjo in rokovskim pridihom, rojevajo verze, polne življenja, polne resnice, polne fakcije, ki pa je tudi plod fikcije. *Ukaniti samoto* je urbana, sodobna balada o stanju žensk v današnjem, po mnogo čem še vedno moškem svetu. Odlična pesem *Sanguie sacro* na izjemno referenčen način ponazarja človeka kot glavnega dejavnika, ki stvari premika naprej ali nazaj kot kri v svojem telesu. Njena zgodba *Urobor*, ki bo pritegnila bralca s svojo notranjostjo in poglobljenostjo tako v psihične kot tudi v fizične koordinate poti, potovanja, migracije, vračanja, domovine, rodbine, preteklosti, sedanjosti in prihodnosti, na nek način korespondira oziroma komunicira s kratko zgodbo Dragana Mitića *Knjige z orehi*. Snježana je avtorica, ki piše, ker drugače ne more, in piše o vsem, kar jo navdušuje, moti, skrbi, pisanje je zanjo možnost spreminjanja sveta.

Tamara Kovačević nas je vsakič znova presenetila s svojimi zgodbami, v katerih se izjemno uspešno ukvarja s podrobnostmi, ki dajejo njenim neverjetno zanimivim idejam pristnost, prepričljivost in resnost. Ko raziskuje resničnost, gre Tamara vedno v globino, v čustva, občutke in stiske sodobnikov, predmetov, flore in favne. Njena kratka zgodba *Predmet* je izjemna avtobiografska ali, še bolj, avtofikijska zgodba, v kateri brez zadržkov, na skoraj črnohumoren način pripoveduje o nagrobnem spomeniku, ki ga je postavila na grob očeta, s katerim ni imela dobrih odnosov. Preizkusila se je tudi v posrečeni mešanici ljubezni, trilerja, kriminalke, mafije oziroma njihovih potencialov v zgodbi *Gospa soudeleženska*. V kratko zgodbo *Na vogalu* pa je vpletla krasno personifikacijo grmička, ki je priča urbanega življenja v Ljubljani iz popolnoma drugačne perspektive kot ljudje. Tudi v poeziji je ustvarila antologijsko pesem *Pozimi*

me vleče domov, ki je ostra kritika domovine, korenin, nostalgije in porekla subjekta, ki se nima za človeka iz diaspore, ampak za državljana sveta, ki se paradoksalno konča z verzom *Pozimi me ne vleče domov*. Natančna in lucidna Tamara svoja besedila veliko pili, zato so tudi tako dobra.

Vesna Hrdlička Bergelj je na naših delavnicah napisala svojo prvo kratko zgodbo *Trije prstani* in nas takoj navdušila z izjemno zanimivo temo in idejo zgodbe, ki je napisana enostavno, redundantno, močno. Za domačo nalogo je spomin iz otroštva odlično prelevila v kratko zgodbo *Stara skojevka*, v kateri je kronotop dogajanja pred očmi bralca izjemno živ, liki pa prepričljivi in pristni. V poeziji je prispevala z lucidno pesmijo *Ni žoga, ampak balun*, ki na koncu postane žoga – pesem z rahlo baladnim tonom o identiteti, preselitvi, otroštvu, mladosti, integraciji in novi domovini. Dvodelná pesem *Nekoč ter In zdaj je ars poetika* Vesne Hrdličke, ki izjemno uspešno ponazarja akt pisanja, pa tudi akt življenjske odločitve postati in ostati ustvarjalen in ustvarjalec. Želim si, da bi Vesna pisala več in pogosteje – na delavnice je prišla kot začetnica, a je z delavnic odšla kot avtorica, o kateri bomo še veliko slišali in brali.

Literatura v tem zborniku je medkulturna ali, še bolje, večkulturna, kar je v današnjem svetu že popolnoma udomačen sistem besedil, ki jih pišejo avtorji z dvema ali več domovinami, jeziki, identitetami. Skoraj vsi udeleženci so predstavniki prve generacije priseljencev, kategorije, ki običajno ni dvojezična, vsaj v literaturi ne, četudi so seveda tudi izjeme, zato je njihovo mesto v slovenski literarni zavesti odvisno predvsem od prevodov njihovih del v slovenščino, od prehoda iz jezika v jezik. Zaradi literarnih in še posebej zunajliterarnih dejavnikov pripada književnost priseljencev posebnemu tipu ranljive strukture v Sloveniji, ki potrebuje podporo

in pomoč različnih institucij v Sloveniji. V našem primeru jo je dobila od Srbskega kulturnega centra Danilo Kiš, ki je kot redkokatero kulturno društvo etnične narave v Sloveniji preseglo meje etničnosti in postalo sodobno, vseobsegajoče, nadetnično združenje mladih intelektualcev, ozaveščenih svetovljanov ter borcev za človekove pravice za kulture in medkulturnosti, literature, integracije, dvo- ali večdomnosti, sodobnega državljanstva in identitete kot zbir več dejavnikov, ne le etničnih in jezikovnih. Od tod tudi optimistični odgovor *Biće bolje – Bo že*, ki premaguje preteklost, obsega sedanjost in pogumno zre v prihodnost. Dejstvo je, da je danes po vsem svetu, ne le v Sloveniji, vse več avtorjev, ki se selijo, spreminjajo okolje, dom, nekateri tudi jezik, nomadstvo je med umetniki postalo že naravni pojav, migracija pa neločljiv del življenja. Tanja Božić, Natalija Milovanović, Alena Begić, Dragan Mitić, Biljana Žikić, Vesna Hrdlička Bergelj, Snježana Vračar Mihelač in Tamara Kovačević so predstavniki novega svetovnega vala pisateljev in umetnikov, ki imajo za svojo domovino jezik, za svoj dom pa svet. Dobrodošli v njem!

ALENA BEGIĆ
TANJA BOŽIĆ
VESNA HRDLIČKA BERGELJ
TAMARA KOVAČEVIĆ
NATALIJA MILOVANOVIĆ
DRAGAN MITIĆ
SNJEŽANA VRAČAR MIHELAČ
BILJANA ŽIKIĆ

BOG I MAGDALENA

22

Alena Begić

Voljela si da bosa stupaš po zemlji
i da ti tabane pali njena golota.
Voljela si prostor, u osamu da bježiš;
tražiš njega, Magdalena.

Voljela si da se kupáš, ko dijete,
da miluješ kožu od drhtaja gola,
zrakom da se češkaš, dok ti instinkt šapuće:
on te gleda, Magdalena.

Ni prst mu se ne miče iz eterske daljine,
dok u tmini osluškuješ sipki rast dlaka.
Samo jedna kaplja sporo se kliže...
I sve znaš, Magdalena.

Kao trava prodirao je među
tvoje nožne prste. Zemljom i nebom; svuda
je puhao njegov dah. Suncem je
na tebe gledao, Magdalena,

u smjelim podnevima, kad su ti grudi rudjele
zbog svjetlosti vruće, a srpanj ti otimao
bjelinu. On nije niti mogao drugačije
zar ne, Magdaleno?

Nego da se pod tebe prostre kao zemlja.
Da te vodom liže i lokvanjem krasi
da se poslije ljeta slije kišom, u ekstazi,
na tebe, Magdalena.

Sva u strasti padala si na njega
u molitvi, ljubeći tlo, usne njegove,
svojim koljenima, dok niste oboje
prokrvarili, Magdalena.

Gola si sa njim uvijek bivala;
i ljubio te svom raskoši svojih mnogih lica.
Zaredila si se zraku i vodi, njegovim rukama
i dahu, Magdalena.

Sada se vereš po stablima, ko majmunica,
dok ti kora grize butine, a u krilu te grm
drži. I svuda uzdiše on, tvoj bog:
Magdalena...

Magdalena.

23

Alena Begić

BOG IN MAGDALENA

Rada si bosa stopala po zemlji
in rada si imela, ko ti je njena golota vnemala stopala.
Rada si imela prostor, rada bežala v osamo;
iskala njega, Magdalena.

Rada si se kopala, kot otrok,
božala golo kožo, iz drhtljajev stkano,
se praskala z zrakom, ko ti je instinkt šepetal:
on te gleda, Magdalena.

Niti prsta ne premakne iz etrske daljave,
ko v temi prisluškuješ sipki rasti dlak.
Samo ena kaplja počasi drsi ...
In vse veš, Magdalena.

Kot trava je prediral med tvoje prste
na stopalih. Po zemlji in nebu; vsečez
je vel njegov dih. S soncem
te je gledal, Magdalena,

ob drznih popoldnevih, ko so ti prsi zardevale
od svetlobe vroče, julij pa ti je jemal
belino. On niti ni mogel drugače,
mar ne, Magdalena?

Kot da se podte položi kot zemlja.
Da te liže z vodo in krasi z lokvanji,
da se po poletju zlije z dežjem, v ekstazi,
nate, Magdalena.

Vsa strastna si padala nanj
v molitvi, poljubljala tla, ustnice njegove
s svojimi koleno, dokler nista oba
krvavela, Magdalena.

Z njim si vedno bila gola;
poljubljaj te je z razkošjem svojim mnogoterih obrazov.
Zaobljubila si se zraku in vodi, njegovim rokam
in dihu, Magdalena.

Sedaj plezaš po drevesih kot opica,
lubje ti stegna grize, v naročju te pa grm
drži. In vsečez vzdihuje on, tvoj bog:
Magdalena ...

Magdalena.

ZLATOUSTI

Isplivao si miran, iz jezera
 El Bahr, kao da te na površinu
 iskrčio leluj mrtvih algi.
 A pošto se prašina Antiohije
 trunila u svom odrazu, sluz na tebi
 je bila od zemlje i zlatnog metala.
 Govorio si sa ustima riba –
 nisi još znao, kako se živi nosnicama;
 kako se diše duh
 i duši dah.
 Nije te hranila ljudska dojka
 već krivulja Artemidinih usta,
 dok se smijala u noći, sipajući
 mjesečinu po zlatnim ti očima
 u kojima je od tad uvijek gorjelo malo tame.
 Od masline i žita
 i krljušti riba si živio –
 brada ti je bila pomazana njihovim
 uljem.
 Ni kâd tamjana mu miris
 nije gušio. Osjećao si ga
 u pergamentu
 među crkvenim zidovima
 i moliteljicama.
 A liturgije su šumjele kao krv
 u ušima.

Ševe su ti na ustima;
 tvoje riječi mirišu na sijeno
 njihovih gnijezda.
 Ka svjetlu te vodi i mračni ga
 miris riba
 Miris tijela
 koje ljubiš.
 I na mjesto svakog cjelova
 se otkotrlja po jedno ptičije jaje:
Doxa to theo panton eneken.

Slava bogu u svim stvarima.

STOLICE

Desi se često, od srama da zanijemim
kad spazim stolice dugih naslonjača,
izvijenih nogu pod svilenim
tapiserijama, na kojim, lepša

od zamisli, kraljuje sva divota
bogatih. Fotelje, francuske bergere
sa ljupkim štitnicima, *tête-à-tête*,
ko dame zgrožene voljom gospodara

pružaju mi, zgađeno, vrh rukohvata.
Na um mi padne neka bijedna naslonjača
moje babe, skupljačice gamadi,

sa izmašćenom jutom i usjedlinama.
Grle me flekavi i puni divljenja,
a ja ne znam, koga se od nas više stidim.

STOLI

Zgodi se pogosto, da od sramu obmolčim,
ko opazim sedeže velikih naslanjačev
z zvitimi nogami pod svilnatimi
tapiserijami, na katerih, lepša

kot zamisel, kraljuje vsa čudovitost
bogatih. Fotelji, francoski bergèreji
z ljubkimi prevlekami, *tête-à-tête*,
mi kot dame, zgrožene nad voljo gospodarja,

podajajo, z gnusom, vrh ročaja.
V misli mi pride nek beden naslanjač
moje babice, zbirateljice nesnage,

iz jute, polne mastnih madežev in vdolbin.
Objemajo me umazani in občudovanja polni,
jaz pa ne vem, koga med nami me je bolj sram.

ZATVOR

Upoznala sam je kada sam imala deset godina. Igrala sam se sa rođacima, na stepenicama u njihovoj kući, i neprestano sam osjećala da me gleda kut u kojem je stajala. Bila je mala i mora da je imala šest godina.

Pozovem ju da se dođe igrati s lutkama, i upitam kako glasi njeno ime i odakle dolazi.

Ime nije otkrila, a možda i jest. Ja ga nisam zapamtila jer znam da ga je slagala. Rekla je da živi u zatvoru.

Kada je otišla, provjeravala sam gdje je ostala. Gdje se je sakrila.

Nestala je kada je priznala odakle dolazi. Svim starijim ljudima sam ispričala tu smiješnu priču – o djevojčici koja živi u zatvoru. Svi su se smijali, dašta, jer je priča bila smiješna. Ali niko je nije vidio – djeca se s njom nisu poigrala.

Prije nego što smo otišli kući, provjerila sam auto. Nje nije bilo unutra, pa sam provjerila ispod i između sjedišta. Nigdje ništa nisam vidjela. Možda jer je bila tako mala.

Osjećala sam da me gledaju kutovi.

Kada smo došli kući, pitala sam se kako je mogla da dođe ukoliko je nisam vidjela da je sjedila i izašla iz vozila. Ali to nije bilo bitno. Bitno je bilo, da je ona mene vidjela. Tako je i došla.

U kući je atmosfera bila svečana zbog toga što smo imali gošću. Mada nje nije nigdje bilo. Pazila sam kako hodam, da je ne bih negdje zgazila. Ipak, ona bi mi mogla svašta učiniti.

Nisam znala zašto me je pratila. Najsmješnije od svega bilo je to, da me čak i nije pratila. Jedan sumnjiv pogled bio je dovoljan, da mi nakrmi ovo dešavanje. Pokušavam se sjetiti kako se to moglo desiti. Prvo kao prvo, zašto sam joj se baš *ja* morala obratiti? Pa ipak, mada sam ja prva *progovorila*, ona me je *nagovorila*. Ja nisam htjela da pričam sa njom, ali ona me je tako strašno gledala, da sam morala

saznati o čemu je riječ. A kada sam ju upitala, ona mi je odgovorila svojim čudnim i kobnim odgovorom. Pa zar sve ovo da uzmem kao puku *slučajnost*? Ona je tamo mirno sjedila, i samo čekala na to da mi kaže nešto takvo. Da, u to sam sasvim uvjerena; poslije toga nije izustila nijednu jedinu riječ. Ta izrečena riječ morala je imati neko značenje. U prvim trenucima straha pomislila sam kako me kani ubiti, i da si sama već proriče vlastitu budućnost: život iza rešetaka. Koliko smisleno je bilo uopće *tražiti* vanjski motiv; zlo i mistika sami stvaraju motive.

Ona mora da je osjećala koliko sam drhtala u njenoj blizini, i sigurno je da je već tamo, iz kuta, dok sam se igrala s lutkama, nanjušila moj strah.

Ja *znam* da ona nije došla sa mnom. Za to imam dovoljno zdrave pameti. Ali sve me to ne sprječava, da budem *sigurna* u to, da je ona došla za mnom. Marljivo gojim svoje strahove i ničeg se ne bojim. Osim Slučajnosti; baš zato jer je puka.

Svuda su me pekli njeni pogledi i neprestano sam pazila kuda hodam. Pazila sam kako dotičem zidove, jer bih je mogla povrijediti dok čuču tamo u nekoj maloj rupi. Ona je tako mala da može svuda da se zavuče i posmatra. Bila je čak i na ravnim zidovima, bez izbočina od kreča, jer se znala spljoštiti kao muhačom dotučen komarac. Htjela sam je bar jednom vidjeti, veliku, u njenom pravom obličju – onakvu kakva je postojala u mome sjećanju.

Naglo sam se osvrtna iza sebe u želji da je bar jednom dobijem nespremnu – ali ona je bila samo tu kada ja nisam gledala. I samo ja sam ju vidjela, jer sam znala kako je nevidna.

Pred spavanje sam provjeravala ispod kreveta, u ormaru i ispod jastuka. Noću nisam mogla spavati jer sam morala gledati. Ne znam šta bi mogla uraditi zbog objesti.

Mnogo godina kasnije, kada sam već odrasla i nešto sazrela, često bih uhvatila samu sebe kako pred spavanje provjeravam krevet, ormar i mjesto ispod jastuka. Često ni ne znam zbog čega. Samo nejasno slutim da me neko, i kada ne znam, gleda.

ZAPOR

Spoznali sva se, ko sem bila stara deset. Igrala sem se s sorodniki, na stopnicah v njihovi hiši, in nenehno sem čutila, da me kot, v katerem je stala, opazuje. Bila je majhna in morala je imeti kakih šest let.

Povabila sem jo, da se pride igrati z lutkami, in vprašala, kako ji je ime ter od kod je.

Imena ni razkrila, ali pa tudi. Nisem si ga zapomnila, ker vem, da se je zlagala. Rekla je, da živi v zaporu.

Ko je odšla, sem gledala, kje je ostala. Kam se je skrila.

Izginila je, ko je priznala, od kod prihaja. Vsem odraslim sem povedala to smešno zgodbo – o punčki, ki živi v zaporu. Vsi so se smejali, kakopak, ker je bila smešna zgodba. A nihče je ni videl – otroci se z njo niso igrali.

Preden smo šli domov, sem preverila avto. Ni je bilo notri, pa sem preverila pod sedeži ter med njimi. Nikjer nisem ničesar videla. Mogoče, ker je bila tako majhna.

Čutila sem, da me koti gledajo.

Ko smo prišli domov, sem se spraševala, kako je lahko prišla, če je nisem videla sedeti in izstopiti iz avta. Toda to ni bilo pomembno. Pomembno je bilo, da je ona videla mene. Tako je tudi prišla.

Doma je bilo vzdušje svečano, ker smo imeli gostjo. Čeprav nje nikjer ni bilo. Pazila sem, kako stopam, da je ne bi kje pohodila. Konec koncev bi mi ona lahko naredila marsikaj.

Nisem vedela, zakaj mi je sledila. Najbolj smešno od vsega je bilo, da mi niti ni sledila. En sumljiv pogled je zadoščal, da mi naprti to dogajanje. Poskušam se spomniti, kako se je to lahko zgodilo. Prvo kot prvo, zakaj sem jo ravno *jaz* morala *ogovoriti*? A vendar, čeprav sem jaz prva *spregovorila*, me je ona *nagovorila*. Jaz se nisem želela pogovarjati z njo, toda ona me je tako grozljivo

gledala, da sem morala izvedeti, za kaj gre. Ko sem jo pa vprašala, mi je odgovorila čudno in zlohотно. Mar naj vse to razumem zgolj kot *naključje*? Ona je mirno sedela tam in samo čakala, da mi reče kaj takega. Ja, v to sem povsem prepričana; potem ni izustila ene same besede več. Ta izgovorjena beseda je morala imeti nek pomen. V prvih trenutkih strahu sem pomislila, da me namerava ubiti in da si že sama prerokuje lastno usodo: življenje za rešetkami. Koliko je sploh imelo smisla *iskati* zunanji motiv; zlo in mistika sama ustvarjata motive.

Ona je gotovo začutila, koliko sem se tresla v njeni bližini, in gotovo je že tam, iz kota, medtem ko sem se igrala z lutkami, zavohala moj strah.

Jaz *vem*, da ni prišla z mano. Za to imam dovolj zdrave pameti. Toda zaradi vsega tega že ne bom nehala biti *prepričana*, da je prišla za mano. Pridno gojim svoje strahove in se ničesar ne bojim. Razen Naključja; ravno zato, ker je zgolj naključje.

Povsod so me pekli njeni pogledi in nenehno sem pazila, kod stopam. Pazila sem, kako se dotikam sten, ker bi jo lahko poškodovala, medtem ko čepi tam v neki luknjici. Tako je majhna, da se lahko zavleče kamor koli in opazuje. Bila je celo na ravnih stenah brez izboklin od ometa, ker se je znala sploščiti kot komar, speštan z muholovcem. Hotela sem jo vsaj enkrat videti, veliko, v njeni pravi podobi – takšno, kakršna je obstajala v mojem spominu.

Sunkovito sem se obračala nazaj v želji, da bi jo vsaj enkrat ujela nepripravljeno, toda bila je tu, samo ko jaz nisem gledala. In samo jaz sem jo videla, ker sem vedela, da je nevidna.

Pred spanjem sem preverjala pod posteljo, v omari in pod blazino. Ponoči nisem mogla spati, ker sem morala gledati. Ne vem, kaj bi lahko storila iz kaprice.

Mnogo let pozneje, že odrasla in nekoliko bolj zrela, se pogosto ujamem, kako pred spanjem preverjam posteljo, omaro in prostor pod blazino. Pogosto niti ne vem, zakaj. Samo nejasno slutim, da me nekdo, tudi ko ne vem, gleda.

DOSTOJANSTVO MRŽNJE

Zar ne bi bilo umijesno, u vremenu kada se toliko vremena provodi govoreći o ljubavi, obratiti pažnju na pojam mržnje i vratiti mu dostojanstvo koje mu pripada?

Kakvo god bilo uvjerenje ljudi u našem vremenu, i pred čim si god zatvarali oči šećernom vatom – ili, u ovom slučaju, rasijećali ih nožem previše nenaviknutim na zlobu – činjenica je da živimo u najnježnijem vremenu kojeg je historija, rastegnuta sladostrašćem najopsenijih čovječijih hirova, uspjela izroditi. Pa ipak se svi srdimo samo na to dijete, grozimo se nad njim i balavim očima pogledavamo na prošlost, koja kao amblem mržnje ostaje abstrahovana u knjigama, pa i nju se doslađuje jer naučnici ne vole da žive sa vrućicom u ušima.

Ali naučnici nisu ni nešto posebno naklonjeni ljubavi (šta god taj pojam morao značiti) pa im u ovom slučaju ne možemo mnogo ni zamjeriti.

Kome su onda upućene moje zamjerke? Na to pitanje možemo odgovoriti tek onda kada odgovorimo na pitanje o dostojanstvu mržnje, a koje je daleko od svega onog što jedna duša, naviknuta na *self help* literaturu u Mladinskoj knjizi, iznimna dostignuća s područja moderne psihologije i suvremenog budizma; ideologiju osobnog napretka, pozitivnih afirmacija i panteističke ljubavi, može podnijeti. Pretpostavljam da bi se određeni čitaoci na ovom mjestu, ako ne čak i ranije, s ogorčenjem sjetili svih onih odvratnosti koje je mržnja prouzrokovala svijetu kroz turbulentno trčanje vremena; od ratova, genocida, masovnih umora i terorističnih napada, pa sve do potpunog uništenja određenih nacija, naroda, a posredno i svijeta u kojem živimo. Moj odgovor na tu ogorčenost svakako nije zadovoljiv; prizori pred kojima stojim nisu prijatni. Pa ipak, mržnji i dalje, bez trunke sumnje, pripada njeno dostojanstvo. Kako je to moguće?

Svakako ne na onaj način i pod onom krinkom koju nam pokušava podmetnuti psihologija. Od pojave dualizma naprijed, kad je carstvu uma pripala sva *tiranija* nad tjelesnim i osjećajima, i kada je još jedino prihvatljivo čuvstvo postala neka *moralna* vrsta ljubavi što podupire kontemplaciju; pa sve do Nietzschea koji se među prvima usudio pretresti svu slatkorječivost morala, dobrote, uma i sentimentalnosti, došao je red i na psihologiju koja se, doduše, usudila prihvatiti zlobu kao neodvojiv dio ljudskog postojanja, preobukavši je u neku vrstu *simptoma* koji, ako prepoznat i ukroćen, pomaže čovjeku na kalvariji ka *osobnom napretku*; ka sreći i dubokoj unutrašnjoj ispunjenosti, pojmovima toliko izvakanim ustima modernih proroka, da čovjek, kada ih čuje, poželi da nikad ne kroči na taj put (za kojeg se opravdano upita nije li to možda čak i put nekog umnog *nazadovanja*), a od pojmova *sreće* i *ispunjenosti* pobjegne toliko da od gađenja zaluta u umobolnici i rezignirano dopušta da njegov bijeg počinju interpretirati nekim traumama iz djetinjstva, te na terapijama (podstaknut liječnicima i dobročiniteljima) počinje da piše o svojim *pozitivnim* projekcijama budućnosti, svakako pazeći da ne izusti mnogo *toksičnih* riječi zbog kojih bi ga optužili za psihopatiju i otuđili od svijeta koji se hrani šećernom vatom.

Dakle, kako nas uče psiholozi, mržnja i zloba su većinu vremena tek naličje neke povrijeđene potrebe za prihvatanjem i ljubavlju; osjećaj koji proizilazi iz neke duboke frustracije i prijezira, te u svakom slučaju, kao samostalan, kao osjećaj koji bi upućivao na *samog sebe*, na samu *mržnju*, nije priznan, a čak i kada se prizna, onda kao *anomalija*, nešto nastrano, tuđe i u svakom slučaju kao nešto što treba istrijebiti i otuđiti od naroda koji strijemi napretku. Svo to zgražanje nad osjećajima kao što je mržnja ili čak zgražanje nad nekim duhovnim opredjeljenjima kao što je zloba,

možemo zaslijediti i u vaskrsenju postmoderne romantike, koja sramežljivo, pa ipak odvažno proviruje iz svog groba, te svakako prijeti da falsifikuje nizove historije, religije, paganizma, umjetnosti i nauke u očima potkupljivih Werthera. Sjetimo se samo svih onih referenci na Aboridžine i Indijance; na hinduizam, budizam i istočnjačke religije, i na svu tobožnju harmoniju koja je vladala u svim dijelovima svijeta osim na Zapadu, i koja bi još tamo vladala kada ne bi bilo Bjelaca koji su sa svojim novim bogom, *znanošću*, uništili čak i svijet u kojem žive.

Zar se taj bijeg u izmaštanu harmoniju egzotike ne bi mogao (pored svih drugih objašnjenja) tumačiti čak i kao ljudski strah od prirođenog zla u sebi kojeg, ako je već dio čovjeka čije skrivanje je postalo neizvedivo, pripisujemo posljedici određenih historijskih i socijalnih okolnosti, i koji u svojoj krajnjoj mjeri nije svojstven čovjeku po sebi?

Sjetimo se samo sve one zaslađene literature o istočnjačkim religijama koja zaboravlja na kaste, hierarhiju, žrtvovanja, sebične bogove, bespogovornu potčinjenost zakonima, tiraniju i slično; što bi u našem vremenu i zapadnjačkom prostoru, koje romantičari neumorno, i bez truna srama pljuju, bilo gotovo neizvedivo? Pa ipak, kakve sve ovo veze ima sa mržnjom? I zlom?

Na prvi pogled, i uzevši u obzir duhovnu pozadinu vremena o kojem govorim, baš nikakve. Pa ipak, te *iste* stvari, koje čovjek pokušava uraditi sad, kao što je uvođenje hierarhije, vrednovanje jednih ljudi kao dragocjenijih od ostalih, upravljanje tuđom smrću i životima, tjeranje na pokornost zajednici i zakonima nezavisnih od sklonosti individuumu, žigosane su izvornim zlom, netrepeljivošću i mržnjom do sučovjeka koja se objašnjava još jedino nekom

dubokom frustracijom, anomalijom pa čak i bolešću. Ovdje ne govorim o relativnosti moralnih standarda. Ovdje se samo pitam (jer odgovora na to pitanje nemam) kako to i zbog čega dolazi do toga da čovjek zaboravlja na to koliko mržnje, natjecanja i zloradosti do sučovjeka je bilo u njemu još od pamtivijeka i zbog čega ga baš danas želi iskorijeniti; zbog čega uopće misli da ga je *moгуće* iskorijeniti, i šta mu daje to pravo da uopće *vjeruje* da ta svjetovna uobičajenost ne izvire iz samog čovjeka? A čak i ako vjeruje da se nalazi u samom čovjeku, onda se to gotovo uvijek pripisuje nekoj drugoj pojavnosti: čovjek ne zna da se kontrolira, frustriran je zbog tih i drugih stvari, ljubomoran je, ne posvećuje se dovoljno samom sebi, bolestan je itd. Zar nije moguće da čovjek nekog mrzi i uradi neku zlobu zbog te zlobe same?

Zar nije moguće da nekog mrzi zbog samog akta mržnje? Kako dolazi do toga da toliko kopamo i tražimo uzroke, motive i pokretače za osjećaja poput ovih? I kako smo došli do toga da ljubav »ne treba nikakvog motiva«, da se za ljubav i naklonjenost ne traže nikakvi razlozi? Zašto i mržnji ne bismo dozvolili da bude bez motiva? Zašto joj ne bismo dopustili da se i ona tako *podrazumijeva*, da bi bila *očigledna*?

Kako smo došli do toga da pojmove naklonjenosti, ljubavi i empatije vezujemo za bit čovjeka, a i sami smo svjedoci koliko nenaklonjenosti, mržnje i bezosjećajnosti je valovilo od čovjeka do čovjeka kroz vjekove? Zar duboka zloba bez razloga nije inherentna čovjeku jednako kao ljubav i dobročinstvo *bez razloga*? Zar ne bi bilo umijesno i da mržnji poklonimo njenu sopstvenu sobu? Ili ako već, da ljubavi njenu sopstvenu sobu oduzmemo?

Danas često čujemo, pogotovo u nostalgичnim razgovorima ljudi sa očima prilijepljenim na prošlost, kako je *manje* prijateljstva nego prije; kako se ljudi sve manje druže; kako ljudi sve manje dijele

i pogotovo, u bračnim i partnerskim kontekstima, kako se ljudi sve više razilaze i rastaju.

Mnogi duševni eksperti, pogotovo oni koji se odlično razumiju u to da napišu *osam načina kako natjerati svoga partnera da vas više voli*, govore o tome kako do raskida većinom dolazi tada, kada su ljudi u odnosu i previše sami neispunjeni; kada su i sami nesretni, kada ulaze u odnos bez nekog životnog cilja; ukratko, ljudi se rastaju jer su *zavisni* od svoga partnera.

Zar ne može biti da je baš suprotno istina? Zar ne može značiti da se ljudi rastaju jer su previše *nezavisni*?

Zbog čega su se to ljudi više družili u starijim vremenima? Objektivno gledajući, družili su se zbog toga jer sami sebi *nisu* bili dovoljni. Djeca koja nisu imala loptu da se igraju kod kuće sa svojim bratom ili sestrom, odlazila su na velika igrališta gdje se sakupljalo mnoštvo djece koja također nisu imala takve vrste igračaka; a lopte su donosili oni koji nisu htjeli sami da se igraju. Dakle, jedni nisu imali lopte, drugi nisu imali braće, tako da je svako od njih nešto *trebao*. I *dobivao*. Tako su se i održavale sve te velike zajednice, komune, druženja i prijateljstva. Djeca se danas ne igraju skupa; imaju svoje igračke, a i vrli roditelji se lijepo potrude da ih drže unutar krugova. Uče ih da budu nezavisni, a samo ih uče da budu invalidi. Zar ne bi bilo moguće da invalidi u našem stoljeću nisu oni koji nešto *nemaju*, već oni koji misle da ništa ne *trebaju*?

Zbog čega se toliko hvalimo time da ništa ne trebamo? Zar se nesvjesno hvalimo time da postajemo sve nesposobniji za ljubav?

Zar tomu ne svjedočimo kroz svu tu propast romantičnih odnosa koja zabrinjava ljude našeg doba, a na koje sentimentarci gledaju sa sve većim očajem?

Zar ne može biti da se ljudi rastaju zbog toga jer ih ništa *ne drži*; jer su previše *sami*? *Jer ništa ne trebaju*? I da li je uopće mogućna takva ljubav gdje niko ne bi ništa trebao? Zar je mogućna ljubav *bez ikakve koristi*?

Kako bi bilo kada bismo se (pre)učili da budemo *zavisni*?

Na kraju nam se pitanje preokrene: da li da mržnji vratimo njenu samostalnost, ili da ljubavi oduzmemo njenu neporočnost?

A mržnji dostojanstvo, na ovaj ili onaj način, i *po ovoj kauzalnosti*, onda svakako pripada.

DOSTOJANSTVO SOVRAŠTVA

Mar ne bi bilo primerno v časih, ko gre toliko časa na pogovore o ljubezni, nasloviti pojem sovraštva in mu vrniti dostojanstvo, ki mu pripada?

Naj bo prepričanje ljudi v našem času kakršno koli že in pred čemer koli že naj si zatiskajo oči s sladkorno peno – ali v tem primeru, jih režejo z nožem, preveč nenavajenim na zlobo – dejstvo je, da živimo v najbolj nežnih časih, kar jih je rodila zgodovina, raztegnjena z zanosi najbolj obscenih človeških kapric. Pa vendar se vsi razburjamo samo nad tem otrokom, se zgražamo nad njim in s smrkavimi očmi pogledujemo proti preteklosti, ki kot emblem sovraštva ostaja abstrahirana v knjigah, pa še njo se sladka, ker znanstveniki neradi živijo z vročico v ušesih.

Toda znanstveniki niso kaj prida naklonjeni ljubezni (kar koli naj ta pojem že pomeni) in jim v tem primeru niti ne gre hudo zameriti.

Na koga torej naslavljam svoje zamere? Na to vprašanje lahko odgovorimo, šele ko odgovorimo na vprašanje o dostojanstvu sovraštva, ki pa je daleč od vsega tistega, kar ena duša, navajena na branje o samopomoči v Mladinski knjigi; o izjemnih dosežkih s področja moderne psihologije in sodobnega budizma, o ideologiji osebne rasti, pozitivne naravnosti in panteistične ljubezni, lahko prenese. Domnevam, da bi se nekateri bralci na tem mestu, če ne že prej, z ogorčenjem spomnili vseh tistih ogabnosti, ki jih je sovraštvo povzročilo skozi turbulenten dir časa; od vojn, genocidov, množičnih umorov in terorističnih napadov pa vse do izničenj celih nacij, narodov in posredno tudi sveta, v katerem živimo. Moj odgovor na to ogorčenost vsekakor ni zadovoljiv; prizori, pred katere se postavljam, niso prijetni. Kljub temu pa sovraštvu, še vedno, brez najmanjšega dvoma, pripada njegovo dostojanstvo. Kako je to mogoče?

Vsekakor ne na tisti način in pod tisto pretvezo, ki nam jo poskuša podtakniti psihologija. Od pojava dualizma dalje, ko je carstvu uma pripadla vsa *tiranija* nad telesnim in čustvi in ko je edino še sprejemljivo čustvo postala neka *moralna* vrsta ljubezni, ki podpira kontemplacijo; pa vse do Nietzscheja, ki si je med prvimi drznil pretresti vso sladkobesednost morale, dobrote, uma in sentimentalnosti, je na vrsto prišla tudi psihologija, ki si je sicer upala sprejeti zlobo kot neločljiv del človeškega obstoja, preoblečeno v neke vrste *simptom*, ki, če je prepoznan in obvladan, pomaga človeku na kalvariji proti *osebni rasti*; proti sreči in globoki notranji izpolnjenosti, pojmom, tako prežvečenima v ustih modernih prerokov, da si človek, ko ju sliši, zaželi, da ne bi nikoli stopil na to pot (za katero se upravičeno sprašuje, ali ni mogoče tudi pot nekega umnega *nazadovanja*), od pojmov *sreče* in *izpolnjenosti* pa tako beži, da od gnusa zatava v umobolnico in resignirano dovoljuje, da se njegov beg začne interpretirati skozi travme iz otroštva, ter na terapijah (spodbujen od zdravnikov in dobrohotnikov) začne pisati o svojih *pozitivnih* projekcijah prihodnosti, vsekakor pozoren na to, da ne bi izustil veliko *toksičnih* besed, zaradi katerih bi mu lahko očitali psihopatijo in ga odtujili od sveta, ki se hrani s sladkorno peno.

Torej, kot nas učijo psihologi, sta sovraštvo in zloba večino časa le druga plat neke užaljene potrebe po sprejemanju in ljubezni; občutek, ki izhaja iz neke globoke frustracije in prezira ter vsekakor ni priznan kot samostojen, kot občutek, ki bi nakazoval *sam nase*, na samo *sovraštvo*, vendar tudi, če je, potem je priznan kot *anomalija*, nekaj iztirjenega, tujega in v vsakem primeru kot nekaj, kar je treba izkoreniniti in odtujiti od ljudi, ki stremijo k napredku. Vso to zgražanje nad čustvi, kot je sovraštvo, ali celo zgražanje nad nekaterimi duhovnimi pogojenostmi, kot je zloba, lahko zasledimo

tudi v oživljanju postmoderne romantike, ki sramežljivo, a vseeno pogumno, pogleduje iz svojega groba ter vsekakor grozi, da bo ponaredila cela obdobja zgodovine, religije, paganizma, umetnosti in znanosti v očeh podkupljivih Wertherjev. Spomnimo se le vseh tistih referenc na aborigine in Indijance; na hinduizem, budizem in vzhodnjaške religije in na vso domnevno harmonijo, ki je vladala v vseh delih sveta razen na Zahodu in ki bi tam *še vedno* vladala, če ne bi bilo Belcev, ki so s svojim novim bogom, znanostjo, uničili celo svet, v katerem živijo.

Mar se tega bega v namišljeno harmonijo eksotike ne bi dalo (poleg vseh drugih razlag) interpretirati tudi kot človeški strah pred vrojenim zlom v sebi, ki ga, če je že del človeka, čigar skrivanje je postalo nemogoče, pripisujemo posledici določenih zgodovinskih in družbenih okoliščin in ki v svoji skrajni obliki ni lasten človeku kot takemu?

Spomnimo se le na vso tisto sladko literaturo o vzhodnjaških religijah, ki pozablja na kaste, hierarhijo, žrtvovanja, sebične bogove, brezpogojno podrejenost zakonom, tiranijo in podobno; kar bi v našem času in zahodnjaškem prostoru, ki ga romantiki neutrudno in brez kančka sramu pljuvajo, bilo malodane neizvedljivo. Toda vseeno, kaj ima to vse opraviti s sovraštvom? In zlom?

Na prvi pogled, in če vzamemo v ozir duhovno ozadje časa, o katerem govorim, prav ničesar. Vendarle pa so te *iste* stvari, ki jih človek zdaj poskuša narediti, kot je vzpostavljanje hierarhije, vrednotenje enih ljudi več kot drugih, upravljanje s tujo smrtjo in življenjem, prisilna podrejenost skupnosti in zakonom, neodvisnim od nagnjenosti posameznika, označene za izvirno zlo, netoleranco in sovraštvo do sočloveka, ki se razlaga le še z neko globoko

frustracijo, anomalijo in celo boleznijo. Tukaj ne govorim o relativnosti moralnih standardov. Na tem mestu se samo sprašujem (ker odgovora na to vprašanje nimam), kako in zakaj prihaja do tega, da človek pozablja na to, koliko tekmovalnosti, zlobe do sočloveka in sovraštva je v njem bilo že od nekdaj in zakaj ga želi ravno danes izničiti; zakaj sploh misli, da ga je *mogoče* izničiti, in kaj mu daje to pravico, da sploh *verjame*, da ta svetovna vsakdanjost ne izvira iz človeka samega? In tudi če verjame, da je v človeku samem, je to potem skoraj vselej pripisano neki drugi pojavnosti: človek se ne zna nadzirati, frustriran je zaradi teh in drugih reči, ljubosumen je, ne posveča se dovolj samemu sebi, bolan je itd. Mar ni mogoče, da človek nekoga sovraži in stori neko hudobijo zaradi hudobije same?

Mar ni mogoče, da nekoga sovraži zaradi samega akta sovraštva? Kako prihaja do tega, da toliko kopljemo in iščemo vzroke, motive in sprožilce za čustva, kot so ta? In kako smo prišli do tega, da ljubezen »ne potrebuje nikakršnega motiva«, da se za ljubezen in naklonjenost ne išče nikakršnih razlogov? Zakaj tudi sovraštvu ne bi dovolili, da bi bilo brez motiva? Zakaj mu ne bi dovolili, da bi bilo tudi ono tako *samoumevno*, da bi bilo *očitno*?

Kako smo prišli do tega, da pojme naklonjenosti, ljubezni in empatije povezujemo z jedrom človeka, ko pa smo tudi sami priče, koliko nenaklonjenosti, sovraštva in brezčutnosti je stoletja plulo od človeka do človeka? Mar globoka brezrazložna zloba ni inherentna človeku enako kot ljubezen in dobrotelost *brez razloga*? Mar ne bi bilo primerno, da tudi sovraštvu podarimo njegovo lastno sobo? Ali pa, če že, da ljubezni odrečemo njeno lastno sobo?

Danes pogosto slišimo, zlasti v nostalgичnih pogovorih ljudi, z očmi prilepljenimi na preteklost, da je *manj* prijateljstev kot nekoč; da se ljudje vse manj družijo; da ljudje vse manj delijo in še zlasti v zakonskih in partnerskih kontekstih, da se ljudje vse več razhajajo

in ločujejo.

Mnogi duševni strokovnjaki, zlasti tisti, ki se odlično spoznajo na to, kako napisati *osem načinov, kako prisiliti svojega partnerja, da vas bolj ljubi*, govorijo, da do razhoda povečini pride, ko so ljudje v odnosu tudi sami preveč neizpolnjeni; ko so tudi sami nesrečni, ko se spuščajo v odnos brez nekega življenjskega cilja; skratka, ljudje se razidejo, ker so odvisni od svojega partnerja.

Ali ne bi bilo lahko ravno nasprotje resnica? Ali ne bi moglo veljati, da se ljudje razhajajo, ker so preveč *neodvisni*?

Zakaj so se pa ljudje več družili v starih časih? Objektivno rečeno, družili so se, ker sami sebi niso bili dovolj. Otroci, ki niso imeli žoge, da bi se igrali doma s svojim bratom ali sestro, so šli na velika igrišča, kjer se je zbirala množica otrok, ki prav tako ni imela nobenih igrač; žoge so pa prinašali tisti, ki se niso želeli igrati sami. Torej, eni niso imeli žoge, drugi niso imeli bratov, tako da je vsak od njih nekaj *potreboval*. In *prejemal*. Tako so se tudi ohranjale vse te velike skupnosti, komune, druženja in prijateljstva. Otroci se danes ne igrajo več skupaj; imajo svoje igrače in tudi dobri starši se lepo potrudijo, da jih držijo znotraj krogov. Učijo jih, naj bodo neodvisni, vendar jih učijo zgolj invalidnosti. Mar ni možno, da invalidi v našem stoletju niso tisti, ki nečesa *nimajo*, temveč tisti, ki menijo, da ničesar *ne potrebujejo*?

Zakaj se toliko hvalimo s tem, da ničesar ne potrebujemo? Ali se nezavedno hvalimo s tem, da postajamo vse bolj nesposobni za ljubezen?

Mar nismo temu priča ob vsem tem propadu romantičnih odnosov, ki skrbi otroke našega časa in na katerega sentimentalci gledajo z vse večjim obupom?

Ali se ne bi mogli ljudje raziti, ker jih nič *ne drži*; ker so preveč *sami*? Ker *ničesar ne potrebujejo*? In ali je sploh možna takšna ljubezen, kjer nihče ničesar ne bi potreboval? Ali je možna ljubezen brez vsakršne koristi?

Kako bi bilo, če bi se naučili, kako biti *odvisni*?

Na koncu se naše vprašanje obrne: naj sovraštvu vrnemo njegovo dostojanstvo ali naj ljubezni odvzamemo njeno brezmadežnost?

Sovraštvu pa dostojanstvo, tako ali drugače in *po tej vzročnosti*, potlej vsekakor pripada.

O avtorici

Alena Begić

50

Alena Begić, rođena 1997. u Njemačkoj, osnovnu školu i gimnaziju završila u Bosni i Hercegovini. Sa osamnaest godina došla u Sloveniju, gdje je na ljubljanskem Filozofskom fakultetu počela sa studijem arheologije. Trenutno pohađa studij filozofije i komparativne književnosti. Pisanjem se počela baviti u srednjoškolskim danima; najprije prozom, potom poezijom. Bavi se i plesom, crtanjem i slikanjem. Svoje radove još nije objavljivala.

Alena Begić, rojena leta 1997 v Nemčiji, je osnovno šolo in gimnazijo končala v Bosni in Hercegovini. Pri osemnajstih letih je prišla v Slovenijo, kjer je začela študij arheologije na ljubljanski filozofski fakulteti. Zdaj študira filozofijo in primerjalno književnost. Pisati je začela v najstniških letih; najprej prozo, potem poezijo. Ukvarja se še s plesom, risanjem in slikanjem. Svojih del še ni objavljala.

51

CAMEL BLUE(S)

52

Tanja Božić

Odkar je kadilec odšel,
posvečam več časa izbiri šampona.
Končno bo moja
glava tudi za lase,
stanovanje pa za vanilijeve
dišeče sveče.
Ko stopim iz kopalnice,
zaman brskam po predalih,
vžigalnika nikjer –
le napol prazna škatlica
med kupom knjig.
S turbanom na glavi
zavijem v trafiko
in ob prihodu domov
kot dišeče palčke
prižgem
še zadnje cigarete.
Sedem in iz brisače
spustim mokre lase.
Naj smrdijo še malo.

CAMEL BLUE(S)

53

Tanja Božić

Otkako je pušač otišao
više vremena posvećujem
izboru šampona.
Glava će mi konačno
biti i za kosu
a stan za mirisne svijeće
sa aromom vanilije.
Izašavši iz kupatila
uzalud pretražujem ladice,
nema upaljača –
samo poluprazna kutija
u gomili knjiga.
S turbanom na glavi
odlazim do kioska
i vrativši se kući
poput mirisnih štapića
palim
poslednje cigarete.
Sedam i raspuštam
mokru kosu iz peškira.
Nek smrdi još malo.

MANDARINE

Verjela sem
sonce je
mandarinovec
če vanj
dovolj dolgo
ciljaš z žogo
rabutaš nebo

Poskušam
mečem
ko ne pade
nič užitnega
pustim da
sonce
cilja žogo
da bi
zgnila
kot sadež

Gledam
njegove žarke
in opazujem
kako bitko
počasi predaja
gumi

Na njemu
nič mandarin
na njej
vsaj mandarinščina

MANDARINE

Vjerovala sam
sunce je drvo
mandarine
ako ga
gađaš loptom
dovoljno dugo
obiraš nebo

Pokušavam
bacam
ne padne li
nešto jestivo
dopuštam da
sunce
gađa loptu
da sagnjili
kao vočka

Gledam
njegove zrake
i posmatram
kako bitku
polako predaje
gumi

Na njemu
nijedna mandarina
na njoj makar
mandarinski

OB OKNU

I.

Čakam v vrsti in
 opazujem obraze sopotnikov:
 vsi gremo v isti kraj
 pa kljub temu ne v isto smer.
 Na okencu plačam povratno vozovnico
 in se nasmehnem gospodu,
 ki pogosto sedi poleg mene.
 Vem, imava enako karto,
 a kljub temu ne enakega povratka.
 Zame je to potovanje dom–tujina–dom,
 zanj tujina–dom–tujina.

II.

Ko na avtobus prvi vstopijo potniki,
 ki se vračajo domov,
 prepuščajo sedeže ob oknu
 tistim, ki od doma odhajajo.
 Ko prvi vstopijo odhajajoči,
 prepuščajo ta prostor
 svojim jaknam, torbam ali časopisom
 in se premaknejo šele,
 ko zmanjka prostora.
 Rada sedim ob oknu,
 zato se nikoli ne vračam domov.

III.

Potovanja ne lomijo postaje,
 temveč meje.
 Odlomljeni deli so prtljaga,
 ki jo nosimo s seboj:
 za nekatere je to kovček
 s poletnimi oblačili,
 za druge potovalka, katere teža
 se zareže v dlan.
 Carinik odpira,
 kot bi igral spomin,
 zdaj torbe zdaj potne liste
 in poskuša najti pravi par.
 Ko misli, da so vse karte razkrite,
 odpeljemo dalje
 proti naslednjemu igralcu.

IV.

Na peronu čakajo
 priče našega potovanja.
 Vsi tisti, ki se vračajo domov,
 so na nogah, še preden
 pridemo na postajo,
 ostali vstanejo šele, ko
 prispemo in se
 ozek prehod izprazni.

Ni važno, v kateri kraj grem,
 ko me na postaji nekdo čaka,
 vstanem prej tudi sama,
 ko vem, da ni nikogar,
 izstopim iz avtobusa zadnja.

DO PROZORA

I

Čekam u redu i
 posmatram lica saputnika:
 svi idemo u isti grad,
 ali ne u istom pravcu.
 Na šalteru kupujem povratnu kartu
 i osmijehujem se gospodinu
 koji često sjedi kraj mene.
 Znam, karta nam je ista,
 ali povratak nije.
 Za mene je to putovanje
 kući–tuđina–kući,
 za njega tuđina–kući–tuđina

II

Kad putnici koji se vraćaju kući
 prvi uđu u autobus
 sjedišta do prozora ustupaju
 onima koji od kuće odlaze.
 Kad odlazeći uđu prvi,
 taj prostor ustupaju
 svojim jaknama, torbama ili novinama
 i pomjere se tek
 kad ponestane prostora.
 Volim sjediti do prozora,
 zato se nikada ne vraćam kući.

III

Putovanje ne lome pauze
već granice.
Otkinuti dijelovi su prtljag
koji nosimo sa sobom:
za neke je to kofer
s ljetnom odjećom,
za druge torba čija se težina
urezuje u dlanove.
Carinik otvara
kao da igra *Memory*,
čas torbe čas pasoše,
i pokušava naći pravi par.
Kad misli da su sve karte otkrivene,
odvozimo se dalje
prema sljedećem igraču.

IV

Na peronu čekaju
svjedoci našeg putovanja.
Svi oni koji se vraćaju kući
na nogama su
još prije nego što
dođemo na stanicu,
ostali ustaju tek
kad stignemo
i kad se uski prolaz isprazni.

Bez obzira u koji grad idem,
kad me na stanici neko čeka,
ustanem i sama ranije,
kad znam da nema nikog,
iz autobusa izađem posljednja.

STRIŽENJE

Mama, pogovoriti se moramo o ovcah.

Tako, končno je prišlo na dan, tema, o kateri so njene tri skrbnice govorile že toliko časa, neskončni viber pogovori, skype ob nedeljah, vsaka na svoji strani, se odločale, kako načeti temo, se spraševale, ali ji sploh povedati, ko pa je *tako bolna, da več nikoli ne bo odšla domov*. Nato dvomi, *kaj če se kateremu izmed obiskov ponesreči zareče*, pravijo, *poskušale bomo*, nazadnje dorečejo in se, ko se končno zberejo vse tri naenkrat, postavijo okoli bolniške postelje, nameščene v stanovanju najmlajše hčerke, edine, ki se je odločila v državi ostati. Mama jih zmedeno gleda, *kaj za boga hočejo zdaj*, si misli in se nezaupljivo pripravlja na nadaljevanje. Začne najstarejša, *mama, ovce*, srednja ponovi, najmlajša je tiho, starica namršči obraz in potegne glavo k vratu kot želva, ki se bo zdaj zdaj skrila v svoj oklep. Njeno telo bi se, če bi se le lahko, zgubalo kot izraz na njenem obrazu. Že več mesecev ni vstala iz postelje, a ob kriznih primerih še zmeraj premore dovolj jeze za upor idejam teh treh otrok, ki na izmenično negujejo njeno telo.

Ne, odgovori rezko. Poznajo ta ton, *ne, vsaka bo dobila samo en kos, ne, ne rabiš novega plašča, ne, doma moraš biti do polnoči, ne, ne boš se preselila v Gradec, ne, pojdi raje študirat v Beograd, ne, ne boš mi ti obešala perila, ne, ne boš pomila ti, ne, saj lahko sama*. Sestre se spogledajo in nemirno prestopijo. Najmlajša popravi odejo, druga v rokah mečka majhen tetrapak jabolčnega soka, tretja se še nekoliko močneje oklene plenice, ki jo bo hitro treba zamenjati. Prva zaskrbljena v strahu pred materinim srcem poskuša pogovor premakniti v drugo smer, srednja gleda najstarejšo, čakajoč na njeno odločitev, medtem ko ta grizlja obnohtno kožico kazalca in tuhta, kako naj stvar preloži na mlajšo. Ta začuti njeno neodločnost, prihaja v osredje in seda na rob materine postelje.

Mama, ampak kdo pa naj skrbi za ovce ... Starica glasno prhne, ne more verjeti, da je najstarejša tako hitro klonila pod pritiskom in prepustila prepričevanje srednji, ki je bila sicer zmeraj najbolj odločna, prava trdnjava, od vseh treh najbolj podobna njej. Nikoli preskakovanja dolžnosti, gibanja po horizontali, da bi se izognila obveznostim, temveč čisti premiki, naravnost, nazaj, levo, desno, a le ko se odpre pot. Zato je tako hitro tudi odšla od nje, prva izmed treh, še preden so obstajale meje, spakirala v Zagreb, se tam zaljubila, poročila, ostala. Čeprav je zmeraj govorila, kako se bo po ločitvi preselila nazaj, je to odločitev prelagala na jutri, na pojutrišnjem, na naslednje leto, na ko-zrasteta-otroka. A od mamine bolezni dalje se vsak konec tedna vrne sem, zmeraj s slabo vestjo, ker kakor koli obrne, zmeraj pušča nekoga na cedilu, tam otroka, ki sta spet sama z varuško, ker mame ni, tu sestro, ki je spet varuška mami, ker drugih dveh otrok ni.

Sem vas vse po vrsti rodila gluhe? Rekla sem ne in pika, ostro zabrusi in glavo jezno obrne proti steni. Vedele so, da bo težko, da ne bo dovolila ugovora, da se bo za svoje ovce borila. Še v bolnici je ob dobrih dneh, ko je bila lahko budna več ur skupaj, govorila o tem, kako je zdaj trava na spodnjem pašniku dobra, kako bodo njene punce uživale, kako bi, če bi se znova rodila, spet živela na podeželju in skrbela za te najlepše živali, ki že ob svitu čakajo v hlevu zbite v ogromno beločnico, med njimi pa ena črna, kot zenica, *punčica mojega očesa*.

Sedeta tudi drugi dve. Gledajo se. Diagnoza, *paraplegik, ne bo več shodila, tudi sedela ne, velike preležanine, srce šibko*. Najstarejša, ki je geografsko oddaljena še bolj od srednje in ki zato v celotni situaciji sodeluje še manj, se poskuša za svojo odsotnost odkupiti s skrbjo, da so vse figure zmeraj na svojem mestu: stroški poravnani, zdravila na polici, negovalka na domu, če že ni hotela v dom za

ostarele, kot ji je to predlagala ona. Klici vsak večer, *kako je danes, si bila v bolnici, pridem čez vikend, oprosti, da si za vse sama, ali kaj rabiš* in nato nočni avtobus iz Avstrije za sobotni obisk bolnice. Zdravniki pa so ob vizitah ošvrknili njen emšo, potipali odejo, saj je dovolj, saj se čuti pod njo trebuh, nato pokimali, zapisali nekaj hieroglifov, morajo dalje, tudi sami izmučeni, bolnikov, mlajših bolnikov toliko, *babica po tako ali tako enkrat zdaj, saj veste, prej ali slej, tako to pač je, starost, ne samo bolezen, kaj naj gospa*, rečejo zdaj eni zdaj drugi in že izginejo, kot da bi jih bele halje spremenile v duhove.

Če jih prodate, se vam vsem trem odrečem, pravi nato ona, najstarejša se rahlo prestraši, drugi dve, nekoliko bolj navajeni tovrstnih izpadov, se le spogledata. Kako naj ji torej povejo, da so jih že prodale, da so jih kupci pred nekaj dnevi odpeljali stran. Sestri sta vendar prišli za ves teden tudi zato, da bi uredili hišo, počistili hlev, plačali sosedi, ki je, medtem ko je bila mama v bolnici, skrbela za njih. Saj je slišala, da ne bo mogla več hoditi, ve, da ne more vstati, kako zdaj ne razume, da ne morejo skrbeti za njih one, ko pa dve sploh ne živita tu, tretja pa je po novem njena skrbnica. Srednja s slamico preluknja tetrapak in odpije nekaj soka. *Ste me slišale*, pravi še enkrat, *raje me okopajte* in se popraska po glavi, vsa je razmršena, njeni beli lasje niso zakriti z ruto, kot je bila navajena. *Okopajte me ali pa postrizite to grivo*, reče in se češe naprej, *bodite vsaj za nekaj koristne*.

Tako ob slabih dneh, stari vzorci, stara prekletstva, dobro so vedele, jasno jim je bilo, večkrat jim je že rekla, ko so bile mlajše, da bi jih vse tri zamenjala za enega sina. Prve se je še razveselila, druge manj, tretje prvi dan ni hotela niti pogledati. *Zakaj še ena*, je rekla tik po porodu, *še ena ženska, še ena, ki me bo zapustila*, je jokala nad usodo. Sosede so ji pravile, *naslednji bo sin*, a ura je

tiktakala in naslednja je bila operacija in otrok ni bilo več. In je skrbela za tri nove ženske na tem svetu, tri nove menstruacije, tri nove stranske igralke, ki ne bodo prevzele kmetije, ki bodo delale za druge, kot je to počela ona, ki je gradila hišo, ki je gradila državo, ki je dolgo skrbela za moža, očeta od moža in za ženo od brata od moža, preden je umrla.

Če bi imela sina, bi bilo vse drugače, začne s starim refrenom, nobena ne odgovori, zgodbo poznajo, *bila bi doma in za ovce bi skrbela on in snaha, hiša nikoli ne bi ostala prazna*. Sestre gledajo, ne znajo se povsem odzvati na te blodnje. Mama, ki jim je zmeraj pletla puloverje, šale, volnene nogavice, *da si ne prehladite jajčnikov*, jih prepričevala, naj se šolajo, *da vas nihče ne bo mogel v življenju zaježati, punce moje*, mama, ki je najbolj ponosna odhajala domov iz roditeljskih sestankov. Večkrat je priznala, pozneje, da se je motila, *za njo ne bo ostalo vse pusto*, tako so delavne in močne. Nato dolga leta solze in obžalovanja, *sama sem si kriva, jaz sem vas odgnala od hiše, iz države, svojih vnukov skorajda ne vidim* in oklepanje na zadnjo hčer, *ne odidi še ti*. A zdaj je pozabljala, bolezen in starost sta jo naredili šibko in včasih strupeno. *Samo govorite, babe, samo nakladate in jaz ne morem spati*, se je oglašala v teh dneh, ko so se pri najmlajši zbrale vse tri in jih nato primerjala s četrtim, fiktivnim.

Ampak mama, začne spet najstarejša, nič mama, samo mama, zabrusi nazaj, *zakaj me ne okopate, postrizete, odnesete v kad*, nadaljuje. *Ne moremo mama, težka si in preležanine imaš*, starica prhne, *če bi imela sina, bi on ostal doma in snaha bi me okopala*, momlja dalje, užaljena, *ne bi, mama, oba bi delala, kot me*, se začne živčno pregovarjati najmlajša, ki mora največkrat poslušati podobne očitke.

Kaj pa ti veš. Vem. Kaj veš. Vem, da ne bi. Bi. Ne bi. Bi. Prav, pa bi. To si rekla samo zato, ker sem jaz tako rekla. Nisem. Si. Prav, sem.

Kako si šibka.

Vdih, izdih.

Veš, da ne misli tega, poskuša povedati pogled srednje sestre in potolažiti mlajšo, čez eno uro bo govorila drugače, ji pravi pogled najstarejše, na katero se je mama spravila nazadnje, ko jo je poskušala prepričati, kako je dom za upokojence dobra ideja. To ni tvoja Avstrija, to je Bosna, se je jezila, prepričana, da želi hči matirati lastno mater, kako te ni sram, je šibko vpila, tudi ti imaš rogove, kot jih je imel tvoj oče, tudi ti bi se me le na hitro znebila, nato pa čez nekaj ur solze in opravičevanja, nisi kot on, nikoli nisi bila kot on, tako mi je žal, da sem vam na grbi. Najmlajša vse to ve in se poskuša spomniti, kako je bilo še nedolgo nazaj vse drugače, kako je mama prodala poročni prstan, uhan, kravo, telička in skoraj celo čredo ovac, da bi ji pomagala kupiti stanovanje. Pomisli in si ponavlja, mama je plezala čez balkon bolnice v mojo sobo, ko je mislila, da umiram, in se spomni, mama je šla peš čez fronto ponoči, ko ni vedela, ali mi je uspelo pravočasno zbežati.

In je tiho in čaka.

Vidiš, zmeraj narediš to, kar rečejo drugi. Res je. Ne znaš se upreti tako kot sestra. Prav. Zato pa ti nikoli ne uspe. Dobro. Zmeraj si bila črna ovca te družine.

(mama je plezala čez balkon bolnice v mojo sobo, ko je mislila, da umiram, mama je šla peš čez fronto ponoči, ko ni vedela, ali mi je uspelo pravočasno zbežati)

Najmlajša se stežka osredotoča, vstane, da bi odšla iz sobe,

bolje, da gre stran, preden izgubi živce. Mama godrnja nekaj v odejo, jezna je, ker so se spet spravile na njene ovce, jezna, ker se je v svojih očeh spremenila v navadno figuro, ker se ji je uresničila najhujša nočna mora, njej, navajeni nenehnega premika, narave, dela, skrbi za druge, zdaj pa kar tako, nič ne more sama, še na stranišče ne more, ne da bi to one vedele *in zdaj mislite, da mi lahko kar ukazujete, smrkajte*. Starejši sestra napol zavijeta z očmi, počasi tudi njiju mineva potrpežljivost, mlajša že skorajda odide, a si v zadnjem trenutku premisli.

Prodale smo jih, ji uide, pravzaprav povsem nepričakovano. Sestri okamenita. Zmenile so se, da ji je treba povedati, dogovorile načrt, a kljub temu niso bile prepričane, da jim bo to dejansko uspelo, sigurno ne najmlajši, pri kateri mama zdaj živi, vsaj to odgovornost sta želeli prevzeti onidve. *Kaj ste*, vpraša zmedeno starka, *prodale*, odgovori najmlajša, drugi dve le gledata. *Ni mislila tako*, se vplete najstarejša, *kako pa*, vpraša znova mama, tišina. *Sem rekla, da jih ne prodajajte*, skorajda zavpije, *ven*, hoče reči še glasneje, pa jo ustavi kašelj, najmlajši je v trenutku žal, da je izgubila potrpljenje, da je hotela kazati pogum ravno zdaj, glas se ji zatrese.

Oprosti, nisem tako mislila, pravi skozi solze, *mama, ni tako mislila*, tolaži mamo druga, *drugače pa ne moremo skrbeti za njih*, reče tretja, *morale smo, res smo morale*. Ona tiho, še naprej kašlja, popije nekaj jabolčnega soka, ki ji ga pomoli srednja, in se nato obrne proti steni. *Ven*, reče, *mama, prosim te*, pravi prva, *ven*, ponovi, že tišje, *kaj pa plenica*, zašepeta najstarejša srednji. *Ven*.

Ko odidejo iz sobe, najmlajša joče, vsa se trese, sestra jo objemata, razumevajoče tolažita, *res nisem hotela*, pravi, *ampak tako sem utrujena*, doda, *ne spim, vsake dve uri jo moram obrniti z boka na hrbet, s hrbta na bok, hlipa, nato služba, nenehno moram iskati zamenjave, vsem grem na živce, nato pridem domov, previjam,*

kuham, odkar je bolna, nimam več nič časa, včasih me tako znervira, da se jokam negovalki, mama se mi zdaj zahvaljuje zdaj prepričuje, da moram imeti zmeraj pripravljene kakšne lepe črne čevlje, nato jo zvija od bolečin, jaz pa včasih pomislim, kako se uboga muči, kakšno je to življenje, ko bi se le čim prej rešila te mizerije in ..., obupano obmolči, veva, veva, rečeta sestri v solzah, vseh je groza resničnosti teh besed.

Iz sobe se medtem zasliši lahno smrčanje, zaspala je, razburjanje jo takoj utruje. Vedele so, da se jih je v mislih še najprej trdno oklepala in bilo jim je hudo pri srcu, čeprav same nikoli niso bile preveč navezane na te živali. V otroštvu jih doma niso imeli, kupila jih je namreč šele takrat, ko je začela biti bitko s samoto ena na ena. Vse se ji je zdelo črno, od moža, ki je odšel, hčerk, ki sta odšli in vojne, ki kar ni hotela oditi. In potem najmlajša, ki je v njej odraščala, edina, ki ni končala šole, zmeraj tako bolehnata in občutljiva, zmeraj pregledi, zmeraj vročina, vrtoglavice, nočne more. Spodbujala jo je, *več moraš jesti, ne boj se toliko, nihče ti nič ne more*, ona pa zmeraj le korak po korak, a tudi to je bilo dovolj, da se je znašla, mama pa je gledala, ponosna, ponosna, uspelo je tudi njej, a po tem žalost, zdaj so prav zares odšli. Dokler nekega vikenda, klic prvi, klic drugi, klic tretji in ko pridejo, jih čaka za hišo beketanje, mama se prikaže izza hleva in jim maha, naj pridejo bližje, ter jim s prstom nasmejano kaže svoje tri nove pridobitve, *glejte, ovce imam*, se smeje in šali in one se smejejo nazaj.

Čez dan nekajkrat pokukajo v njeno sobo, preverjajo, ali še zmeraj spi. Zbudi se šele proti večeru in v sobo pokliče najmlajšo hčerko.

Me boste zdaj postrigle, prosi pohlevno, ovc ne omenja, najmlajša se takoj odloči, da bodo ugodile njeni zahtevi. *Seveda bomo, mama*, reče in kmalu iščejo načine, kako bi to izvedle, ne

da bi jo premaknile z njenega mesta. V stanovanju brskajo za najlonsko prevleko, ki bi ji jo lahko namestile pod glavo in ne umazale vzglavnika, iščejo škarje, lavor, šampon. Ko vse uredijo, ko jo previjejo, se srednja nagne s škarjami nadnjo, odloči se, da bo strigla na suho, *tako bo lažje, ne bo se zmočila*. Ona prikima, zapira oči, *kar strizi, vse postrizi*, pravi utrujeno. Hčerka v roko zajame šop las in zastriže v bele lase, striže, striže, starica zapira oči, medtem ko ji z glave odpadajo beli kosmi volne.

ŠIŠANJE

Mama, moramo da popričamo o ovcima.

Tako, konačno je izrečena tema o kojoj su njene tri starateljice već dugo pričale, beskonačni *viber* razgovori, *skype* nedjeljom, odlučivale su, svaka sa svoje strane, na koji način da započnu temu, pitale se da li joj uopšte reći kad je *toliko bolesna da više nikada neće otići kući*. Onda sumnje, *šta ako nekom od gostiju u posjeti slučajno izleti*, kažu, *pokušaćemo*, na kraju se ipak dogovore i, našavši se sve tri na okupu, poredaju se oko bolničkog kreveta smještenog u stanu najmlađe ćerke, jedine koja je odlučila ostati u zemlji. Mama ih zbunjeno gleda, *šta zaboga hoće sad*, misli i nepovjerljivo se priprema za nastavak. Započinje najstarija, *mama, ovce*, srednja ponavlja, najmlađa ćuti, starica se mršti i uvlači glavu u vrat kao kornjača koja će se svaki tren sakriti u svoj oklop. Njeno tijelo bi se, samo kad bi moglo, naboralo poput izraza na njenom licu. Već mjesecima nije ustala iz kreveta, ali u kriznim situacijama još uvijek sakupi u sebi dovoljno ljutnje da se usprotivi idejama ova tri djeteta koja naizmjenično njeguju njeno tijelo.

Ne, odgovara oštro. Taj ton im je poznat, *ne, svaka će dobiti samo jedno parče, ne, ne treba ti novi kaput, ne, ima da si kući do ponoći, ne, nećeš se preseliti u Grac, ne, bolje da studiraš u Beogradu, ne, nećeš mi ti sterati veš, ne, nećeš prati suđe, ne, mogu sama*. Sestre se pogledaju i nemirno cupkaju s noge na nogu. Najmlađa zategne ćebe, druga u rukama gužva maleni tetrapak soka od jabuke, treća jače stisne pelenu koju će morati uskoro zamijeniti. Prva zabrinuta, u strahu zbog maminog srca, pokušava razgovor okrenuti u drugi smjer, srednja gleda najstariju, čeka na njenu riječ, a ova grize kožicu oko nokta na kažiprstu i razmišlja kako da stvar prevale na mlađu. Ova pak osjeti njenu neodlučnost, prelazi u prvi plan i sjeda na rub majčinog kreveta.

Mama, ali ko će brinuti za ovce... Starica glasno frkne, ne može vjerovati da je najstarija tako lako klonula pod pritiskom i ubjeđivanje prepustila srednjoj koja je inače uvijek bila najodlučnija, prava tvrđava, od sve tri najslabija njoj. Nikakvo zaobilazanje dužnosti, nikakvo kretanje po horizontali da bi se izbjegle obaveze, već samo čisti pokreti, ravno, nazad, lijevo, desno, ali samo kada se raskrči put. Zato je tako brzo i otišla od nje, prva od tri, još dok nisu postojale granice, spakovala se u Zagreb, tamo se zaljubila, udala, ostala. Iako je uvijek govorila da će se poslije razvoda preseliti nazad, tu odluku je stalno odlagala za sutra, za prekosutra, za sljedeću godinu, za dok-djeca-ne-porastu. A otkako se mama razboljela ovamo se vraća svaki vikend, stalno sa grižom savjesti, jer kako god da okrene uvijek ostavlja nekoga na cjedilu, tamo djecu koja su sama s dadiljom jer mama nije tu, ovdje sestru koja je dadilja mami jer drugo dvoje djece nisu tu.

Jesam li vas sve od reda rodila gluve? Rekla sam ne i tačka, oštro odbrusi i ljutito okrene glavu prema zidu. Znale su da će biti teško, da neće dozvoliti nikakav prigovor, da će se boriti za svoje ovce. Još u bolnici, kada je imala bolje dane, kada je mogla ostati budna po više sati u komadu, govorila je o tome kako je trava sad na donjem pašnjaku dobra, kako će njene cure uživati, kako bi, kad bi se ponovo rodila opet živjela na selu i brinula za te najljepše životinje koje već u praskozorje čekaju u toru zbijene u bjeloočnicu, a usred njih jedna crna, *zjenica oka moga*.

I druge dvije sjednu. Gledaju se. Dijagnoza, *paraplegik, neće više stati na svoje noge, neće ni sjesti, velike rane od ležanja, srce slabo*. Najstarija, koja je geografski još udaljenija nego srednja i koja zbog toga ima još manji udio u situaciji, pokušava svoju odsutnost otkupiti vodeći računa o tome da su sve figure uvijek na svom mjestu: troškovi plaćeni, lijekovi na polici, njegovateljica kod kuće, kad već

nije htjela u starački dom kao što joj je ona predlagala. Pozivi svako veče, *kako je danas, jesi li bila u bolnici, doći ću za vikend, izvini što sve moraš sama, treba li ti šta* i onda noćni autobus iz Austrije za subotnju posjetu u bolnici. A doktori su na vizitama samo bacili pogled na njen matični broj, opipali je preko pokrivača, dovoljno je, može se i tako osjetiti stomak ispod, onda bi klimnuli glavom, zapisali nekoliko hijeroglifa, moraju dalje, i oni sami namučeni, pacijenata, mlađih pacijenata koliko hoćeš, *a baka će ionako danas-sutra, znate kako je, prije ili kasnije, tako vam je to, starost, nije to samo bolest, šta da se radi gospođo*, kažu sad ovoj sad onoj i već ih nema na vidiku, kao da su ih bijeli mantili pretvorili u duhove.

Ako ih prodate, odreći ću se sve tri, kaže ona, najstariju to malo uplaši, druge dvije, naviknutije na takve ispade, samo razmijene poglede. Dakle, kako da joj kažu da su ih već prodale, da su ih kupci prije nekoliko dana odveli. Sestre su došle na čitavu sedmicu i zato da bi sredile kuću, očistile tor, isplatile komšinicu koja je brinula o njima dok je mama bila u bolnici. Pa čula je da neće više prohodati, zna da ne može ustati, kako sada ne razumije da ne mogu one brinuti za ovce kad dvije uopšte ne žive ovdje, a treća je odskora njena starateljica. Srednja slamkom buši tetrapak i ispija gutljaj soka. *Jeste me čule*, kaže još jednom, *bolje da me okupate* i češe se po glavi, sva je raščupana, njena bijela kosa nije pokrivena maramom kako joj je bilo u navici. *Ili me okupajte ili mi odsjecite ovu grivu*, kaže i češe se, *budite makar za nešto korisne*.

Tako kad joj dođu loši dani, stare mustre, stara prokletstva, dobro su znale, jasno im je bilo, rekla im je više puta dok su bile mlađe da bi ih sve tri zamijenila za jednog sina. Prvoj se još i radovala, drugoj manje, treću prvi dan uopšte nije htjela pogledati. *Zašto još jedna*, rekla je čim se porodila, *još jedno žensko, još jedna koja će me napustiti*, plakala je nad svojom sudbinom. Komšinice su

joj govorile *sljedeće će biti sin*, ali sat je otkucavao i sljedeća je bila operacija i nije bilo više djece. I brinula je za tri nove žene na ovom svijetu, tri nove menstruacije, tri nove sporedne uloge koje neće preuzeti domaćinstvo, koje će raditi za druge kao što je radila ona, koja je gradila kuću, koja je gradila državu, koja je dugo brinula za muža, za svekra, za jetrvu prije nego što je umrla.

Kad bih imala sina sve bi bilo drugačije, počne opet sa starim refrenom, nijedna joj ne odgovara, znaju tu priču, *bila bih kod kuće i za ovce bi se brinuli on i snaja, kuća nikada ne bi ostala prazna*. Sestre gledaju, ne znaju kako da se odazovu na ta buncanja. Mama koja im je uvijek plela džempere, šalove, vunene čarape, *da ne prehladite jajnike*, ubjeđivala ih je da se školuju, *da vas niko ne može zajebovati, cure moje*, mama koja je s roditeljskih sastanaka odlazila kući najponosnija. Više puta je priznala, kasnije, da nije bila u pravu, *iza nje neće ostati sve pusto*, tako su marljive i jake. Potom dugi niz godina suza i kajanje, *sama sam kriva, ja sam vas otjerala od kuće, iz zemlje, svoje unuke skoro i ne viđam*, i čvrsto hvatanje za zadnju ćerku, *nemoj i ti otići*. Ali sad je počela da zaboravlja, bolest i starost su je oslabile i ponekad zbog toga postane otrovna. *Samo brbljate, ženetine, koješta pričate, ne mogu od vas da spavam*, govorila im je tih dana kad su se sve tri okupile kod najmlađe, i onda ih je poredila sa četvrtim, fiktivnim.

Ali mama, počne opet najstarija, *ništa mama, samo mama*, odbrusi, *što me ne okupate, ošišate, odnesete u kadu*, kaže još. *Ne možemo, mama, teška si i imaš rane od ležanja*. Starica frkne, *kad bih imala sina on bi ostao kući i snaja bi me okupala*, mrmlja dalje, uvrijeđena, *ne bi, mama, oboje bi radili, kao i mi*, najmlađa, koja najčešće mora slušati slična prigovarivanja, nervozna počinje da se raspravlja.

Šta ti znaš. Znam. Šta znaš. Znam da ne bi. Bi. Ne bi. Bi. Dobro,

bi. To si rekla samo zato što sam ja tako rekla. Nisam. Jesi. Dobro, jesam. Kako si slaba.

Udah, izdah.

Znaš da ne misli tako, pokuša srednja sestra reći pogledom i utješiti mlađu, za sat vremena će okrenuti ploču, govori joj pogled najstarije, na koju se mama posljednji put okomila kad je ova pokušala ubijediti da je starački dom dobra ideja. Ovo nije tvoja Austrija, ovo je Bosna, ljutila se, ubijedena da ćerka želi matirati vlastitu majku, kako te nije sramota, nemoćno je galamila, i ti imaš rogove, kao što ih je imao tvoj otac, i ti bi me se riješila na brzinu, nakon nekoliko sati plač i izvinjavanje, nisi poput njega, nisi nikada bila kao on, žao mi je da sam vam na grbači. Najmlađa zna sve to i pokušava se sjetiti kako je još doskora sve bilo drugačije, kako je mama prodala svoju burmu, minduše, kravu, tele i skoro čitavo krdo ovaca da bi joj pomogla da kupi stan. Misli i ponavlja u sebi, mama se penjala preko bolničke terase u moju sobu kada je mislila da umirem, sjeti se, mama je išla pješke preko prve linije noću kada nije znala da li sam uspjela pobjeći na vrijeme.

I ćuti i čeka.

Vidiš, uvijek uradiš ono što ti drugi kažu. Jeste. Ne znaš se suprotstaviti kao tvoje sestre. Dobro. Zato ti nikada ništa i ne uspije. U redu. Uvijek si bila crna ovca u ovoj porodici.

(mama se penjala preko bolničke terase u moju sobu kada je mislila da umirem, mama je išla pješke preko prve linije noću kada nije znala da li sam uspjela pobjeći na vrijeme)

Najmlađa sestra se teško koncentriše, ustane da bi izašla iz sobe, bolje da se udalji prije nego što izgubi živce. Mama nešto gundā u ćebe, ljuta je jer su se opet okomile na njene ovce, ljuta jer se u svojim očima promijenila u običnu figuru, jer su joj se ostvarile najgore noćne more, njoj, naviknutoj na stalni pokret, na prirodu, rad, brigu o drugima, a sad tek tako, ništa ne može sama, ni u toalet ne može bez njihovog znanja, *i sad mislite da mi možete naređivati, klinke.* Starije dvije sestre napola okreću očima, polako i one gube strpljenje, mlađa je bila već na tome da izađe, ali u zadnjem trenutku se predomišlja.

Prodale smo ih, izleti joj, zapravo, potpuno neočekivano. Sestre se skameniše. Dogovorile su se da će joj reći, napravile su plan, ali ipak nisu bile sigurne da će im uistinu uspjeti, sigurno ne najmlađoj kod koje mama sada živi, bar tu odgovornost su htjele one preuzeti. *Šta ste,* upita starica zbunjeno, *prodale,* odgovara najmlađa, druge dvije samo gledaju. *Nije tako mislila,* umiješa se najstarija, *nego kako,* pita mama ponovo, tišina. *Jesam li vam rekla da ih ne prodajete,* skoro vikne, *napolje,* htjela bi reći još glasnije, ali je zaustavlja kašalj, najmlađa se istog momenta pokaje što je izgubila strpljenje, što je htjela pokazati hrabrost upravo sada, glas joj zadrhti.

Izvini, nisam tako mislila, kaže kroz suze, *mama, nije tako mislila,* druga tješi majku, *sem toga, ne možemo se brinuti o njima,* kaže treća, *morale smo, stvarno smo morale.* Ona ćuti, još uvijek kašlje, ispija malo soka od jabuke koji joj gurne u ruke srednja, i okreće se prema zidu. *Napolje,* kaže, *mama, molim te,* kaže prva, *napolje,* ponovi, već tiše, *a pelena,* šapne najstarija srednjoj. *Napolje.*

Kada su izašle iz sobe, najmlađa plače, sva se trese, sestre je grle, tješe je s razumijevanjem, *stvarno nisam htjela,* kaže, *ali toliko sam umorna,* nastavlja, *ne spavam, svaka dva sata je moram okrenuti s boka na leđa, s leđa na bok, grca, onda posao, stalno moram tražiti*

zamjene, svima idem na živce, onda dođem kući, previjam, kuvam, otkako je bolesna nemam uopšte više vremena, ponekad me toliko iznervira da se rasplačem pred njegovateljicom, mama mi se čas zahvaljuje čas me ubjeđuje da moram uvijek imati spreman par crnih cipela, onda se sva krivi od bolova, a ja ponekad pomislim da se jedna muči, kakav je to život, kad bi se barem što prije otarasila te mizerije i... umukne očajna, znamo, znamo, kažu sestre u suzama, sve tri je strah istine u tim riječima.

U međuvremenu, iz sobe se čuje tiho hrkanje, zaspala je, uzbuđenje je odmah umori. Znale su da se ona u mislima i dalje čvrsto drži svojih životinja i bilo im je teško, iako njima nikada nisu bile posebno drage. U djetinjstvu ih nisu imali, kupila ih je tek kada je počela voditi bitku sa samoćom jedan na jedan. Sve joj se činilo crno, od muža koji je otišao, do ćerki koje su otišle i rata koji nikako nije htio otići. I onda najmlađa, koja je odrastala tokom njega, jedina koja nije završila školu, uvijek bolešljiva i osjetljiva, uvijek pregledi, uvijek temperatura, vrtoglavice, košmari. Podsticala je, *moraš više jesti, ne boj se toliko, niko ti ništa ne može*, a ona uvijek samo korak po korak, mada je i to bilo dovoljno da se snađe, mama je gledala ponosna, ponosna, i ona je uspjela, a potom tuga, sad su zaista otišle. Sve do jednog vikenda, prvi poziv, drugi poziv, treći poziv, i kad dođoše, iza kuće ih sačeka blejanje, mama se pojavi iza tora, maše im da priđu bliže, prstom i osmijehom im pokazuje svoje tri nove nabavke, *vidite, imam ovce*, smije se i šali i one se smiju.

Tokom dana nekoliko puta gvirnu u njenu sobu da provjere spava li i dalje. Ona se budi tek predveče i u sobu zove najmlađu ćerku.

Hoćete me sad ošišati, krotko zamoli, ne pominje ovce, najmlađa odmah odlučuje da joj ispuni zahtjev. *Naravno, mama*, kaže i ubrzo traže načine kako bi to izvele a da je ne pomaknu s mjesta. Prevrću

po stanu u potrazi za najlonskom navlakom koju bi joj mogle staviti pod glavu da se ne isprlja jastuk, traže makaze, lavor, šampon. Kad sakupe sve, kad je previju, srednja se naginje nad nju s makazama, odlučuje da siječe na suvo, *biće lakše, neće se smočiti*. Ona klimne glavom, zatvara oči, *samo sijeci, sve odsijeci*. Ćerka uzima pramen u ruku i počinje sjeći bijelu kosu, siječe, siječe, i starica zatvara oči dok joj s glave padaju bijeli grumeni vune.

O avtorici

Tanja Božić

78

Tanja Božić, rojena leta 1995 v Ljubljani, kjer trenutno končuje študij primerjalne književnosti in francistike. Ko ni knjižničarka, prevaja in piše, največ poezijo, tudi prozo. Za svoje pisanje je prejela nagrade natečajev Rdeča nit, Pesniška olimpijada in natečaja revije *Spirala*. Leta 2018 je bila uvrščena v zbornik *Črtica za 3. tisočletje*, leta 2019 v zbornik poezije in kratke proze mladih s prostora bivše Jugoslavije *Rukopisi 42*, polfinale Pesniškega turnirja in je bila istega leta nominirana za nagrado za najboljšo kratko zgodbo revije *Sodobnost*.

Tanja Božić, rođena 1995. u Ljubljani, gdje trenutno završava master studije komparativne književnosti i francuskog jezika. Kad nije bibliotekarka, prevodi i piše, najviše poeziju, a i prozu. Za svoje pisanje je dobila nagrade konkursa Rdeča nit, Pesniška olimpijada te konkursa časopisa *Spirala*. 2018. godine se plasirala u zbornik *Črtica za 3. tisočletje*, 2019. u zbornik poezije i kratke proze mladih sa prostora bivše Jugoslavije *Rukopisi 42*, polufinale takmičenja Pesniški turnir te u finale konkursa za najbolju priču 2019. godine časopisa *Sodobnost*.

79

Vesna Hrdlička Bergelj

V slovenščino prevedla Tanja Božić

JEDNOM

Teško disanje, mumljanje,
izgrižen vrh pera,
pod stolom je više odbačenih hrpica
napisanih zatim izgužvanih.

Razdražen ustaje, šeta, kuha čaj
na staroj peći na drva,
otvori prozor, udahne
i ponovo sjedne za hrastov stol.

Pero zaškripi
od mastila do papira i zatim ispočetka,
uskoro će zora
i svijeca je pri kraju.

Riječi provriše iz dubina,
ispuniše papir kao same od sebe,
za koji dan pročitat će ih
u nekom časopisu.

Na kraju uzdahne ispunjen,
puhne u svijecu
i ode spavati.

NEKOČ

Teško dihanje, momljanje,
pogrižen vrh peresa,
pod mizo već odvrženih kupov
napisanih, nato zmečkanih.

Razdražen vstane, hodi, kuha čaj
na stari peći na drva,
odpre okno, vdihne
in se ponovno usede za hrastovo mizo.

Pero zaškripi,
roma od črnila do papirja in nato od začetka,
kmalu bo zora,
sveča je skoraj dogorela.

Besede privrejo iz globine
in kot same od sebe zapolnijo papir,
čez kakšen dan jih bo prebral
v nekem časopisu.

Na koncu vzdihne zadovoljen,
upihne svečo
in gre spat.

I SADA

Šeta po sobi uznezvjerena,
sutra mora predati projekt,
a njoj se po glavi roje
stihovi.

Ekran svijetli u mraku,
prsti lete po tastaturi,
samo jedna pjesma
za dušu.

Na pultu šumi aparat za kavu,
Guzzini šalica na stolu, 'ko zna od čega,
Made by Ikea
– s umjetnim sladilom, molim.

Red projekta, red stihova,
jer jesti se mora,
tko se još nasitio
od poezije?

Još stih ili dva da ukrade
prije svitanja
pa na posao – šef je već poslao 3 sms-a.

IN ZDAJ

Vzdraženo hodi po sobi,
jutri mora oddati projekt,
njej pa po glavi rojijo samo
verzi.

Ekran se sveti v temi,
prsti letijo po tipkovnici,
samo ena pesem
za dušo.

Na pultu šumi kavni aparat,
skodelica guzzini na mizi, kdo ve, iz česa,
Made by Ikea
– s sladilom, prosim.

Ena vrstica projekt, ena verz,
ker jesti se mora,
kdo se je že nasitil
od poezije?

Samo še verz ali dva bi rada izmaknila
pred svitom
in v službo – šef je že poslal 3 sms-e.

NIJE LOPTA NEGO BALUN

U mome gradu za loptu kažu
balun.

Moj je balun bio okrugao kao i svi baluni,
malo spljošten s jedne strane, oguljen,
na trenutke probušen pa krpan.
Nekad sam ga znala nabiti u neki kut
svom snagom.
Nekad mi se on
kao bumerang
znao vratiti u glavu.

Sjećam se koliko sam puta na igralištu željela
da mi ga Darko dobaci,
pa bi ga dobacio Ivani.
A znam i kako me je Željko pogledom molio
da mu ga bacim,
a ja sam ga bacila Josipu.

Vražji balun,
znao se zakotrljati baš tamo kuda on hoće
i zaustaviti kad je najbolje.

Otporna je to stvar,
podnosi tuđe udarce nogom bez prigovora,
pada u vodu, blato i draču
uz smijeh svojih nacrtanih usta.

Jednom se ispuhao skoro do kraja
i dugo, dugo je trajalo dok nije došao sebi.
Ali balun je okrugao i mnogo puta
kreće ispočetka.

Jednom se zakotrljao daleko, daleko
i postao žoga.

NI ŽOGA, AMPAK BALUN

V mojem mestu žogi pravijo
balun.

Moj balun je bil okrogel kot vsi baluni,
malce sploščen na eni strani, zguljen,
na trenutke preluknjan pa zašit.
Včasih sem ga znala z vso močjo
zabiti v kakšen kot.
Včasih se mi je
kot bumerang
znal vrniti v glavo.

Spomnim se, kolikokrat sem si na igrišču želela,
da bi ga Darko podal meni,
pa ga je podal Ivani.
Vem pa tudi, kako me je Željko s pogledom prosil,
naj mu ga podam,
jaz pa sem ga podala Josipu.

Vražji balun,
znal se je zakotaliti tja, kamor je on hotel,
in se ustaviti, ko je bilo najboljše.

Trdoživa stvar je,
prenaša tuje brce brez ugovarjanja,
pada v vodo, blato in goščavje
z nasmehom na narisanih ustih.

Enkrat se je skoraj do konca izpraznil
in dolgo, dolgo je trajalo, da je prišel k sebi.
Ampak balun je okrogel in velikokrat
začenja od začetka.

Enkrat se je zakotalil daleč, daleč
in postal žoga.

STARA SKOJEVKA

Otkad je umrla, proganja me teta Marija, sjetim je se više puta mjesečno što i nije malo za ženu koju sam poznavala tek površno, koja mi je tu i tamo dala čokoladu, prvo meni dok sam bila dijete, a kasnije i mojoj djeci. Bila je staroga kova, odgojena da djecu uvijek treba darivati, pa kad bi joj se nepozvani pojavili na vratima, uvijek je trčala da nam iz nekog svog bunkera donese čokoladu. Valjda su žene to tako radile, kupovale na desetine čokolada pa ih bunkerirale u slučaju da im se neko dijete nenajavljeno pojavi na vratima.

Marija je živjela na Pelješcu, u malom selu uvučenom u brdo i udaljenom od mora. Bilo je to selo nekoć veće, ali kao i većina dalmatinskih sela koja su čučila na nekom uzvišenju i plašljivo strepila hoće li se pojaviti gusari, te nakon što su ti otišli, i navalili turisti, spustila se na more i zabetonirala obalu. Iza sebe su ostavila divan dalmatinski kamen da propada pod zubom vremena i puzavicama bršljana, pa je tako i Marijino selo ostalo skoro napušteno. Ostalo je još nekoliko ljudi koji su više voljeli svoj mir u brdu, ali su ipak izgradili i betonsku kuću za djecu ili turiste u obližnjoj uvali gdje smo kuću imali i mi. Marija je nastavila tvrdoglavo odolijevati promjenama u svojoj kući na brdu.

Marije se iz djetinjstva malo sjećam, mislim da pripada onom tipu žena koje, jednom kad ostare, uvijek izgledaju isto, makar imale šezdeset ili devedeset godina. Poznavala sam je sigurno tridesetak godina i meni je uvijek bila ista; izborana, nagužvana, nagluha, preglasna... Njen glas orio bi se dvorištem dok je dozivala mačke koje su bile glavni razlog mojih odlazaka kod Marije. Roditelji su odlazili kod nje, pa sam išla i ja, potihlo se radujući onim desecima mačaka koje su se uvijek igrale u njenom dvorištu i kući. Tek kasnije sam razmišljala o tim mačkama, kako je žena koja nije imala novaca valjda ni za sebe mogla hraniti te silne mačke? I kako su sve te mačke našle siguran dom u njenoj kući na kraju zaboravljenog sela,

na rubu makije i drača u kojoj gospodare čagljevi, divlji psi koji jedva čekaju da se pod okriljem mraka približe selu i love životinje koje nisu na vrijeme uspjele naći sigurno utočište. Uz Marijinu kuću vodi put dalje prema većem mjestu na vrhu brda, središtu te male otočke zajednice u kojem je općina, pošta, doktor i škola. Kad je moja majka bila mlada, iz onog su sela na moru išli u veće mjesto na plesnjake, ona i njezina braća i drugi iz sela, baš tim putem uz Marijinu kuću pa dalje kroz polja u takozvanu Popišanu dolinu. Tako su je prozvali jer su se tamo svi još jednom nakon polusatnog hoda išli popiškiti da ne bi morali piškiti na plesnjaku. Danas tog puta više nema, zarastao je i tamo često idemo brati šparoge. Dok je Marija bila živa, uvijek smo govorili da idemo brati šparoge kod Marije, a danas opet kažemo da idemo u Popišanu dolinu. Toponim "kod Marije" se nakon njene smrti izgubio.

Iz djetinjstva se o Mariji sjećam da su govorili da je stara skojevka čime je vjerojatno nervirala većinu svojih sumještana. Stara je Skojevka svima u selu znala skresati u brk što im ide, onim svojim grlatim glasom koji je odjekivao kroz pola sela. Nije imala dlake na jeziku pa se, kad je ostarila, nekako posprdno govorilo da su staru skojevku svi napustili, pa čak i njen sin. Većina ih se odselila iz sela i Marija je ostala uglavnom sama. Ne znam zašto se baš moj otac odlučio brinuti o njoj. Možda baš zato što je bio priženjen u to selo te je kao stranac ostao pošteđen Marijine kritike. Dobronamjerni su seljani koji i tako gledaju samo svoje poslove znali reći mome tati što se brine o "staroj skojevki". Sigurna sam da je nekome palo na pamet da tu ima i nečeg više nego samo dobra volja jednog penzionera koji ima auto i svaki dan ide u trgovinu donijeti ženi zaboravljenoj i od svojih i od tuđih, kruha, mlijeka i hranu za mačke. Marija se brzo naviknula na taj "moj tata servis" pa bi ga uvečer nazivala i dopunjavala narudžbe ako bi joj nešto

posebno bilo potrebno. Često smo stvari kupovali i u Splitu jer je Marija imala želje koje se nisu mogle ispuniti u jednostavnim trgovinama Pelješca. I onda bi joj nosili stvari, a ja bih dobila čokoladu i lovila mačke. Jednom su se uz mačke pojavila i dva psa pa su narudžbe postajale zahtjevnije. Ponekad bi nazvala, a mi bi se pogledom dobacili tko će se javiti jer je već postala i nagluha i komplicirana, a ponekad i senilna pa bi više puta naručivala iste stvari za koje bi kasnije tvrdila da joj ne trebaju.

U tih tridesetak godina ja sam odrasla i dobila djecu koja su, isto kao i ja nekad, s mojim tatom rado išla kod Marije, nosila joj stvari, dobijala čokoladu i mazila mačke. Vrijeme za Mariju kao da je stalo. O Marijinom sinu smo znali da živi u Bolu na Braču, da ima ženu i djecu, i da je godinama nitko od njih nije došao obići. Ne znam jesu li razgovarali telefonom ni što se to strašno ispriječilo između da je nastala višegodišnja šutnja. Ne znam ni zna li da se dvadesetak godina moj tata redovito brinuo za njegovu majku. Ni da li ga je uopće briga. Nikada nisam mogla zamisliti što to može na takav način razdvojiti sina i majku da se godinama ne pože. U mojim očima Marija se brinula o generacijama mačaka koje je spašavala od sigurne smrti i takva žena sigurno nije mogla biti loša. Makar bila i stara skojevka. Ponekad naporna i nagluha, glasna, ali sigurno dobra srca.

O Mariji sam doznala da se kao mlada kupala gola. Selo joj ni to nije uzelo kao neku pozitivnu karakteristiku. Moram priznati, da koliko god se trudila da je zamislim, to mi nije uspijevalo, staru skojevu kao mladu ženu koja sablažnjava sve oko sebe kupajući se gola. Sigurno je mnoge iznervirala samim svojim postojanjem, možda je i sin patio zbog te njene svojeglavosti pa je na kraju ostala sama i neshvaćena. Teška je to starost. Zadnjih je godina nabavila dva psa da joj prave društvo. Psi su bili mješanci, ali ogromni i

sad joj se nitko nije mogao neopaženo približiti kući jer bi odmah počeli lajati. Ovo mi je išlo na živce jer je Marija sve slabije čula i sve je teže bilo s njom razgovarati. Bila je osamljena i kad bi jednom namirisala posjetioca, teško ga je ispuštala iz svojih kandži. Ja sam bila naviknuta kod Marije brati šparoge, tamo dalje u Popišanoj dolini i zbog pasa više nisam mogla neopaženo proći pored njene kuće. Sve češće mi se događalo da bi me čula i izašla vani, onda bi morala ući kod nje i pričati joj što mi mama radi i što ima novo u selu. Zato sam sve rjeđe tamo išla, starost nikome nije zanimljiva. Jedino se moj tata i dalje redovito brinuo o njoj. Znao je reći kako ga je iznervirala, ponekad se ljutila kad bi joj kupio Dukatovo mlijeko umjesto Z'bergovog i takve sitnice. Ipak je ustrajno odlazio.

Na kraju, kad je prešla devedesetu, iako mislim da nitko nije točno znao koliko ima godina, a žene o tome uvijek lažu, postalo je jasno da više ne može sama ni uz pomoć moga tate. Kuća joj je propuštala, hvatala se plijesan i vlaga po uglovima, nije se mogla popeti po stepenicama da bi došla do spavaće sobe. Bivala je sve usamljenija i sve je češće dane provodila na telefonu prepričavajući mojoj mami serije koje je uporno pratila. Ponekad bi se toliko uzбудila da bi usred serije nazvala moju majku pa bi zajedno gledale i komentirale što se događa preko telefona. Ali bila je nagluha i mnogo toga što je moja majka govorila nije ni čula. Društvo su joj bili samo njeni psi. Žene u mom kraju imaju potrebu kuhati i hraniti svoje ukućane. Marija je, u nedostatku ukućana, kuhala i hranila ona dva psa, a psi su jeli do iznemoglosti. Jedan je pas krepao od debljine, ali ona to nikada nije željela priznati. Na kraju je valjda netko iz sela obavijestio sina da mu majka više ne može sama. I sin je konačno došao po Mariju da je odvede u dom, a psa u veterinara da ga uspavaju. Kod nas je "u dom" isto što i predvorje pakla, čekaonica za drugi svijet, zadnji vlak za nigdje. Stari ljudi odlazeći

u dom kao da se natječu tko će prvi umrijeti odnosno kome će prvome uspjeti na taj način pobjeći iz pakla doma od nezahvalnih potomaka koji u svojim životima nisu našli ni mrvicu mjesta da se tamo uguraju baka ili djed. Tako je bilo i s Marijom, samo nekoliko dana nakon odlaska u dom, stara je skojevka našla mir od ovoga svijeta kojem je toliko rado išla u brk. Nismo se iznenadili. Tata je pričao kako mu je, dok su se opraštali, rekla da ponekad obiđe njenog psa da ne bi, jadan, krepao od gladi.

STARA SKOJEVKA

Odkar je umrla, me preganja teta Marija, spomnim se je većkrat mesečno, kar niti tako malo za žensko, ki sem jo poznala le površno, ki mi je tu in tam dala čokolado, najprej meni, dokler sem bila majhna, pozneje pa mojim otrokom. Bila je starega kova, vzgojena, da je treba najmlajšim zmeraj nekaj podariti, zato je vedno, ko smo se nenapovedano prikazali pred njenimi vrati, tekla v hišo in iz kakšnega skrivališča prinesla čokolado. Tako so ženske to najbrž počele, kupovale desetine čokolad in jih skladiščile v primeru, da se jim na vratih prikaže kakšen nenajavljen otrok.

Marija je živela na Pelješcu v majhni vasi, zavlečeni v hrib in oddaljeni od morja. Nekoč je bila ta vas večja, ampak se je – tako kot večina dalmatinskih vasi, ki so čepele na neki vzpetini in plašno oprezale, ali se bodo od nekod pojavili gusarji, in ko so ti odšli in so tja nagrnili turisti – spustila k morju in zabetonirala obalo. Za seboj so pustile propadati čudovit dalmatinski kamen, v katerega je zagriznil zob časa in ga prekril s poganjki bršljana, tako je tudi Marijina vas ostala skorajda zapuščena. Ostalo je le nekaj ljudi, ki so imeli raje svoj mir na hribu, a so si vseeno zgradili tudi betonsko hišo za otroke ali turiste v bližnjem zalivu, kjer smo živeli tudi mi. Marija je v svoji hiši na hribu trmasto kljubovala spremembam.

Marije se iz otroštva spomnim bore malo, mislim, da spada v tisto vrsto žensk, ki so, ko se enkrat postarajo, videti zmeraj isto, pa naj so stare šestdeset ali devetdeset. Poznala sem jo vsaj trideset let in zdela se mi je venomer ista: zgubana, pomečkana, naglušna, preglasna ... Njen glas se je razlegal po dvorišču, ko je klicala mačke, ki so bile poglavitni razlog mojih obiskov. Starši so hodili k njej pa sem šla z njimi tudi jaz in se po tihem veselila tistim desetinam mačk, ki so se zmeraj igrale na njenem dvorišču in v hiši. Šele pozneje sem razmišljala o teh mačkah, kako je ženska, ki ni imela dovolj denarja niti zase, lahko hranila vse te živali? In kako jih je

lahko toliko našlo varen dom v njeni hiši na koncu pozabljene vasi na robu makije in goščavja, v kateri gospodarijo šakali, divji psi, ki komaj čakajo, da se pod okriljem teme lahko približajo vasi in lovijo živali, ki jim ni uspelo pravočasno poiskati zavetja. Ob Marijini hiši vodi pot dalje proti večjemu mestu na vrhu hriba, središču te male otoške skupnosti, v kateri so občina, pošta, zdravnik in šola. Ko je bila moja mama mlada, so iz tiste vasi na morju šli v večje mesto na plese, ona, njeni bratje in drugi vaščani, ravno po tej poti, ki vodi mimo Marijine hiše čez polja v tako imenovano Poscano dolino. Tako so jo poimenovali, ker so se po pol ure hoje vsi šli tja polulat, da jim ne bi bilo treba na stranišče pozneje na zabavi. Danes potke ni več, zarastla je, tako da tam pogosto nabiramo šparglje. Dokler je bila Marija živa, smo zmeraj govorili, da gremo nabirat šparglje k Mariji, danes pa spet rečemo, da gremo v Poscano dolino. Toponim »pri Mariji« je po njeni smrti izginil.

Iz otroštva se spomnim, da so o Mariji pravili, da je stara Skojevka, s čimer je najverjetneje živcirala večino svojih sovaščanov. Stara Skojevka je vsem v vasi znala sesuti v obraz, kar jim gre, s tistim svojim grlatim glasom, ki je odmeval čez polovico vasi. Bila je brez dlake na jeziku, zato se je, ko se je postarala, nekako posmehljivo govorilo, da so staro Skojevko vsi zapustili, celo njen sin. Večina se jih je odselila iz vasi, zato je Marija ostala bolj ali manj sama. Ne vem, zakaj se je ravno moj oče odločil, da bo skrbel zanj. Morda zato, ker je bil priženjen v to vas in ga kot tujca ni doletela Marijina kritika. Dobronamerni sovaščani, ki svojih nosov seveda nikoli ne vtikajo v tuja življenja, so mojemu očetu pogosto radi kaj navrgli, ker skrbi za Marijo. Prepričana sem, da je komu tudi padlo na pamet, da je posredi kaj več kot samo dobra volja nekega upokojenca, ki ima avto in ki gre ženski, ki so jo pozabili tako svoji kot drugi, vsak dan v trgovino po kruh, mleko in hrano

za mačke. Marija se je hitro navadila na »moj-oče-servis« in ga je zvečer klicarila ter dopolnjevala naročila, če je potrebovala kaj posebnega. Pogosto smo stvari kupovali tudi v Splitu, saj je Marija imela želje, ki jih niso mogle izpolniti stvari iz enostavnih trgovin Pelješca. In potem smo ji to nosili, jaz pa sem dobila čokolado in lovila mačke. Nekoč sta se ob mačkah pojavila tudi dva psa, tako da so naročila postajala zahtevnejša. Včasih je poklicala, mi pa smo se pogledovali, kdo se bo javil, ker je bila že naglušna in zagamana, včasih tudi senilna in je večkrat naročala iste stvari, za katere je pozneje trdila, da ji niso potrebne.

V teh tridesetih letih sem odrasla in dobila otroke, ki so, tako kot jaz nekoč, z mojim očetom z veseljem hodili k Mariji, ji nosili stvari, dobivali čokolade in božali mačke. Čas pa kot da bi se ustavil za Marijo. O njenem sinu smo vedeli, da živi na Bolu na Braču, da ima ženo in otroke in da je že leta nihče izmed njih ni obiskal. Ne vem, ali so se pogovarjali po telefonu, niti kaj se je tako strašnega moralo zgoditi, da je prišlo do te večletne tišine. Ne vem niti, ali ve, da je moj oče dvajset let redno skrbel za njegovo mamo. Niti ali mu je sploh mar. Nikoli si nisem mogla niti predstavljati, kaj tako hudega lahko loči mati in sina, da se dolga leta ne želita videti. V mojih očeh je Marija skrbela za generacije mačk, ki jih je reševala pred gotovo smrtjo in takšna ženska sigurno ni mogla biti slaba. Pa četudi je bila stara Skojevka. Včasih naporna in naglušna, glasna, ampak zagotovo dobrega srca.

O Mariji sem izvedela, da se je v mladosti kopala naga. Vas ji tudi tega dejstva ni vzela za dobro. Moram priznati, da ne glede na to, koliko sem si prizadevala, da bi si jo predstavljala, mi ni uspelo pred oči priklicati staro Skojevko kot mlado žensko, ki vse okoli sebe obnori s svojo goloto. Sigurno je mnoge razjezila že samo s svojim obstojem, morda je tudi sin trpel zaradi njene svojeglavosti

in je na koncu zato ostala nerazumljena. Težka je taka starost. V zadnjih letih si je priskrbela dva psa, da bi ji delala družbo. Psa sta bila mešančka, vendar kljub temu ogromna, tako da se zdaj nihče ni mogel neopazno približati hiši, ker sta takoj začela lajati. To me je živciralo, saj je Marija slišala vse slabše, tako da je bilo z njo vedno težje govoriti. Bila je osamljena, in ko je enkrat zavohala obiskovalca, ga je s težavo spustila iz svojih krempljev. Jaz sem bila navajena pri Mariji nabirati šparglje, tam spodaj v Poscani dolini, in zaradi psov nisem več mogla neopazno mimo hiše. Vse pogostejše se mi je dogajalo, da me je slišala in prišla ven, tedaj sem morala vstopiti v njeno hišo in ji govoriti, kaj dela mama in kaj se novega dogaja v vasi. Zato sem tja zahajala vse redkeje, starost nikomur ni zanimiva. Le moj oče je še naprej redno skrbel zanjo. Znal se je pritožiti, kako ga je spravila ob živce, včasih se je jezila, če ji je kupil mleko napačne znamke, na primer Dukatovega namesto Z'bregovega, in podobne malenkosti. A kljub temu jo je vztrajno obiskoval.

Na koncu, ko jih je štela že več kot devetdeset, čeprav menim, da nihče ni natanko vedel, koliko je stara, ženske pa o tem zmeraj lažejo, je postalo jasno, da več ne zmore brez pomoči mojega očeta. V hiši ji je začelo puščati, po vogalih sta se začeli nabirati plesen in vlaga, ni mogla po stopnicah navzgor, da bi prišla do spalnice. Postajala je vse bolj osamljena in vse več časa je preživela na telefonu ter moji mami razlagala o nadaljevankah, ki jih je zvesto spremljala. Včasih se je tako razburila, da je poklicala med samo epizodo in sta z mamo skupaj gledali ter komentirali prek telefona. Toda bila je naglušna in mnogo tega, kar ji je mama rekla, ni slišala. Družbo sta ji delala le njena psa. Ženske v mojem kraju čutijo potrebo po kuhanju in hranjenju svojih družinskih članov. Marija je, zaradi pomanjkanja slednjih, hranila svoja dva psa, onadva pa sta jedla

do onemoglosti. Eden je poginil od debelosti, vendar ona tega nikoli ni želela priznati. Na koncu je najbrž nekdo iz vasi obvestil njenega sina, da njegova mati ne more več sama. In sin je končno prišel po Marijo, da bi jo odpeljal v dom, psa pa k veterinarju, da ga uspavajo. Pri nas pomeni iti »v dom« isto kot oditi v predverje pekla, v čakalnico za oni svet, zadnji vlak, ki pelje nikamor. Zdi se, da stari ljudje, ki tja odhajajo, tekmujejo, kdo bo prej umrl oziroma komu bo najprej uspelo pobegniti iz tega pekla pred nehvaležnimi potomci, ki v svojih življenjih niso našli niti drobtinice prostora, da bi tam namestili babico ali dedka. Tako je bilo tudi z Marijo, samo nekaj dni po odhodu v dom je stara Skojevka našla svoj mir pred svetom, ki mu je tako rada stopila na žulj. Ni nas presenetilo. Oče je govoril, kako mu je, ko sta se poslavljala, rekla, naj vsake toliko obišče njenega psa, da ne bi, ubogi, poginil od lakote.

TRI PRSTENA

Imala sam više veza u svom životu, dugih, maratonskih, usputnih, svakakvih. Prvog ozbiljnijeg momka imala sam na kraju srednje škole i u prvim godinama fakulteta. Sjećam se da je jednom došao na moja vrata sa zaručničkim prstenom. Totalni šok! Brak je od mene bio udaljen stotinama milja, a što je još čudnije, i od njega, bila sam u to 100 posto sigurna. Ok, prsten, ali zašto?, pitala sam ga. Zato, rekao je ozbiljno, što ćeš biti jako dobra majka svojoj djeci, odgovorio je, jednog dana. A ja bih htio da to dogovorimo već sad. Šokirano sam buljila u svoj odraz u ogledalu u hodniku, polako podizala pogled sa svojih iznošenih martensica, preko kožnih smeđih hlača i Sex pistols majice koju je obožavalo pola Splita, zamahnula svojom kosom svježe obojenom u modro, nasmiješila se i rekla da ću razmisliti. Prsten sam, naravno, zadržala.

Nekoliko godina nakon toga živjela sam uglavnom u planinarskom domu u Paklenici. Još uvijek sam studirala, ali sam većinu vremena provodila u prirodi s momkom mnogo starijim od sebe koji u tom trenutku nije imao ni gdje ni od čega živjeti u gradu pa je živio u planinarskom domu, tamo svirao gitaru i zabavljao goste, pomagao domaru i na taj način provodio svoje vrijeme koje mu je bog namijenio kao onaj slavuj iz basne koji je pjevao čitavo ljeto, a kada je pao snijeg, onda se smrzavao i bio gladan. Tako je i ovaj moj poprilično bezbrižno provodio svoje toplo vrijeme, a onda nije došla zima, ali sam došla ja. Da se razumijemo, meni je taj hipijevski i boemski način života imponirao i vjerojatno je upravo to ono što me je privuklo njemu. Zajedno smo uživali naše sunčane dane na najljepšoj planini na svijetu, a onda se on pojavio s prstenom i izrazio želju da se smirimo u gradu. On će potražiti posao i bla bla, dalje ga nisam ni slušala. Zašto?, promrmljala sam užasnuto. Znaš, zadnje vrijeme razmišljam o djeci, a ti ćeš biti tako dobra majka. Ja neću nikome biti majka, ne pada mi na pamet,

uzdahnula sam. A bilo nam je tako lijepo. Inzistirao je da uzmem prsten u slučaju da se predomislim. Naravno da se nisam.

Nakon završenog fakulteta vratila sam se u Split. Sjeme ljubavi prema prirodi posijano u Paklenici niknulo je i put me odveo u planine i jame, u gorsku službu spašavanja među kršne momke i čvrste žene, ovdje mislim prvenstveno duhom, gdje sam srela svoju sljedeću ljubav. Vezivala nas je planina, gojzerice, jama, mrak, adrenalin i sva uzbuđenja koja ti se događaju kad se spuštaš u nepoznato viseći samo na tankom užetu i o kojima bih mogla pisati do sutra kad bi to bila priča o tome, a ne o nečemu drugome. Da ipak djelomično približim sliku, uglavnom smo bili natovareni kao magarci užetima i različitim spravama, blatnjavi od glave do pete i smrdljivi jer danima ne bi vidjeli vodu. Ima u tome i mazohizma, ali kao što rekoh, nije to priča o tome. Nakon jedne takve akcije, sjećam se, baš sam bila u kadi i skidala slojeve blata sa sebe, dođe moj momak i potegne prsten kao iskusni revolveraš i reče ono što se uglavnom govori u takvim prilikama. U mojim je očima vjerojatno pročitao ogroman upitnik pa je brže bolje počeo govoriti kako bi bilo super da se vjenčamo i jednog dana imamo djecu jer ja ću biti... pogađate... divna majka. Moram priznati da se u tom trenutku nisam sjetila onih prijašnjih, ta su mi se sjećanja pojavila kasnije s vremenom i iskustvom koje vrijeme donosi sa sobom. Ma divno, pomislila sam, ja ću kući sjediti s djecom dok ti budeš i dalje skakao po planinama i jamama. Ne dolazi u obzir! Nasmiješila sam mu se najšire što sam mogla i prihvatila. Nakon tri mjeseca smo prekinuli. Meni je ostao – prsten.

Nakon par godina, ipak sam se udala, za jednog četvrtog i to bez ikakvog prstena. Dotični je gospodin bacio pogled u moju kutijicu za nakit i zaključio da prstenja imam dovoljno. Djecu nije

spominjao, ona su došla po zakonu prirode kao što nakon zime, u rano proljeće niknu visibabe u mekom snijegu.

TRIJE PRSTANI

V življenju sem imela več zvez, dolgih, maratonskih, neobveznih, vsakršnih. Prvega resnega fanta sem dobila ob koncu srednje šole in v prvih letih fakultete. Spomnim se, kako je nekega dne prišel pred moja vrata z zaročnim prstanom. Totalen šok! Zakonska zveza je bila od mene oddaljena na stotine milj, in kar je še bolj čudno, od njega tudi, o tem sem bila stoodstotno prepričana. Okej, prstan, ampak zakaj, sem ga vprašala. Zato, ker je resno, ker boš nekega dne zelo dobra mama svojim otrokom, je odgovoril. Jaz pa bi rad, da to dogovoriva že zdaj. Šokirano sem buljila v svoj odsev v ogledalu na hodniku, počasi dvigovala pogled s svojih ponošenih bulerjev, usnjenih hlač in Sex pistols majice, ki jo je oboževalo pol Splita, zamahnila s svojimi sveže obarvanimi modrimi lasmi, se nasmehnila in rekla, da bom razmislila. Prstan sem, seveda, obdržala.

Nekaj let za tem sem večinoma živela v planinskem domu v Paklenici. Še zmeraj sem študirala, vendar sem večino časa preživela v naravi s fantom, ki je bil veliko starejši od mene in ki v tistem trenutku ni imel kje, niti od česa živeti in je zato živel v planinskem domu. Tam je igral na kitaro in zabaval goste, pomagal hišniku in na tak način preživel svoj čas, ki mu ga je bog namenil kot tistemu murnu iz basni, ki je godel celo leto, nato pa, ko je zapadel sneg, zmrzoval in bil lačen. Tako je tudi tale moj skorajda brezбриžno preživel svoj topli čas, po tem pa ni prišla zima, sem pa prišla jaz. Da se razumemo, v meni je ta hipijevski in boemski način življenja vzbujal občudovanje in najverjetneje me je prav to privleklo k njemu. Skupaj sva uživala v najinih sončnih dneh na najlepši gori na svetu, nato pa se je on pojavil s prstanom in izrazil željo po tem, da se ustaliva v mestu. On si bo poiskal službo in bla bla, naprej ga nisem več poslušala. Zakaj, sem zaprepadeno zamrmrala. Veš, zadnje čase razmišljam o otrocih, ti pa boš tako dobra mama. Jaz

ne bom nikomur mama, na kraj pameti mi ne pade, sem vzdihnila. Pa tako lepo sva se imela. Vztrajal je, da vzamem prstan za primer, da si premislim. Seveda si nisem.

Po končani fakulteti sem se vrnila v Split. Seme ljubezni do narave, posejano v Paklenici, je vzkliklo in me prvič v življenju pripeljalo v planine in jame, v gorsko reševalno službo med postavne fante in močne ženske, tukaj mislim prvenstveno duha, kjer pa sem tudi srečala svojo naslednjo ljubezen. Povezovala so naju gore, gojzarji, jama, tema, adrenalin in preostale razburljivosti, do katerih prihaja, ko se spuščaš v neznano, viseč na tanki vrvi, in o katerih bi lahko pisala do jutri, če bi to bila zgodba o tem, a ni. Da vsaj deloma približam sliko, večino časa sva bila natovorjena kot osla z vrvmi in različnimi napravami, blatna od glave do pet in smrdljiva, ker že več dni nisva videla vode. To je do neke mere mazohistično, ampak kot sem že rekla, to ni zgodba o tem. Po enem izmed takšnih podvigov, spomnim se, ravno sem bila v banji in s sebe spirala sloje blata, pride moj fant in kot izkušen revolveraš potegne ven prstan in izgovori tisto, kar se po navadi reče ob takih prilikah. V mojih očeh je najbrž prebral ogromen vprašaj, zato je hitro začel govoriti, kako bi bilo super, če bi se poročila in nekega dne imela otroke, ker – lahko uganete – bi bila čudovita mama. Priznati moram, da se v tistem trenutku nisem spomnila vseh prejšnjih, ti spomini so se mi pojavili šele sčasoma. Krasno, sem pomislila, jaz bom doma sedela z otroki, medtem ko boš ti še naprej skakal po gorah in jamah. Ne pride v poštev! Nasmehnila sem se tako široko, kot sem mogla, in sprejela. Po treh mesecih sva končala. Meni je ostal – prstan.

Nekaj let pozneje sem se vseeno poročila, z nekim četrtrim in to brez vsakršnega prstana. Dotični gospod je vrgel oko v mojo šatuljico in zaključil, da imam prstanov dovolj. O otrocih ni

govoril, prišli so povsem naravno, tako kot po zimi zgodaj spomladi poženejo zvončki v mehkem snegu.

O avtorici

Vesna Hrdlička Bergelj

104

Vesna Hrdlička Bergelj se je kao diplomirani kroatista do sad bavila tuđim literarnim djelima. U poslednje vrijeme pokušava napisati nešto svoje. Nadamo se najboljem.

Vesna Hrdlička Bergelj se je kot diplomirana kroatistka doslej ukvarjala s tujimi literarnimi deli. Zadnje čase poskuša napisati nekaj svojega. Upamo na najboljše.

105

PREDMET

- Sviđa mi se boja, svedena forma, i slika je lepa. Al' stvarno, šta ti bi, ništa bolje za natpis nisi mogla da smisliš?

- Sve je bilo na brzinu. Previše stvari u kratkom roku, nisam bila spremna.

- Kapiram, ali što se nisi s nekim posavetovala? Mogla si majstora da pitaš?

- Jesam, dao mi je par predloga, bili su mi previše... Netačni.

- Pa jesi gledala malo šta su drugi uradili?

- Jesam, jedan uklesan u belom odelu, pored njega taksi, mercedes, drugi razvukao harmoniku, a pored piše *Oj, Moravo*. A nije samo do natpisa, nego kako je to majstor izveo. Očekivala sam neki templejt na kompjuteru, znaš, da mogu da vidim kako će to izgledati pre nego što bude završeno. Kad sam rekla da ne treba ništa – samo *Tamara*, mislila sam da će ime postaviti u donjem desnom uglu, kao kad se potpisuješ u pismu.

- Pa promeni, čoveče, što se cimaš toliko oko toga.

- A šta da napišem?

- Napišeš *Spomenik podiže kćerka Tamara*, kako i jeste.

- Nije! To je nadgrobni spomenik, a ne neki spomenik u slavu umetnika, u parku. Čemu da podignem spomenik? Pre bih drvo posadila.

- Ma šta to pričaš! Šta komplikuješ toliko, kao čemu da podignem spomenik? Svom ocu, čoveče!

- O čemu ti pričaš!? Ja tog čoveka nisam poznavala! Više o njemu sam saznala, ko je i kakav je bio, tek kad je umro.

- Dobro, bre, Tamara, nisi ti jedino dete čiji su se roditelji razveli pa stvari ostale nedorečene. Ali to ti je za terapeuta, ne za groblje!

- Ma nemoj, za terapeuta! Kako ne razumeš, to što sam naknadno saznala o svom ocu i bolje razumela njegove ranije postupke, životne izbore, sad nemam s kim relevantnim da podelim. Koga to sad interesuje? Ni dok je bio živ nismo razgovarali o nama. Ne, taj natpis „T A M A R A”, lepim i jasnim, velikim slovima, po sredini, i treba tamo da stoji. Da me svaki put kad odem podseti da treba da se brinem o spomeniku i o sebi. Samo se zapanjim kad se ugledam, to je sve.

PREDMET

– Všeč mi je barva, skladna oblika, tudi slika je lepa. Ampak resno, kaj te je pičilo, se nisi mogla spomniti ničesar boljšega za napis?

– Vse je bilo na hitro. Preveč stvari v kratkem času, nisem bila pripravljena.

– Štekam, ampak zakaj se nisi posvetovala z nekom? Lahko bi vprašala kamnoseka?

– Sem, dal mi je par predlogov, bili so mi preveč, nekako netočni.

– Pa si pogledala malo, kako to delajo drugi?

– Sem, eden je vklesan v beli obleki zraven mercedesovega taksija, drugi je raztegnil harmoniko, zraven piše »Oj, Moravo«. Pa saj ne gre samo za napis, ampak bolj za to, kako je kamnosek to opravil. Pričakovala sem nekakšen vzorec na računalniku, saj veš, da bi pokazal, kako bi bilo to videti, preden bi bilo zares končano. Ko sem rekla, da ni treba ničesar, samo »Tamara«, sem mislila, da bo ime postavil desno spodaj, kot se podpišeš v pismu.

– Ja, zamenjaj, no, zakaj se toliko obremenjuješ s tem?

– Kaj pa naj napišem?

– Napiši: »Spomenik postavlja hči Tamara,« kot je tudi res.

– Ni res! To je nagrobni spomenik, ne pa nek spomenik v slavo umetnika v parku. Čemu naj postavljam spomenik? Prej bi posadila drevo.

– Ma kaj govoriš! Zakaj toliko kompliciraš, »čemu naj postavim spomenik«? Svojemu očetu, ženska!

– O čem ti govoriš? Jaz tega človeka sploh nisem poznala! Več sem izvedela o njem, kdo in kakšen je bil, ko je umrl.

– Dobro, no, Tamara, saj nisi edini otrok ločenih staršev,

kjer so stvari ostale nedorečene. Ampak to je za terapevta, ne za pokopališče!

– Ma ne ti meni za terapevta! Kako ne razumeš, šele naknadno sem izvedela več o svojem očetu, bolje razumela njegove prejšnje odločitve in življenjske izbire, zdaj pa ne morem tega več deliti z nikomer relevantnim. Koga to zdaj zanima? O njem nismo govorili, niti ko je bil še živ. Ne, ta napis »T A M A R A«, z lepimi in jasnimi, velikimi črkami na sredini, mora tam tudi stati. Da me vsakič, ko odidem, spomni, da moram skrbeti za spomenik in zase. Samo osupnem, ko se zagledam, to je vse.

IDE MI SE KUĆI ZIMI

Domaćini, znaju red,
 sir i kajmak iz starog kraja,
 turšija da rezi, belolučene paprike,
 sarme, pečenje od trista sati,
 sitnih kolača mozaik, voće samo mrtva priroda,
 podrumsko vino, loza ubica,
 prvenac rakija, prepek otrovi i melemi,
 svega da ima, da preliva,
 skromno, koliko se može,
 ljubi sveću, ljubi ikonu, ljubi ruku.

Gosti s frizurama, tašne od šanera,
 salonke što kaljugu ne vide.
 Deca dobri studenti, Bogu hvala,
 prekrst,
 napolju su, zato česta putovanja.

A tek letovanja!
 Tu jašem slona, ovde smo sa tigrom,
 pa mora malo da ih bocnu,
 to je zbog njih,
 da ogrebu nekoga na mestu bi ih ubili,
 mnogo slatko crnče, spavaju na podu
 a po ceo dan nasmejani, *all inclusive*.
 Mada ima dosta Arapa,
 džamije na svakom ćošku,
 preživimo.

Kravate se razvezuju,
 taj je dobar čovek,
 uzео je za sebe i svoje,
 sad daje i drugima, donira i crkvu,
 veliki vernik,
 svake godine ide pod Ostrog,
 prekrst.

Dok se skidaju sakoi i štikle,
 Kum ređa trubače u vrstu,
 rafalno iz pištolja na *Izgubljeno jagnje*,
 Kuma na stolu, udara dlanom o plafon.

Zavrnuли rukave na košuljama,
 jes' bila lepa zemlja, ali svako čuva svoje,
 Srbi budale,
 to je bio državni udar,
 strani plaćenici, izdajnici!
 Ko će naše mrtve da prebroji?
 Ma, sve se to zna još od kralja Pere,
 zavera zavera zavera!

Ne ide mi se kući zimi.

POZIMI ME VLEČE DOMOV

Pravi gostitelji, kot se šika,
sir in kajmak iz starega kraja,
fina turšija, pečene česnove paprike,
sarme, skrbno pečen odojek z ražnja,
mozaik drobnih peciv, sadje le tihožitje,
arhivsko vino, rakija lozovača,
prvorojenka in ta močna,
tečeta po grlu kot strup in balzam,
vsega naj bo dovolj, naj prekipewa,
skromno, kot le lahko,
poljubi svečo, poljubi ikono, poljubi roko.

Zrihtani gostje, torbice prešvercane,
salonarji za posebne priložnosti.
Otroci dobri študentje, hvala Bogu,
prekriža se,
v tujini so, zato pogosta potovanja.

Kaj šele počitnice!
Tu jaham slona, na tej smo ob tigru,
malo jih že špiknejo, kaj pa,
za njihovo dobro, seveda,
če bi koga popraskali, bi jih na mestu ubili,
zelo ljubek črnček, spijo na tleh,
ampak ves dan z nasmehom, all-inclusive.
Je pa dosti Arabcev,
džamije na vsakem koraku,
a smo le preživeli.

Kravate se rahljajo,
tale je dober človek,
jemal je zase in za svoje,
zdaj pa daje tudi drugim, donira cerkvi,
velik vernik,
vsako leto gre na Ostrog,
prekriža se.

Slačijo se suknjiči, sezuvalo petke,
Kum postavlja trubače v vrsto,
rafalno iz pištole, ko zaigrajo Izgubljeno jagnje,
Kuma že na mizi, tolče z dlanjo ob strop.

Zavihali so rokave na srajcah,
res je bila lepa država, ampak vsak čuva svoje,
Srbi budale,
to je bil državni udar,
tuji plačanci, izdajalci!
Kdo bo preštel naše mrtve?
Ma to se ve že od kralja Perota,
zarota zarota zarota!

Pozimi me ne vleče domov.

GOSPOĐA SAUČESNICA

Juče se udala.

Nije bilo decidirano napisano da se subvencionisani krediti za stanove neće davati vanbračnim parovima, ali svakako je bilo lakše prebrinuti to, uzeti stan i nastaviti dalje sa životom. A da se ne lažemo, brak ženi donosi bolji status u društvu, lakše se diše. On je, naravno, bio srećan što je mogao i na taj način da joj dokaže svoju ljubav i pruži zaštitu, iako njoj zaštita nije bila potrebna.

Nije im se prolazilo kroz pojedinačna čestitanja i beskrajna zapitkivanja, te su rešili da naprave svadbu. Glavobolja je nastupila momentalno, šta s brojem i rasporedom gostiju za stolom. Oboje su imali previše onih što neće da sede *pored svake šuše*. Na kraju su odlučili: svadba se odlaže s početka na kraj leta, pozvaće sve uz obavezu potvrde dolaska dva meseca unapred. Time će dobiti dovoljno vremena za pivotiranje prostora i jelovnika.

Od društva je pozvala sve čiji je kontakt zadržala tokom godina, uključujući i Petra, drugara iz gimnazije. To je bila toliko fensi gimnazija da se ljudi ni godinama kasnije nisu javljali jedni drugima kad bi se sreli. Toliko je taj što se ne javlja bio važan da nije mogao ovog, što bi kao čovek da se pozdravi, da locira ni vremenski ni prostorno. Međutim, Petar je, sa svojim krupnim zubima i nasmejanim crnim obrvama, stigao u taj fenseraž iz Karlovca jer je tako bio raspoređen na nekom izbegličkom spisku. Posle škole videli su se jednom na demonstracijama, i nedavno, jer je naletela na njega u jednoj sportskoj radnji gde je radio kao šef prodaje s osmehom. I sad joj je bio gost na svadbi.

Sve kolege i kolegice koje je pozvala, došli su. Najzahvalniji gosti. Svi dobro raspoloženi, željni da ostave dobar utisak, ličili su pomalo jedni na druge. Dok se pozdravljala sa kolegicom iz Poreske, snimila je i tetka-Savicu kako ulazi ruku pod ruku s nekim čovekom. Zgodan, visok, delovao je poznato, mlađih

godina, reklo bi se. Moraće kasnije da se promuva da čuje otkud joj taj. Na sve strane je trčalo mnogo dece, previše dece.

Ali, važno je bilo samo da izdrži par sati stajanja i da lepo ispadne na slikama. Nije joj se dopao fotograf, iako je bio njihov komšija s trećeg sprata, ponosan što je starosedelac, šest decenija u istom stanu. Mada nije tako izgledao, on je bio profi fotograf sa svom potrebnom opremom i umeo je da organizuje i opusti ljude. Uz sve to, imao je neki kompjuterski program za prepoznavanje lica koji mu je sugerisao da bi određeni svadbeni gosti mogli biti lica od interesa. U svojstvu zvaničnog fotografa Stranke, kao i svaki put do tada, komšija je promptno prosledio snimke Centrali.

Služba im je zakucala na vrata hotelskog apartmana u šest ujutru prvog dana medenog meseca. Ljubazni, smireni, hladnokrvni. Muž ih je pitao iz koje su Službe, ko su oni uopšte. Ona je namontirala siguran ton pa glasno ustvrdila da kao građani imaju pravo na te informacije, po zakonu su morali odmah da se legitimišu. „Gospođo, obucite se i krenite sa nama, sve će vam biti objašnjeno.” Tiho su se preslišavali dok su se oblačili, koja god služba bila, registrovana ili neregistrovana, nije imalo smisla opirati se, previše ih je bilo, i prekrupni su bili. Zašto su došli po njih?

Deda-Jole, jedan od njenih deda-stričeva, par meseci pre svadbe video se s čovekom koji je radio u crnogorskom specijalnom tužilaštvu, pa u međuvremenu zglajzao. *Ok*, deda-Jole jeste radio svojevremeno pri nekoj saveznoj upravi. Nije mogla da se seti kako se to tačno zvalo, bilo je tu dve-tri zemlje kad se pogleda unatrag, ali se sećala kako bi ga devedesetih starija rodbina pažljivo slušala kad bi krenuli *razgovori o situaciji*. S druge strane, on je bio penzioner bar dvadeset godina. Odličnog zdravlja, lucidan, voleo je da peca i sprema paprikaš. Međutim, taj njegov poznanik, čovek iz

Crne Gore, bio je u poslovno-kumovskim vezama s Milanom, čiji je savetnik za bezbednost bio niko drugi do tetka-Savičin pratilac, njen gost na svadbi.

Kako je mali svet, pomislila je.

Milan je bio uspešan čovek, čitala je o njemu u novinama. Imao je nekretnine po celom regionu, bavio se gradnjom, trgovinom, finansijama, bio je poznat i kao veliki ljubitelj umetnosti i dobrotvor. E, Milan je imao i špediterski biznis. Njegovi kamioni prevozili su belu tehniku firme koja je bila u vlasništvu izvesnog Markovića. *Ok.* A Marković je bio šef jednom mlađem gospođinom rođaku, Bojanu. I njenom svatu, naravno, *jer je gospođa pozvala sve i svakoga na svadbu*, prevrnula je očima u sebi.

Taj Marković, osim što mu je u pojedine zemlje bio zabranjen ulaz i zaplenjena tamošnja imovina, tj. sve ono za šta se moglo pouzdano utvrditi da je bilo u njegovom vlasništvu ili pod njegovom kontrolom, bio je svojevremeno i na Interpolovoj poternici. Novac koji mu je preostao nakon zaplena, suđenja i zatvora je investirao u trgovinu belu tehnikom. Gospođa je dovede pažljivo i pomalo bojažljivo pratila izlaganje Službenika. Rekao je da se zove Popović i ona ga je tako oslovljavala. Zapravo se nadala da joj je rekao lažno prezime. Nije znala gde joj je muž. Sedela je u bezličnoj kancelariji s tipskim nameštajem, bez ikakvih oznaka, nalepnica. *Čovek danas baš mora da se potrudi pa da nema ni blokče sa oznakom neke firme.* Kad god bi ga pitala, Popović ju je *uveravao* da će joj do kraja razgovora sve biti razjašnjeno. Gledala je u svoje isturpijane i neutralno obojene nokte, baš su joj bili slatki tako sređeni. Gledala je u zanoktice. *Mlada treba na venčanje da ponese i nešto staro.* Ponela je zanoktice. „Gde je on?” Nije znala šta da misli. Na koga bi se mogla pozvati, kojom vezom zapretiti. Popović je upravo nešto rekao u vezi sa Kosovom.

„Kakvo crno Kosovo?” Počela je da se nervira, mora da je neka nameštaljka.

Marković je preko Milanove špediterske firme prevezio belu tehniku iz Slobodne trgovinske zone Vranje. *U redu.* Ne, nije joj to bilo poznato, nije joj ni Marković bio poznat, pojma nije imala čime se bavio ni da li je postojao, ali znala je šta znači slobodna trgovinska zona. Tamo je bela tehnika stizala iz uvoza, prepakivana, sortirana za kupce i Milanovim kamionima razvožena po Evropi.

„Ima smisla, je li to pitanje?”

Popović ju je ignorisao, tu, u Vranju su prepakivali, ne samo mašine za veš, pegle i šporete, nego i drogu s Kosova. Marković je, u stvari, bio poslovni partner sa Drenom.

„Oprostite, stvarno ne razumem. Ko je, šta je Dren? Ne, to me ne zanima! Kakve ja veze imam s tim? Ko ste vi i šta hoćete od mene?”, mozak joj je već pomalo krckao, što od poplave informacija što od nervoze. Bila je gladna.

Popović joj je mirnim, hladnokrvnim glasom, a taj glas sve ozbiljnije ju je plašio, objašnjavao da je Dren bio najveći krijumčar droge, oružja i ljudi u regionu. Tražen u Italiji i Americi, verovalo se da se krio negde na tromedi Kosova, Albanije i Crne Gore. Glad joj je prešla u jezu:

„U redu, ne sumnjam da je tako. Ali šta ću ja ovde? Kako ne razumete, nemam nikakve veze s tim. Ja ne znam te ljude, tog, tog Mirkovića, Markovića, tog Drena!” Moraće da se sabere. Izbezumljivanje nije bilo od pomoći. Možda je ipak, ipak, sve bilo iscenirano da dobro upamti kad se udala.

Hotel u kom su napravili svadbu su izabrali zbog fleksibilnog prostora za proslavu. U međuvremenu se ispostavilo da su njegovi roditelji bili u prijateljskim odnosima s direktorom hotela i njegovom ženom. Svake godine su se lepo družili na slavi kod

zajedničkih prijatelja i baš su se letos sreli na jednom krštenju, pohvalili se da deca hoće da se venčaju, šta, kako, gde, o, divno. Mladenci su dobili izuzetno povoljne uslove za iznajmljivanje sale, dekoraciju i pripremu hrane, limuzinu s vozačem, tortu, mladenački apartman i određen broj soba.

„Gospodine Popoviću, morali smo negde da napravimo svadbu. Šta vam nije jasno?“, poentirala je. Ponadala se.

Hotel je bio u vlasništvu firme koju je kontrolisao Dren. Popović nije više prezaao od zalaženja u detalje, znao je da ga ona može razumeti. Hotel je, dakle, bio deo imovine akcionarskog društva koje je privatizovano od strane neke d.o.o. firme, koja je bila deo holding grupe, a ta holding grupa je bila u vlasništvu mreže ostrvskih firmi iza kojih je stajao Dren. Privatizacija i naknadne investicije u legalan posao su obavljane prljavim novcem. Popović je konačno saopštio:

„Gospođo, hoćemo da nam kažete gde je Dren.“

Sedela je ali kolena su joj svejedno otkazivala, osećala je kako joj krv šiba sve do jagodica na prstima. Postalo joj je vruće u glavi.

„Nesposobnjakovići jedni, sve ću redom da vas tužim! Kako vas nije sramota da me maltretirate! Sve ću vas naći i tužiti, od prvog do poslednjeg! Odakle vam pravo, ne umete ni da radite svoj posao, gotovo je s vama!“

„Gospođo, nema potrebe za dramom. Ja dugo radim ovaj posao. Sve sam video. Razmislite sami koliko novca je oprano samo povodom vašeg venčanja. Pokloni u gotovini, venčanje u hotelu, mladenačka torta, limuzina s vozačem. Vi, gospođo, perete novac, vi, vi saučestvujete u organizaciji koja se bavi krijumčarenjem, kriminalom i pranjem novca. Vi organizujete susret Milanovih i Markovićevih saradnika u Drenovom hotelu. Bilo da ste toga svesni ili ne“, hladnokrvno je dijagnostifikovao situaciju.

Vrtela je kroz glavu ko joj je šta rekao, mučila se da ih sve poveže, mada su oni već svi bili povezani, nije mogla da ih razveže. Keš koji je dobila od Bojana, rođaka što je radio za Markovića, verovatno i keš od njegove mame, keš od tetka-Savice, keš od direktora hotela, platili su punu cenu hotelskih i katering usluga na dvanaest rata beskamatno, bez avansa, pritisak u čelu, noge su bile teške. S nevericom je pitala Popovića: „Molim vas, kažite mi, šta sam ja tu mogla? Da ih ne pozovem, da ne pravim svadbu? Hajde, recite! Pa zar nismo svi mi ovde na svega par koraka do nekog kriminalca ili zločinca?“

„Slažem se, gospođo, postupci tih lica su njihov izbor i njihov problem.“

Popović ju je gledao direktno u oči, to je trajalo možda samo sekundu, ali videla je da ju je potpuno razumeo. Pa to je sve bilo normalno, šta se on folirao. Pustiće je, nemaju izbora. Sve će ih tužiti.

„Vi ste im omogućili susret i saučestvovali u pranju novca. To je bio vaš izbor. Zato vas sada pitam, gde je Dren?“

GOSPA SOUDELEŽENKA

Včeraj se je poročila.

Nikjer ni bilo izrecno napisano, da se subvencij za stanovanjske kredite ne bo dajalo neporočenim parom, ampak vsekakor je bilo lažje odkrižati se vsega skupaj, kupiti stanovanje in nadaljevati življenje. In, resnici na ljubo, zakon ženski prinaša boljši status v družbi, lažje zadiha. On je bil, seveda, srečen, da ji lahko tudi na tak način dokaže svojo ljubezen in ji, ne da bi bila njej zaščita sicer zares potrebna, to ponudi.

Ni se jima ljubilo iti skozi posamezne čestitke in vprašanja, zato sta se odločila pripraviti poročno slavlje. Še v istem trenutku ju je zbolela glava, ko sta razmišljala, koga naj vse povabita in kakšen naj bo sedežni red. Oba sta imela preveč takih, ki niso želeli sedeti poleg »kar enih«. Na koncu sta se odločila: ohcet je predstavljena z začetka na konec poletja, povabila bosta vse z nujno potrditvijo udeležbe dva meseca pred poroko. S tem si bosta pridobila dovolj časa za mukotrpno iskanje prostora in izbiro jedilnika.

Iz svoje družbe je povabila vse tiste, s katerimi je ostala v stiku vsa ta leta, s Petrom, prijateljem iz gimnazije, vred. Ta gimnazija je bila tako fensi, da se ljudje še leta po koncu niso med seboj pozdravljali, ko so se srečali. Tako zelo je bil tisti, ki ne pozdravi, pomemben, da ni mogel drugega, ki se je želel povsem človeško zglasiti, locirati v času in prostoru. Vendar Peter je s svojimi zajetnimi zobmi in nasmejanimi črnimi obrvmi na to fensijado prišel iz Karlovca, ker je bil tako razporejen na nekem begunskem seznamu. Po končani šoli sta se enkrat videla na demonstracijah, nedolgo nazaj pa je nanj naletela v neki trgovini s športno opremo, kjer je delal kot vodja prodaje z nasmehom na ustih. In zdaj je bil gost na njeni poroki.

Vsi kolegi in kolegice, ki jih je povabila, so bili tu, to so bili najhvaležnejši gostje. Dobro volje, silno želeč si, da bi pustili dober vtis, so si bili vsi kar malo podobni med sabo. Medtem ko se je

pozdravljala s kolegico iz Davčne, je s pogledom ujela tudi teto Savico, ki je vstopala z nekim moškim, ki ga je držala pod roko, postaven, visok, deloval ji je nekam znano, mlajši, bi se lahko reklo. Pozneje bo morala malo naokrog, da sliši, od kod ji ta. Na vse strani so tekali otroci, preveč otrok.

Ampak pomembno je bilo samo to, da zdrži teh par ur na nogah in da je na slikah videti lepo. Ni ji bil všeč fotograf, čeprav je bil njun sosed s tretjega nadstropja, ponosen na to, da je staroselec, šest desetletij v istem stanovanju. Čeprav se mu ni videlo, je bil pravzaprav profi fotograf z vso potrebno opremo, znal je postaviti in sprostiti ljudi. Imel je nek računalniški program za prepoznavanje obrazov, ki mu je predlagal, kateri od gostov bi lahko bili zanimivi. Kot se šika za uradnega fotografa Stranke, je, kot vsakič doslej, sosed posnetke bliskovito posredoval Centrali.

Urad jima je na vrata hotelskega apartmaja potrkal že ob šestih zjutraj prvega dne medenih tednov. Vljudni, mirni, hladnokrvni. Mož jih je vprašal, iz katerega Urada prihajajo, kdo sploh so. Ona je nastavila svoj prepričani ton in glasno zatrdila, da imata kot državljana pravico do te informacije, po zakonu bi morali takoj pokazati legitimacijo. »Gospa, oblecite se in pridite z nami, vse vam bomo pojasnili.« Tiho sta si šepetala, medtem ko sta se oblačila. Ne glede na to, za kateri Urad je že šlo, registriran ali neregistriran, se ni imelo smisla upirati, preveč jih je bilo, bili so preveliki. Zakaj so prišli po njiju?

Deda Jole, eden izmed njenih starih stricev, se je nekaj mesecev pred poroko dobil s človekom, ki je delal v črnogorskem specializiranem državnem tožilstvu, ampak je medtem že letel. Ok, deda Jole je res svojčas delal na neki zvezni upravi. Ni se mogla natančno spomniti, kako se je imenovala, to je bilo že dve ali tri države nazaj, vendar se je spomnila, kako ga je v devetdesetih

starejše sorodstvo pozorno poslušalo, ko je začel govoriti o *situaciji*. Po drugi strani pa je že vsaj dvajset let upokojen. Odličnega zdravja, luciden, rad je ribaril in pripravljaj paprikaš. Toda ta njegov znanec, človek iz Črne gore, je imel poslovno-prijateljske zveze z Milanom, čigar svetovalec za varnost ni bil nihče drug kot spremljevalec tete Savice, gost na njeni poroki.

Kako je ta svet majhen, je pomislila.

Milan je bil uspešen človek, o njem je brala v časopisih. Imel je nepremičnine po celotnem Balkanu, ukvarjal se je z gradnjo, trgovino, financami, veljal je tudi za velikega ljubitelja umetnosti in dobrodelca. Ampak Milan je imel tudi špediterski biznis. Njegovi kamioni so prevažali belo tehniko podjetja, ki je bilo v lasti dotičnega Markovića. *Ok.* No, Marković pa je bil šef od Bojana, enega izmed mlajših gospejinih bratrancev. In svata, seveda, saj je *gospa povabila vse in vsakogar na poroko*, je v sebi zavila z očmi.

Ta Marković, poleg tega, da mu je bil prepovedan vstop v posamezne države in zaplenjeno tamkajšnje imetje, tj. vse tisto, za kar se je lahko zagotovo trdilo, da je bilo v njegovem lastništvu ali pod njegovim nadzorom, je bil nekoč tudi na Interpolovi tiralici. Denar, ki mu je ostal po zaplembi, sojenju in zaporu, je investirjal v trgovino z belo tehniko. Gospa je do tu pozorno in nekoliko plaho sledila predavanju Uslužbenca. Rekel je, da se piše Popović in ona ga je tako tudi klicala. Pravzaprav je upala, da ji ni rekel svojega pravega priimka. Ni vedela, kje je njen mož. Sedela je v brezoblični pisarni s serijskim pohištvo, v kateri ni bilo nikakršnih oznak, nalepk. *Človek se mora dandanes že prav potruditi, da nima vsaj blokca z oznako kakšne firme.* Kadarkoli ga je kaj vprašala, ji je Popović »zagotavljal«, da ji bo do konca pogovora vse pojasnil. Gledala je v svoje spiljene in z nevtrarno barvo nalakirane nohte, tako urejeni so ji bili prav pristrčni. Gledala je v zanohtnice. *Nevesta*

mora na poroko prinesiti tudi nekaj starega. Prinesla je zanohtnice. »Kje je on?« Ni vedela, kaj naj si misli. Na koga bi se lahko sklicevala, s katero zvezo zagrozila. Popović je ravno rekel nekaj o Kosovu.

»Ma kakšno Kosovo zdaj?« Začela se je živcirati, zagotovo je šlo za potegavščino.

Marković je prek Milanovega špediterskega podjetja prevažal belo tehniko iz Svobodne trgovinske cone Vranje. *V redu.* Ne, to ji ni bilo znano, niti ji ni bil znan Marković, sanjalo se ji ni, s čim se je ukvarjal in ali je sploh obstajal, vedela pa je, kaj pomeni svobodna trgovinska cona. Popović je nadaljeval, bela tehnika je prihajala tja iz uvoza, bila je prepakirana, razvrščena za kupce in z Milanovimi kamioni razvožena po Evropi.

»Ja, zveni smiselno, a je to vprašanje?«

Popović jo je ignoriral, tu, v Vranju niso pretovarjali le pralnih strojev, likalnikov in pečic, temveč tudi drogo s Kosova. Marković je bil pravzaprav Drenov poslovni partner.

»Oprostite, res ne razumem. Kdo je, kaj je Dren? Ne, to me ne zanima! Kaj imam s tem opraviti jaz? Kdo ste vi in kaj hočete od mene?« v možganih ji je že počasi škripalo, deloma zaradi poplave informacij deloma zaradi živčnosti. Bila je lačna.

Popović ji je z umirjenim, hladnokrvnim glasom, vse resneje se je začela bati tega glasu, pojasnjeval, da je bil Dren največji tihotapec droge, orožja in ljudi na Balkanu. Iščejo ga v Italiji in Ameriki, verjelo se je, da se je skrival nekje na tromeji med Kosovom, Albanijo in Črno goro. Lakota se je spremenila v srh:

»V redu, ne dvomim, da je to res. Ampak zakaj sem jaz tukaj? Kako ne razumete, jaz nimam nikakršne zveze s tem. Ne poznam teh ljudi, tega Mirkovića, Markovića, tega Drena!« Morala se bo spraviti k sebi. Norenje ni pomagalo. Morda pa je bilo kljub temu vse zrežirano, da si dobro zapomni, kdaj se je poročila.

Hotel, v katerem je bila organizirana poroka, sta izbrala zaradi prilagodljivega prostora za proslavo. Medtem se je izkazalo, da so bili njegovi starši v prijateljskih odnosih z direktorjem hotela in njegovo ženo. Vsako leto so se lepo družili na slavi pri skupnih prijateljih in ravno to poletje so se srečali na nekem krstu, se pohvalili, da se otroka želita poročiti, kaj, kako, kje, o, čudovito. Mladoporočenca sta dobila zelo ugodne ponudbe za najem dvorane, dekoracijo in pripravo hrane, limuzino z voznikom, torto, apartma za mladoporočence in določeno število sob.

»Gospod Popović, nekje sva morala imeti poroko. Kaj vam ni jasno?« je poskusila strnjeno. Upala je.

Lastnik hotela je bilo podjetje pod Drenovo kontrolo. Popović se ni več izogibal podrobnostim, vedel je, da ga lahko razume. Hotel je bil, torej, del imetja delniške družbe, ki jo je privatizirala neka d. o. o. firma, ki je bila del holding skupine, ta holding skupina pa je bila v lastništvu mreže otoških podjetij, za katerimi je stal Dren. Privatizacija in naknadne investicije v legalen posel so bile opravljene z umazanim denarjem. Popović je končno izjavil:

»Gospa, hočemo, da nam poveste, kje je Dren.«

Sedela je, a so ji kolena kljub temu odpovedovala, čutila je, kako ji kri drvi vse do blazinic na prstih. Postalo ji je vroče v glavo.

»Nesposobneži eni, vse po vrsti vas bom tožila! Kako vas ni sram, da me tako maltretirate! Vse vas bom našla in tožila, od prvega do zadnjega! Od kod vam pravica, niti lastne službe ne znate opravljati, konec je z vami!«

»Gospa, ni potrebe za dramatiziranjem. Jaz že dolgo opravljam svojo službo. Vse sem videl. Samo razmislite, koliko denarja je opranega ob priložnosti vaše poroke. Darila v gotovini, poroka v hotelu, poročna torta, limuzina z voznikom. Vi, gospa, perete denar, vi, vi ste soudeleženi v organizaciji, ki se ukvarja s tihotapljenjem,

kriminalom in pranjem denarja. Vi organizirate srečanje Milanovih in Markovičevih sodelavcev v Drenovem hotelu. Ne glede na to, ali se tega zavedate ali ne,« je Popović hladnokrvno diagnosticiral situacijo.

V glavi je premlevala, kdo ji je kaj rekel, z vsemi močmi se je trudila, da bi jih vse povezala, in čeprav so oni že bili povezani med sabo, jih ni mogla razvozlati. Gotovina od Bojana, bratranca, ki je delal za Markovića, verjetno tudi gotovina njegove mame, gotovina tete Savice, gotovina direktorja hotela, plačala sta polno ceno hotelskih in catering uslug na dvanajst obrokov brez obresti in predplačila, v čelu je čutila pritisk, noge so bile težke. Nejeverno je vprašala Popovića: »Prosim, povejte mi, kaj sem jaz tu lahko naredila? Kako bi jih mogla ne povabiti, ne prirediti poroke? No, recite! Ali nismo vsi mi tukaj le nekaj korakov do nekega kriminalca ali zločinca?«

»Strinjam se, gospa, ravnanja teh oseb so njihova izbira in njihov problem.«

Popović jo je gledal direktno v oči, to je trajalo mogoče samo sekundo, ampak videla je, da jo je popolnoma razumel. To je bilo povsem normalno, kaj se je on delal. Pustili jo bodo, nimajo izbire. Vse jih bo tožila.

»Vi ste jim omogočili srečanje in sodelovali v pranju denarja. To je bila vaša izbira. Zato vas zdaj sprašujem: kje je Dren?«

NA UGLU

Danas mi je rođendan. Mama mi je obećala da će duvati jak vetar i odneti s mene plastičnu kesu. Juče popodne me je spopala, sav sam se preznojio od nje. Neće niko ni da dođe kod mene, plaši ih njeno lelujanje. A i kad dođu, to budu uglavnom mali vrapci, samo neke besmislice prepričavaju.

„Zašto vracac ima dve noge?“, pita jedan.

„Zato što nije žbun, aha-ha-ha-ha“, svi u glas.

Odrasli vrapci su kod moje mame i tamo se mnogo zanimljiviji razgovori vode.

„Pekar sinoć opet promašio recept, pleh kroasana bacio. Nešto nije u redu s njim, meni bili baš dobri.”

„Ako, samo ti jedi kroasane pa ćeš posle kukati na celulit.”

„Dokle ja da pričam, najbolje se jede u pabu. Suncokret, bundeva, voće, k'o u menzi“, kaže muž prve vrabice.

„A golubovi? Je l' bio onaj glavati?”

„Ma jeste, šta da ti kažem, ko će da se mlati s budalom. Otišli smo kad je doleteo.”

„Uf, što nisam bio“, najveći vracac svaki put isto.

Ponekad imamo i ježa, ali bolje da ga nemamo. Naša raskrsnica je prometna, a ježevi su tvrdoglavi. Moja baka svakom od njih održi lekciju da ne ide uveče preko raskrsnice, jer niko neće da uspori zbog ježa. I svaki put svaki jež završi pod točkovima. Baka onda kaže „Jedna je Cici“. Cici je naša mačka, fali joj vrh levog uva i repom malo zanosi na desno. Kad sve zaspi, smesti se kod moje bake i drema dok se ne pojavi miš ili pijani golub. Brzo skoči, ponekad ga dokrajči, ponekad ne. Kad počne da sviće, pomazi mene i sestru, pa se odšunja svojim putem. To je znak da će uskoro navaliti psi. Cela moja porodica i šira, nepoznata rodbina je na ovom uglu gde Aškerčeva zavija u Blajvazovu. Svaki pas ima dovoljno prostora i zaklona, ali ne, oni jure, teraju ptice, laju

na automobile i bicikle, samo haos i galama s njima. Prvi stiže njufaundlend, povuče čoveka na povocu, pravo do sestre i mene, pa nas njuška, njuška, dahće i mrmlja.

„Pa nemojte, čika-Njufe, ne mora valjda svaki dan“, apelujem.

„Ajde, mali, ovo ti je čast, znaš ti kad su moji preci još Napoleona spašavali. Kakvu stranicu na Vikipediji imam, a ne ona provokatorka“, i tako svako jutro zalepi balu na mene da prebriše Cicin trag. Njuška i moju sestru, ali bala pripadne meni.

Danas imam i balu i kesu. Razboleću se.

Ponekad mislim, težak mi je život. Ovde sam godinama, imam sigurno, bar deset godina. Niko ne zna tačno, jer smo sestra i ja ostali mali. Kažu da i ljudi imaju ljude koji ostanu ceo život mali, ali ja ih nisam video jer me od ulice zaklanjaju tata i starija braća, visoki, pravilni žbunovi, deda im s drugog kraja tepa *jablani moji*. Mama, ipak, kaže da smo sestra i ja super. Tata kaže da ne razume u čemu je problem, ako nam neko nešto kaže, ma samo popreko da nas pogleda, odmah da mu javimo. Ja sam prvih nekoliko godina pokušavao, to da on ne da čika-Njufu da me balavi, ali onda bi otac samo rekao: „E, ne mogu sad, radim”.

Zato imam tetka-Šerifu koja se povremeno odaziva i na čika-Šerif. Pokupi kljunom mrtvog Cicinog miša, nadleti čika-Njufa, taman toliko da mu kandžama popravi frizuru i ispusti mišonju pored njega. On skoči da je dohvati, u doskoku pipne lešić pa cvileći odjuri čoveku iza nogu. Ona opet, dovoljno blizu da se i čovek zamrzne, proleti i odnese miša kući za doručak. Čika-Njuf potom nastavi dalje, a to je znak ostalim dosadnjakovićima da se muvaju oko nas. Kako me nervira kad neki veliki mužjak zaliva mog strica, pa se od njega mlaz odbija i pada po meni. Starija braća mi se smeju: „Mali, tebi treba kišobran!”. Po ceo dan razmenjuju poglede sa žbunjem u Tržaškoj, neće ni da pričaju sa mnom i još

me zezaju što sam mali.

Nakon ručka počinje zabavni program. Čika-Šerif s orahom u kljunu doleti na prečku što drži saobraćajne znake iznad kolovoza i čeka zeleno svetlo. Cilja da ispusti orah tik ispred auta, auto da spljeska orah, te na crvenom da pokupi jezgro.

„Sa’će, sa’će, ‘ajmo, miko moj, op, op, saa! Ih, zamalo!”, deda nam direktno prenosi.

Kad god je promašaj, strina iz svog ćoška pita „A je li, Šerife, kako si danas, da nisi Šerifa?” Moja mama strese prašinu sa sebe, baka prostreli pogledom strica, on zašušti: „A šta da joj radim? Da je normalna, prestala bi”.

Svi gledamo kad će da naiđe dupli autobus da odbaci orah toliko daleko da mora da pukne ili da proleti kroz nečiji prozor.

„Ajde Šefka, osvetlaj nam obraz!”, navija moj deda. Tetka-Šefka zaklepeće krilima, zauzme stav, ispusti orah na autobus i pusti krik, nek znaju svi ko je šerif naše raskrsnice. Orah se raspadne, ona uzme jezgro i obleti par pobjedničkih krugova.

„Za tebe, grmljavino stara!”, pozdravi svog najvernijeg navijača.

„Gooooo! Tako je, rode!”, deda svaki put poraste, iako nismo u srodstvu sa vranom.

Polako se opet približi vreme za pse. Vuku na sve strane, hoće WC, hoće otpadak, hoće orahovu ljusku. Ipak, saobraćaj se malo utiša pa i ja mogu da čujem prolaznike.

„Ja pse volim više od ljudi, s njima se mnogo bolje razumem”, kaže žena koju šeta pomeranac iz Bihaća. Nikako to da razumem, ljudi govore istim jezikom, imaju škole jezika, fakultete, isto izgledaju, a opet se bolje razumeju sa psima.

U međuvremenu, ujka se kao i svako veče priprema za noćni provod, tamo kod semafora ka Tobačnoj. Toliko puta su ljudi išli

u našem pravcu normalnim hodom, malo ćutljivi, naoko sabrani, ali bi ih želudac izdao kod ujaka, tako da je on s vremenom postao malo ekspert za mešana pića malo zavistan od alkohola.

„Kakva tekila, *muchacha*! Pih, fabrički sok od pomorandže, preslatko”, ujka nam ređa sastojke dok jedna devojka ostavlja utrobu pored njega.

„Mmmmartini, bejbe! I uvela oliva”, proceni sledećeg.

„Ao, bre, šta je ovo, aman, ljudi, dokle pelat u masno testo”, žali se moj tata iako niko ne povraća pored njega. To mu vetar donosi pica burek iz nekog mladića, tamo bliže pekari. Evo, sad je i do mene stiglo, uh, ala štipa.

Vetar odnosi kesu i lepi je na strinu.

NA VOGALU

Danes je moj rojstni dan. Mama mi je obljubila, da bo danes pihal močan veter in z mene odnesel plastično vrečko. Včeraj zvečer me je napadla, ves sem se prepotil zaradi nje. Nihče noče priti k meni, straši jih njeno hukanje. A tudi ko pridejo, so to večinoma le vrabčki, ki samo čakajo o nekih traparijah.

»Zakaj ima vrabec dve nogi?« vpraša eden.

»Zato ker ni grm, ha ha ha ha,« vsi v en glas.

Odrasli vrabci so pri moji mami in tam potekajo veliko bolj zanimivi pogovori.

»Pek je sinoči spet zgrešil recept, cel pekač rogljičkov je vrgel stran. Nekaj ni v redu z njim, meni so bili prav dobri.«

»Ti kar jej rogljičke, pa se boš pozneje pritoževala zaradi celulita.«

»Kolikokrat vam moram povedati, najbolje se je v pubu. Sončnična, bučna semena, sadje, k' v menzi,« reče mož prve.

»Kaj pa golobi? Je bil tisti glavan?«

»Bil je, ja, kaj naj ti rečem, kdo se bo kregal z budalo. Odšli smo, ko je doletel.«

»Uf, zakaj nisem bil jaz tam,« največji vrabec vsakič isto.

Včasih imamo tudi ježa, vendar bi bilo bolje, če ga ne bi imeli. Naše križišče je zelo prometno, ježki pa zelo trmasti. Moja babica vsakemu pridiga, da zvečer ne sme prečkati križišča, saj ne bo nihče upočasnil zaradi ježa. In prav vedno vsak izmed njih konča pod kolesi. Babica nato reče: »Cici je ena sama.« Cici je naša mačka, manjka ji konica levega ušesa, z repom pa jo malce zanaša v desno. Ko vsi zaspijo, se namesti ob moji babici in drema, dokler se ne pojavi miš ali pijani golob. Hitro skoči, včasih ga pokonča, včasih ne. Ko se začne svitati, poboža mene in sestro in odbežlja po svoje. To je znak, da se bodo kmalu vsuli psi. Moja cela družina in tudi širše, neznano sorodstvo, je na tem vogalu, kjer Aškerčeva zavija na

Bleiweisovo. Vsak pes ima dovolj prostora in zavetja, ampak ne, oni drvijo, preganjajo ptice, lajajo na avtomobile in kolesa, sam nered in hrup jih je. Prvi prihaja novofundlandec, povleče moškega na povodcu naravnost do sestre in mene in naju ovohava, ovohava, sopiha in mrmra.

»Nehajte, no, stric Njufe, ni treba ravno vsak dan,« ga prosim.

»Daj no, mali, to je čast, a ti veš da so moji predniki še Napoleona reševali. Kakšno stran imam na Wikipediji, ne pa tista provokatorka,« in me vsako jutro zaliže, da bi izbrisal Cicijine sledi. Vohlja tudi mojo sestro, poslini pa zmeraj mene.

Danes imam tako slino kot vrečko. Zbolel bom.

Včasih pomislim, težko življenje imam. Tukaj sem že leta, star sem vsaj deset. Nihče ne ve natančno, saj sva s sestro ostala majhna. Pravijo, da imajo tudi ljudje ljudi, ki ostanejo vse življenje majhni, ampak jaz jih še nisem videl, ker mi ulico zakrivajo oče in starejši bratje, visoki, pravilni grmi, dedek jim z drugega konca ljubkovalno govori »topoli moji«. Mama kljub temu pravi, da sva midva s sestro super. Oče pravi, da ne razume, kaj je najina težava, če nama nekdo nekaj reče, tudi če naju samo postrani pogleda, naj mu takoj sporočiva. Prvih nekaj let sem ga poskušal prepričati, naj ne dovoli stricu Njufu, da se slini po meni, ampak je vedno rekel samo: »Ej, ne moram zdaj, delam.«

Zato imam teto Šerifo, ki se občasno odziva tudi na ime stric Šerif. S kljunom pobere mrtvo Cicijino miško, obleti strica Njufa, ravno dovolj, da mu s kremplji popravi frizuro in spusti miškolina poleg njega. On skoči, da bi ujel Šerifo, se v doskoku dotakne trupelca in cvileč odhiti človeku za noge. Ona ponovno, dovolj blizu, da tudi človek otrpne, zleti mimo in odnese miško domov za zajtrk. Stric Njuf gre potem naprej, ampak to je znamenje za ostale težake, da se začnejo potikati okoli nas. Kako me živcira, ko kakšen

veliki samec zaliva mojega strica in se tok od njega odbija tudi name. Starejši bratje se mi posmehujejo: »Mali, ti rabiš dežnik!« Po ves dan se gledajo z grmi na Tržaški, z mano nočejo niti govoriti in še zbadajo me, ker sem majhen.

Po kosilu se začenja razvedrilni program. Stric Šerif prileti z orehom v kljunu na drog, ki nad cestiščem drži prometne znake in čaka na zeleno luč. Meri, kako naj spusti oreh tik pred avto, da bo avto strl lupino, on pa na rdeči pobral jedrce.

»Zdaj bo, zdaj bo, to mi delaj Miki, op, op, iiii! Oh, skoraj!« nam dedek prenaša v živo.

Kadarkoli ni zadetka, stričeva žena iz svojega vogala vpraša: »In ti, Šerif, kako si kaj danes, si mogoče Šerifa?« Moja mama strese prah s sebe, babica s pogledom prestreli strica, on pa zašumi: »Kaj pa naj ji naredim? Če bi bila normalna, bi nehala.«

Vsi gledamo, kdaj bo prišel avtobus s harmoniko, ki bo odvrigel oreh tako daleč, da bo ta moral počiti ali zleteti čez okno neke hiše.

»Ajde, Šefka, eno za nas!« navija moj dedek. Teta Šefka zaklopota s krili, zavzame pozicijo, spusti oreh na avtobus in izusti tak krik, da je vsem jasno, kdo je šerif našega križišča. Oreh razpade, ona pobere jedrce in odleti nekaj zmagovalnih krogov.

»Zate, grom stari!« pozdravi svojega najbolj zvestega navijača.

»Gooooool! Tako se to dela, legenda!« dedek vsakič zraste, čeprav nismo v sorodu z vrano.

Počasi se spet bliža čas za pse. Vlečejo na vse strani, hočejo stranišče, hočejo odpadke, hočejo orehovo lupino. Vendarle se promet malo stiša, tako da tudi jaz lahko slišim mimoidoče.

»Jaz imam raje pse kot ljudi, z njimi se veliko bolje razumem,« pravi ženska, ki jo sprehaja pomeranec iz Bihaća. Tega nikakor ne razumem, ljudje govorijo isti jezik, imajo jezikovne šole, fakultete, isto izgledajo, pa se kljub temu bolje razumejo s psi.

Medtem se mamin brat kot vsak večer ureja za nočno zabavo, tam pri semaforju proti Tobačni. Tolikokrat so ljudje že šli proti nam z normalno hojo, nekoliko tihi, na prvi pogled zbrani, pa jih je želodec izdal pri maminem bratu, tako da je on sčasoma postal po malem strokovnjak za mešane pijače, po malem odvisen od alkohola.

»Kakšna tekila, muchacha! Pff, umetni pomarančni sok, presladko,« nam našteva sestavine, medtem ko neko dekle prazni želodec zraven njega.

»Mmmmartini, bejbe! In ovenela oliva,« oceni naslednjega.

»Ooo, stari, kaj je to, ljudje božji, pa do kdaj boste dajali pelate v mastno testo,« se pritožuje moj oče, čeprav nihče ne bruha poleg njega. Veter mu prinaša pizza burek iz nekega mladeniča, tam zraven pekarnje. Evo, zdaj je prišlo tudi do mene, uf, kako zaudarja.

Veter odnese vrečko in jo zalepi na stričevo ženo.

O avtorici

Tamara Kovačević

134

Tamara Kovačević je rođena u Beogradu. Nakon kratkih i sadržajnih karijera prevoditeljke piratskih kopija filmova, nastavnice engleskog jezika, dizajnerke CD omota za porno filmove i kompilacije turbo folk muzike, te sticanja zvanja MSc Banking & Finance i višegodišnjeg iskustva u reviziji finansijskih izveštaja, počela je da piše kratke priče, a omakne joj se i pesma. Jedna kratka priča je objavljena u *Monstrumi*.

Tamara Kovačević je rojena v Beogradu. Po kratkih in jedrnatih karierah prevajalke piratskih kopij filmov, učiteljice angleškega jezika, oblikovalke CD-ovitkov za porno filme in kompilacij turbofolk glasbe, pridobivanja naziva MSc Banking & Finance in večletnih delovnih izkušnjah na področju revizij finančnih poročil, je začela pisati kratke zgodbe, včasih pa ji uide tudi kakšna pesem. Svojo kratko zgodbo je objavila v *Monstrumi*.

135

Natalija Milovanović

Na srpski prevela Tanja Božić

FRNIKOLA NA DESNI DOJKI

136

Natalija Milovanović

pod nekaj sloji
epiduralni otrok
velikosti igrače
že poldrugi mesec
pije mleko od znotraj
razvajeni edinec
ne zna deliti z drugimi

kot maternični kanibalizem
pri morskih psih
ne povzroči smrti samo
pomanjkanje možnosti življenja
tako ga tudi on srka
ne na bradavico temveč
na slamico režnjev mlečnih žlez

uspavanke nerojenim
ki so šli raku žvižgat
nelagodno obvisijo
na odpadlih lasih
dobro podojen on
zapre oči in sanja
o metastatskih bratih

KLIKER NA DESNOJ DOJCI

137

Natalija Milovanović

ispod nekoliko slojeva
epiduralno dete
veličine igračke
več dva i po meseca
pije mleko iznutra
razmaženi jedinac
ne zna deliti sa drugima

kao što materični kanibalizam
kod ajkula
ne uzrokuje smrt samo
manjak mogućnosti života
tako ga i on srče
ne kroz bradavicu nego
na slamku režnjeva mlečnih žlezda

uspavanke nerođenima
koji su otpevali svoje
nelagodno vise
na otpalaj kosi
dobro podojen on
zatvara oči i sanja
o metastatskoj braći

VENTRILOKVISTKA

v biološki uri je pokvarjen mehanizem
ustavil se je že dopoldan
on je vedno rekel kdo ve za kaj je to dobro

prenaseljenost pritisk na naravne vire ekološki odtis
na tem delu planeta živijo bigfuti tudi moj bi bil
en otrok 6000 pleníc dve toni smeti (manj)
slišiš kako prijazna sem do okolja

v trebušni votlini odmeva
ideologije brbotajo v želodčni kislini
vsak mesec se cela napihne od pričakovanja
ko se maternica skrči
vse okoli nje umolkne in se izprazni
kot bi se organi pred njo sramovali svoje polnosti

mehur črevo bruhanje
prsi z broško na desni
vsak od njih le deponija smeti
skozi usta uhajajo hlapi
pekoča zgaga nepravčnosti

slišiš ideali so popokali po šivih
hormonskega neravnovesja
in kdo ve zakaj je to dobro

TRBUHOZBORKA

na biološkom satu pokvaren je mehanizam
stao je još pre podne
on bi uvek rekao ko zna za šta je to dobro

prenaseljenost pritisak na prirodne resurse ekološki otisak
na ovom delu planete žive bigfuti moj bi takođe bio
jedno dete 6000 pelena dve tone smeća (manje)
čuješ li kako sam ekološki prihvatljiva

u stomatnoj šupljini odzvanja
ideologije se krčkaju u želučanoj kislini
svakog meseca cela se nadme od iščekivanja
kad se maternica zgrči
sve oko nje umukne i isprazni se
kao da se organi pred njom stide svoje punoće

bešika crevo povraćanje
grudi s brošem na desnoj strani
svako od njih samo deponija smeća
iz ustiju isparava
gorušica nepravde

čuješ li ideali su popucali na šavovima
hormonske neravnoteže
i ko zna zašto je to dobro

MEJA

meja je koža
ljudje v vsaki pori
delajo taborišča
ona se nemoteno
pretaka skozi države
nekdo je prepotoval
celo evropo
in od vsakega dobil
enak nasvet
naj se pazi
vzhodnega sosedu
na njihovi strani je
konec civilizacije

meja je koža
z brazgotinami
preteklih
in prihodnjih vojn
kot zaskrbljen starec
z vrezninami let
na zgubanem čelu
kot najstnica
ki z nohti praska
aknasti obraz

meja je koža
nihče ji še ni prišel
do konca

vsake toliko let
se cela obnovi
ljudje jo skrbno varujejo
da bi se obranili
pred ljudmi

GRANICA

granica je koža
 ljudi u svakoj pori
 prave logore
 ona neometano
 struji kroz države
 neko je proputovao
 čitavu evropu
 i od svakog dobio
 isti savet
 da se pazi
 istočnog suseda
 na njihovoj strani je
 kraj civilizacije

granica je koža
 sa ožiljcima
 nekadašnjih
 i budućih ratova
 kao zabrinut starac
 sa ogrebotinama godina
 na naboranom čelu
 kao tinejdžerka
 koja noktima grebe
 bubuljičavo lice

granica je koža
 niko joj još nije
 stao na sam kraj

svakih nekoliko godina
 cela se regeneriše
 ljudi je brižno čuvaju
 da bi se odbranili
 od ljudi

MAGNOLIJA

Lindo smo posvojili po dolgem vztrajanju
 izrecno je bilo rečeno
 pes je vaša skrb v novo stanovanje ne sme
 neke zime je zmrznila pod oknom
 oče jo je zjutraj našel pred odhodom v službo
 in jo vrgel na tire za blokom

čez nekaj let je vlak pojedel še moško papigo
 Kikija je prav tako odnesel ko je šel v službo
 ženska papiga je poginila še isti popoldan
 po kosilu sem stresala prt in videla
 kako v travi pred balkonom žari rumeno perje
 očetu njena smrt ni bila na poti

na grobu moje ptice je pozneje zrasla magnolija
 svoje cvetove spomladi širi kakor krila
 mati pravi ponosna le kako so lepi in veliki
 vidi se jih celo s tirov

MAGNOLIJA

Lindu smo usvojili nakon dugog insistiranja
 izričito je bilo rečeno
 pas je vaša briga u novi stan ne sme
 neke zime se smrzla pod prozorom
 tata ju je našao ujutru pre odlaska na posao
 i bacio na prugu iza zgrade

nakon par godina voz je pojeo i mušku papigu
 Kiću je takođe odnio krenuvši na posao
 ženska papiga je uginula isto popodne
 posle ručka sam otresla stolnjak i videla
 kako u travi pod balkonom sija žuto perje
 tati njena smrt nije bila usput

posle je na grobu moje ptice izrasla magnolija
 svoje cvetove u proleće širi poput krila
 sva ponosna mama kaže kako su samo lepi i veliki
 vide se čak s pruge

ZVOČNA POKRAJINA

Bilo je novo leto in niti en sam zvok se ni slišal. V tej dunajski četrti ni bilo pravoslavnih priseljencev, ki bi sosede s petardami opomnili, da je stari koledar komaj to noč prišel do konca. Živela je v toliko različnih krajih, a se je še vsakič doslej našel nekdo *naš*, ki bi jo na ta dan z mislimi vrnil v otroštvo in veselje proslavljanja drugega novega leta. Z vsakim naslednjim, bolj severnim mestom, v katero se je preselila, se ji je otroštvo zdelo bolj tiho. Postajalo je nemi film oddaljenih podob v jeziku, ki je postal le še intimno pribežališče za ednino in mrtve črke na papirju. V njem ni več imela množine kljub vsem *našim* v Ljubljani ali na Dunaju. Čeprav so Dunaju v šali rekli Mali Beograd, je mesto tokrat popolnoma zamolčalo svoje julijanske priseljence. Pustilo je mrzlemu januarskemu jutru, da se pretvarja, da je enako kot kateri koli drugi dan. Tiho je dopuščalo svetlobi, da počasi penetrira v njegov spanec.

Zavese pred velikim oknom so bile zagnjene, ležala sta v postelji. Tako kot sta se ulegla prejšnjo noč, sta ležala še zmeraj. S trepalnicami, razpetimi med včeraj in jutri. S pogledom nekje vmes, ki ga je sedaj osvetljevala rahla svetloba. Med njima je na ves glas zehalo nenaspano molčanje in se jima temno vpisovalo pod oči. Pogledal jo je povsem oddaljeno, njegova roka na njenem boku. Na šibko *Morgen* je rekel *Dobro jutro*. Na njeno *Es tut mir leid für die blutige Bettwäsche* je odvrnil, da mu je vseeno za to. Odgovarjal je kratko in jedrnato, v slovenščini. Svoje občutke je zapakiral v bizarno jezikovno igrico, kot bi tudi jezika potihoma šla narazen. Namesto zajtrka je pogoltnil svojo materinščino. Počasi je pobrala svoje stvari, dve nadstropji stopnic prehodila čim tišje. Za njenimi čevlji so topotali koraki bosih nog. Molče jo je pospremil do ograje, pozdravila ga je, odvrnil je v enozložni slovenščini. Stopila je na mokro ulico in začela korakati. Nekdo je metal steklenice v zabojnike, otroci so se igrali pred šolo, avta so brnela mimo. Ničesar

ni slišala.

Hodila je počasi. Pustila je dolgoročnemu spominu v nogah, da jo popelje znano jutranjo pot po ulici, na kateri je promet ob vsaki uri gost in hrupen. Tokrat je ni motil. Mehek korak je kompenziral verižna trčenja misli, ki so poskušale vse naenkrat interpretirati njegove zloge. Kaj se je zgodilo, medtem ko se jima je noč zamolklo obesila na trepalnice? Sedaj se ji je zlivala skozi krmežlje, navznoter pa skozi odplake pomnjenja. Čeprav je verjela, da je bil včerajšnji dogodek povsem nujen in je bil posledično nujen danes, si ju ni znala predstavljati. Sedaj sta se ji kremžila v nerazločljivi dvojini nočidneva, ki sta brez glasu uspela izpolniti njeno telo in misli, kar njemu nikoli ni uspelo. Premlevala je vse svoje zahteve do njega in ga mislila kot idejo moškega, kot koristi, kot jezik, kot dom. Ni je zbolela sama odsotnost vsega tega, temveč njena neizrečenost, ki postane neizrekljivost. Mučila jo je njegova ranjena podoba, zavita v borno slovenščino, *selbst in allen Sprachen ausgesprochen, doch unaussprechlich*, oropana pomena.

Vstopila je v staromeščansko stanovanje v vrstni hiši. Svoje misli je poskusila pospraviti v raztegnjene veke, ki so bile odprte vso noč, a so jo vseeno razkrinkale. Sostanovalec je iz nabreklih podočnjakov razbral, kaj se je zgodilo. *Danes?* Pokimala je. Objel jo je, jo posedel, ji pripravil zajtrk, nato pa začel ustvarjati zvočno pokrajino jutra, ki je hotelo obnemeti. Izčrpno je govoril o novi predstavi, v kateri igra. Bil je sel, ki rimskemu cesarju Romulusu Velikemu napove, da bo imperij padel. *Germani prihajajo, Germani prihajajo! Imperij bo padel! Cesar gleda predse in se ne zmeni za to*. Ni postavljajl vprašanj, govoril je ekspresivno, a z dolgimi pavzami in očitnimi vabami, v katere bi lahko ugriznila. Gledala je predse in se ni zmenila. Germani so odšli. Naj pade, kar želi pasti, a naj pri tem vsaj zaječi, da se ve, da je bilo kdaj živo, si je mislila. Če se

razkosa, naj se vsak kos poimenuje, da ve, kako se kliče posamezni občutek. Kar ima ime, se lahko izreče, se lahko sprijazni samo s sabo in svojimi odmevi. Skozi sobo je še vedno odmevala cimrova razlaga o predpremieri.

Vstala je in se spravila h koritu, da bi pomila posodo, kot bi bilo od njene čistoče odvisno nekaj ključnega. Da bi lahko odložila svoj krožnik, je morala prvo pospraviti suho, čisto posodo, med katero so bile tudi ročno porisane porcelanaste skodelice. *Kar pusti jih, bom takoj odnesel v sobo*, ji je povedal. *V redu*, je rekla in jih odložila na pult. *Bi nama naredila kavo? Zagotovo imaš veliko dela v tem poprazničnem času*. Čez posodo se je namesto vode iz njenih ust monotono vlil seznam nalog, ki jih mora v kratkem opraviti. Bilo jih je toliko, da je molčanje iz podočnjakov resnično zahtevalo kavo. Naštevala je datume, roke, do katerih morajo biti naloge končane. Kratko je pomislila. Blago se je nasmehnila. *Popraznični čas*. Pristavila je vodo in mimogrede rekla, da je danes pravzaprav pravoslavno novo leto. Povedala je, da se letos prvič ni spomnila nanj in je v tem stavku pretihotapila vse o preteklem večerunočijutru, ki je hibridno poležaval na samostalnikih za čas. Od danes naprej popraznični.

Medtem se je stegnila, da bi z zgornje police vzela posodo s kavo, ki je stala za stekleničko sojine omake. Ta je v hipu zletela, in še preden bi padla na pult, je skozi sobo zaječal krik, kot bi sostanovalec nekdo prebodel. Nato se je slišal še zvok bližnjega srečanja stekleničke, njegove ročno porisane skodelice in njenega spoznavanja s tlemi. Skočil je kvišku, jo strogo pogledal in pobral koščke keramike. Pestoval je skodelico, ki se ji je od udarca odkrušil rob, pobral vse štiri s pulta in jih hitro odnesel v sobo. Ona je samo gledala. Molče se je usedel nazaj na kavč. *Od tvoje matere?* Pokimal je. Voda je zavrela in hrupno pljusnila na vročo ploščo. Skoraj

neslišno se mu je opravičila, a je bila tema zanj nesprejemljiva. Umolknila je in odsotno mešala rjavo peno, ki se je dvigovala. Nalila je kavo in sta šla vsak v svojo sobo.

Pod njenimi nogami je zaškripal temni parket. Ustavila se je pred ogledalom in se gledala. Tega dneva ni imela pod kontrolo. Postavljal jo je v položaje, v katerih se ji je v ustih kot plevel razraščalo molčanje. Jezik, mrtva drobovina, ki ji zapleta črevesje, jo je že drugič to jutro spravil v kot. Obmolčala je, ko bi morala vendarle reči, da ji je žal, da res ni hotela razbiti skodelice pokojne matere, ni hotela že v postelji na vislice vek obesiti njegovega jezika. Rekla bi mu ... in njemu bi tudi rekla. Ni vedela, kaj bi jima rekla. Ni imela besed. Kot da so se skrile in za sabo v suhih ustih pustile samo neuporabne potepuhinje, poceni spremljevalke za malopomenske stavke, ki so jo vabili v svojo ničelnost. Razjezila se je na izdajalske tuje jezike. Hotela jih je za moment vse zavreči in zrak v ustih usmerjati samo še s trdo materinščino, ki bi znala profano sesuti ven vse iz žepov podočnjakov. Iz sosednje sobe se je nato začela razlegati govorna vaja v nemščini. Presenetila jo je, ne ve, zakaj, ampak ni mogla izustiti ničesar.

Sostanovalec ima prav. Čakalo jo je nešteto nalog, ki jih je treba storiti. Usedla se je k mizi, da bi začela delati. Prevajati iz nemščine v slovenščino, jemati besede od jezika, ki ji ne pripada, in jih dajati tistemu, ki jima ne pripada več. Molče obmetavati liste s pomeni dveh praznih jezikov. Pod blazinicami prstov pometati z besedami, ki bodo ostale neizrečene. Zreducirati oba tuja jezika samo na tipkanje. Tepsti črke na tipkovnici, kot da bi bile one krive za vsako njegovo neizgovorjeno besedo. S prsti se je pogovarjala z ekranom, dokler ni padla v posteljo od utrujenosti. Jutri se bo zbudila v novo leto. Danes je bilo še slovo od starega, pomotoma razvlečenega v dva pozna zimska sončna vzhoda. Ko molčanje dovolj spočije, bo

možno otipati izpraznjeno dvojino. Pregledati, kako globoko sega, in se umakniti v varnost jezika, v katerem ne obstaja. Z delom zapolnjevati luknje v urniku. Se v toploti *našega jezika* uriti v ednini zamolklega Dunaja.

ZVUČNI KRAJOLIK

Bila je Nova godina i nijedan jedini zvuk se nije čuo. U tom bečkom naselju nije bilo pravoslavnih doseljenika koji bi petardama podsećali komšije da je stari kalendar tek te noći došao kraju. Živela je u toliko različitih gradova i dosad bi se uvek našao neko *naš* – neko ko bi je na taj dan u mislima vratio u detinjstvo i radost proslavljanja *druge* Nove godine. Preselivši se svaki sledeći put u sve severniji grad detinjstvo joj se činilo sve tiše. Pretvaralo se u nemi film udaljenih slika na jeziku koji je postao samo intimno sklonište za jedninu i mrtva slova na papiru. U njemu više nije imala množinu, uprkos svim *našima* u Ljubljani ili u Beču. Iako su Beč u šali zvali Mali Beograd, ovog puta je grad u potpunosti prećutao svoje julijanske pridošlice. Dopustio je hladnom januarskom jutru da se pretvara da je isto kao svaki drugi dan. Tiho je dopuštao svetlosti da polako penetrira u njegove snove.

Zavese na velikom prozoru bile su navučene, njih dvoje u krevetu. Kako su sinoć legli, tako su i sad ležali. S trepavicama razvučenim od juče do sutra. I dok se pogled protinje između njih, blaga sad svetlost pada na njega. Između njih, na sav glas, zevalo je probdeveno ćutanje i tamno se ispisivalo ispod očiju. Pogledao ju je posve distancirano, njegova je ruka na njenom boku. Na mršavo *Morgen*, rekao je *Dobro jutro*. Na njeno *Es tut mir leid für die blutige Bettwäsche*, rekao je da mu je sasvim svejedno za to. Odgovarao je kratko i sažeto, na slovenačkom. Svoja osećanja je zapakovao u bizarnu igru reči kao da su se i jezici u tišini rastali. Umesto doručka progutao je svoj maternji jezik. Polako je pokupila svoje stvari, niz dva sprata stepenica sišla što je tiše mogla. Odjeke njene obuće pratilo je tapkanje koraka bosih tabana. Bez reči ju je ispratio do ograde, pozdravila ga je, odgovorio je jednosložno, na slovenačkom. Izbila je na mokru ulicu i zakoračila. Neko je bacao flaše u kontejnere, deca su se igrala pred školom, automobili su

bružali prolazeći pored. Ništa nije čula.

Hodala je polako. Pustila je dugoročnom pamćenju u nogama da je vodi po poznatom jutarnjem putu ulice na kojoj je saobraćaj bio neprestano gust i bučan. Ovog puta joj nije smetao. Mek korak bio je dobra kompenzacija za lančane sudare misli koje su sve u isti mah pokušale interpretirati njegove slogove. Šta se to desilo dok im se noć promuklo vešala o trepavice? Izlivala joj se sad kroz krmelje, a u njoj kroz otpadne vode sećanja. Uprkos tome što je verovala da je jučerašnji događaj morao da se desi, uprkos tome što je, konsekvntno, i danas mislila isto, nije mogla da ih zamisli zajedno. Sad su joj se kreveljili *noćidan* u svojoj nerazgovetnoj dvojini koja je bez glasa uspela da ispunji njeno telo i misli, što njemu nikad nije pošlo za rukom. Preispitivala je sva svoja očekivanja od njega misleći ga kao ideju muškarca, kao korist, kao jezik, kao dom. Nije je zbolelo samo odsustvo svega toga nego neizrečenost koja postaje neizrecivost. Mučio ju je njegov ranjen lik zapakovan u tričav slovenački, *selbst in allen Sprachen ausgesprochen, doch unaussprechlich*, bez pravog smisla.

Ušla je u salonski stan jedne od kuća u nizu. Pokušala je svoje misli da spakuje u razvučene očne kapke koji su bili otvoreni čitavu noć, pa ipak su je razotkrili. Cimer je iz podnadulih podočnjaka pročitao šta se desilo. *Danas?* Klimnula je glavom. Zagrlao ju je, rekao joj da sedne, pripremio doručak, a zatim počeo da stvara zvučni krajolik jutra koje je htelo da zanemi. Detaljno je govorio o novoj predstavi u kojoj glumi. Tumačio je glasnika koji rimskom caru Romulu Velikom saopštava da će imperija pasti. *Germani dolaze, Germani dolaze! Imperija će pasti!* Car gleda ispred sebe i ne mari za to. Nije postavljao pitanja, govorio je ekspresivno, premda s dugim pauzama i očiglednim mamcima u koje bi mogla zagristi. Gledala je ispred sebe i nije marila za to. Germani su otišli.

Nek padne što želi pasti, ali barem nek zaječi da se zna da je bilo živo, misli. Ako se rasparča neka svako parče dobije svoje ime barem da zna kako se zove pojedinačni osećaj, pojedinačna država nekadašnjeg carstva. Što ima ime može se izreći, može se pomiriti samo sa sobom i svojim odjecima. U sobi je još uvek odzvanjalo cimerovo izlaganje o pretpremijeri.

Ustala je i krenula ka sudoperi da opere sudove, kao da bi od njihove čistoće zavisilo nešto presudno. Da bi mogla da smesti svoj tanjir morala je najpre složiti suvo, čisto posuđe među kojim su se našle i ručno oslikane šoljice od porcelana. *Pusti, sad ću ih odneti u sobu*, rekao joj je. *Dobro*, odgovorila mu je i stavila ih na pult. *Hoćeš nam skuvati kafu? Sigurno imaš puno posla u ovom postprazničnom periodu*. Umesto vode, iz njenih ustiju se na sudove monotono slivao spisak obaveza koje ubrzo mora obaviti. Bilo ih je toliko da je ćutanje iz podočnjaka istinski zahtevalo kafu. Nabrajala je datume, rokove do kojih mora ispuniti sve. Zamislila se na tren. Blago se osmehnula. *U postprazničnom periodu*. Pristavila je vodu i usput rekla da je danas, zapravo, pravoslavna Nova godina. Rekla je da se ove godine prvi put nije setila i u toj rečenici je prokrijumčarila sve o prošloj večeri-noći-jutru koja se hibridno izležavala na imenicama za vreme. Od danas pa nadalje postprazničnim.

Utom se protekla da bi s gornje police dohvatila posudu za kafu koja se nalazila iza bočice soja sosa. Ova je u trenu sletela i još pre nego što je pala na pult, u sobi je odjeknuo krik cimera koji je jecao kao da ga je nego ranio. Odmah posle tog začuo se i zvuk bliskog susreta bočice, njegove ručno oslikane šoljice i njenog upoznavanja s podom. Skočio je na noge, strogo je pogledao i pokupio komadiće keramike. U naručje je uzeo šoljicu kojoj se od udarca okrnjio rub, pokupio sve četiri šoljice s pulta i brzo ih odneo u sobu. Ona je samo gledala. Čutke je seo na kauč. *Od tvoje majke?* Klimnuo je. Voda je

proključala i glasno pljusnula na vrelu ploču. Gotovo nečujno mu se izvinila, ali za njega je ta tema bila neprihvatljiva. Nasula im je kafu i svako je otišao u svoju sobu.

Tamni parket zaškripao je pod njenim nogama. Zastala je pred ogledalom i pogledala se. Ovaj dan nije držala pod kontrolom. Dovodio ju je u situacije u kojima bi joj u ustima, poput korova, izdžikljalo ćutanje. Jezik, ta mrtva utroba što joj mrsi unutrašnjost, saterao ju je u ćošak drugi put tog jutra. Ućutala je u trenutku kad je trebalo ipak reći da joj je žao, da stvarno nije htela razbiti šoljice njegove pokojne majke; u krevetu nije htela obesiti na vešala očnih kapaka njegovo jutro, njegov jezik. Rekla bi mu... i njemu bi, takođe, rekla. Nije znala šta bi im rekla. Nije imala reči. Kao da su se sakrile i u suvim ustima ostavile za sobom samo neupotrebljive beskućnice, jeftine pratilje za gotovo beznačajne rečenice koje su je mamile u svoje ništavilo. Naljutila se na izdajničke strane jezike. Htela ih je za tren sve odbaciti i vazduh u ustima usmeravati samo još tvrdim maternjim jezikom koji bi znao, profano, istresti sve iz džepova podočnjaka. Iz susedne sobe je zatim počela odzvanjati govorna vežba na nemačkom. Iznenadila ju je, ne zna zašto, ali nije mogla ništa da izusti.

Cimer je u pravu. Bezbroj obaveza koje je morala završiti ju je čekalo. Sela je za sto s namerom da počne s radom. Prevoditi sa nemačkog na slovenački, uzimati reči iz jezika koji joj ne pripada i davati ih onom koji im ne pripada više. Čuteći bombardovati papir značenjima dvaju praznih jezika. Jagodicama dokrajčiti reči koje će ostati neizrečene. Redukovati oba strana jezika samo na kucanje. Tući slova na tastaturi kao da su ona kriva za svaku njegovu neizgovorenu reč. Prstima je pričala s ekranom sve dok se nije srušila od umora u krevet. Sutra će se probuditi u novoj godini. Danas je bio oproštaj od stare, greškom rastegnute u dva kasna

zimska izlaska sunca. Kad se ćutanje dovoljno odmori, moći će da opipa ispražnjenu dvojину. Da utvrdi kolika joj je dubina i da se skloni u sigurnost jezika u kojem ne postoji. Radom popuniti rupe u rasporedu. U toplini *našeg* jezika vežbati jedninu umuklog Beča.

O avtorici

Natalija Milovanović

Natalija Milovanović, rojena leta 1995 v Srbiji, je osnovno šolo končala v Bosni in Hercegovini, srednjo v Sloveniji, zdaj pa študira v Avstriji. Poezija ji je prečkala pot ob neki selitvi. Med prvimi pesniškimi izkušnjami je bilo branje na pesniških večerih in na festivalu *Mlade rime*, ki so bili tako super, da je pozneje začela pomagati pri organizaciji. Doslej je objavljala v nekaj slovenskih literarnih revijah (*Poetikon*, *Literatura*), v španskem prevodu ter v srbskem prevodu. Leta 2018 se je uvrstila v finale *Pesniškega turnirja*, leta 2019 pa v finale natečaja za najboljši esej revije *Sodobnost* ter festivala mlade literature *Urška*. Objavila je tudi nekaj prevodov pesniških in proznih del iz srbščine, hrvaščine in nemščine.

Natalija Milovanović, rođena 1995. u Srbiji, osnovnu školu završila u Bosni i Hercegovini, srednju u Sloveniji, trenutno studira u Austriji. Poezija joj se isprečila na putu dok se neki put selila. Među prvim pesničkim iskustvima je bilo čitanje na večerima poezije i festivalu *Mlade rime* koji su bili tako super, da je posle počela pomagati pri organizaciji. Do sada je objavljivala u nekoliko slovenačkih literarnih časopisa (*Poetikon*, *Literatura*), u prevodu na španski kao i u prevodu na srpski. 2018. se plasirala u finale takmičenja *Pesniški turnir*, a 2019. u finale konkursa za najbolji slovenački esej časopisa *Sodobnost* kao i festivala mlade slovenačke literature *Urška*. Objavila je i nekoliko prevedenih pesničkih i proznih dela sa srpskog, hrvatskog i nemačkog.

SPREMAM ZIMNICU

158

Dragan Mitić

Spremam zimnicu,
U grozno vreme,
Nemaštine,
Teško je,
Setiti se, kako,
Na koji način,
Nit imam bašte,
Nit stalan posao,
Pesnik sneni,
Ma zna me svako,
Nosim perčin.

Krenem u posete,
Hvalim domačice,
Dobijam kompote,
Ajvar, nekad samo sok.
Bez struje,
Bez para,
Bez opečenih prstiju,
Govori se,
O uspehu mom,
Od usta do usta.
Lepa reč,
Dobar skeč,
Vrata otvara,
Logiku vara.

Ne, nije za mene.

Znam pitaće komšija,
Bez stalnog posla,
S malom četom očiju željnih,
Za nešto para, za kratko vreme.
Počeo da radi u tri smene...
Ponekad dve za redom,
Kad gazdin sestrić tera kera,
Obično noću, sredom,
Zameni ga, za malo para,
Al' čisto, na ruke,
To je za najmlađeg,
Najmilijeg,
Muke njegove višestruke,
Što boluje od bolesti skupe.
I umesto nestašluka,
Ostaje za njim sto strašnih fijuka,
Iz pluća nežnih, i očajne poruke,
Crvenih kapljica na ivici jastuka,
Svskog srećnog jutra:
– Još je živ.

Zna on bolje od ministra,
Koliko pesnik ima para,
Al' znam i ja dobro,
Da je prvo kucao na troja vrata,

159

Dragan Mitić

S prvog sprata,
 Da sam poslednji,
 Pred kojim kleca hrabro,
 Zna, teško gledam tuđe jade.
 Zato iz džepa stavih sve, al' malo je,
 Za pismo što nežno pristade,
 Na vrh tegli moje zimnice,
 U maloj kutiji punoj nade.

Razumeće me.

Spremam zimnicu,
 Neshvaćene rime,
 Stil što zvuči čudno,
 Nije iz ovog vremena,
 Previše dalekovido,
 Čudnog ritma, nesuvisla,
 Ovog trenu besmislena,
 Možda smisla budućnosti,
 Mora pesnik,
 Ostaviti,
 Za zimnicu besmrtnosti.

PRIPRAVLJAM OZIMNICO

Pripravljam ozimnico
 v času groznega
 pomanjkanja,
 težko se je
 domisliti, kako,
 na kakšen način,
 saj nimam ne vrta
 ne stalne službe,
 vzneseni pesnik,
 vsak me pozna
 po laseh, spletenih v perčin.

Hodim na obiske,
 hvalim gospodinje,
 dobivam kompote,
 ajvar, včasih samo sok.
 Brez elektrike,
 brez denarja,
 brez opečenih prstov,
 govori se,
 moj uspeh gre
 od ust do ust.
 Lepa beseda,
 dobra šala
 vrata odpira,
 logiko vara.

Ne, to ni zame.

Vem, prosil bo sosed,
brez stalne službe,
z majhno četo sanjavih oči,
za nekaj denarja, za kratek čas.
Delati je začel v treh izmenah ...
Včasih dve zapovrstjo,
in ko šefov nečak prazni kozarce,
po navadi ob sredah ponoči,
ga nadomesti, za majhno plačilo,
vendar čisto, na roke,
to je za najmlajšega,
najdražjega,
njegove grenke muke,
ker trpi za hudo boleznijo.
In namesto nagajivosti
ostaja za njim sto strašnih žvižgov
nežnih pljuč in obupanih sporočil,
rdečih kapljic na robu vzglavnika
vsakega srečnega jutra:
– še je živ.

Ve bolje od ministra,
koliko ima pesnik denarja,
toda tudi jaz dobro vem,
da je najprej trkal na troje vrat

v prvem nadstropju,
da sem zadnji,
pred katerim pogumno pokleka,
saj ve, da težko gledam tuje muke.
Zato sem stresel vse iz žepa, vendar malo je
za pismo, ki je nežno pristalo
na vrh kozarcev moje ozimnice
v škatlico, polno upanj.

Razumel me bo.

Pripravljam ozimnico,
nerazumljene rime,
čudno zvenec slog,
ni iz tega časa,
preveč daljnovidno,
čudnega ritma, nejasnega,
v tem nesmiselnem trenutku,
morda smislu prihodnosti
mora pesnik
pustiti
za ozimnico nesmrtnosti.

LOPTA

Stvarno, matematički, tačno,
 Nisi ništa,
 Prostor unutar sfere,
 Jedino,
 Nešto si samo tamo,
 I kad si otvorena,
 Jadna, izbušena.
 Jednostavna do prostote,
 Radijusom,
 Jednim brojem opisana,
 Uvek istog domašaja,
 Dosadna.

Nemaš nijednog ugla,
 S tobom se ne da ništa
 Računati,
 A cifre su broj uglova,
 Ti nemaš vrednosti,
 U bilo kojoj projekciji,
 Običan krug,
 Međa, prazna kružnica,
 Samo šupljina banula,
 Približno, hajde, nula.

Topološki nisi bolja,
 Uvek ista,
 Sfera k'o zrno peska,
 K'o planeta Zemlja,

K'o crven džin, zvezda,
 Groteska!

Osmislila te,
 Dušu ti dala,
 Igra neka,
 Igrom si nešto postala,
 Udarana, nošena,
 Bacana, valjana.
 Rukom, nogom,
 Spravama.
 Milenijum pre Hrista,
 Narode, cele
 Civilizacije zabavljala:
 Olmeke, Asteke, Maje.
 Bila si tada krvava,
 Tek odsečena,
 Ljudska glava.

A postala nasmejana,
 Na velikim odmorima,
 U rukama mališana,
 Na raspustima,
 U zagrljaje dečjih ruku
 Drhtavih,
 U dodire bosih nogu,
 Kaljavih,
 Do ušiju zaljubljena,

Igrala se i plesala,
 Vrtela se sa njima,
 Po čitave sate,
 Celim božjim danima,
 Dečjom vikom,
 Milom cikom
 Zanesena,
 Nova, stara,
 Zakrpljena.

ŽOGA

Stvarno, natančno, matematično
 nisi nič,
 prostor znotraj sfere,
 le tam
 si nekaj,
 in ko si odperta,
 uboga, preluknjana.
 Enostavna do preproščine,
 z radijem,
 z eno številko opisana,
 zmeraj istega dometa,
 dolgočasna.

Nobenega kota nimaš,
 s tabo se nič ne da
 računati,
 številke pa so vsota kotov,
 ti nimaš vrednosti,
 ne glede na projekcijo,
 le običajen krog,
 meja, prazna krožnica,
 samo nenadejana praznina,
 približno, recimo, nula.

Topološko nisi nič boljša,
 zmeraj ista,
 sfera kot zrno peska,
 kot planet Zemlja,

kot rdeča orjakinja, zvezda,
groteska!

Osmislila te je,
ti dušo dala,
neka igra,
z igro si nekaj postala,
tepena, nošena,
metana, kotaljena.
Z roko, z nogo,
s pripomočki.
Tisočletje pred Kristusom
si narode, cele
civilizacije zabavala:
Olmeke, Azteke, Maje.
Takrat si bila krvava,
komaj odsekana,
človeška glava.

Postala pa nasmejana,
med glavnimi odmori,
v rokah malčkov,
na počitnicah
v objeme otroških rok,
drhtečih,
v dotike bosih nog,
umazanih,
do ušes zaljubljena,

se igrala in plesala,
se z njimi vrtela,
ure in ure,
ves božji dan,
z otroškimi vzkliki
milimi kriki,
zanesena,
nova, stara,
zaflikana.

OČAJ KOD DRVETA

Zašto sam od drveta? Nekako je prolazno. I zapaljivo je, gori. A najviše od svega mi smeta, boli, što drvo, tako očigledno, upadljivo, nema udahnutu večnost, kao kamen, k'o staklo!

Ipak, najbolnije je bilo prošle zime kad su me sasekli. U stvari, odsekli su moju mamu, a ja sam pala kao deo nje. Mene su onda isekli iz nje. Bolelo je, kao uvek kad izgubiš mamu, na tren, u gužvi nekoj. Samo tamo to obično traje kratko. Zaplačeš i opet ste zajedno. A mene su prosto testerom, grubo i zauvek. Majku su mi spalili. Nestajala je cele zime u šumarevoj gvozdenoj peći i tako je ona do kraja ispunila ulogu dobre majke, kuvala im ručak, grejala im dom. Nespremna za kraj, onako još sirova, sve vreme je plakala za mnom, suzama vrelinim cvrčala, cele zime, suzama svetlim po sivom pepelu tugu kapala, sve do proleća, kap... kap... Ja sam njena ćerka, mamino sve, najlepše što je imala, jedino zbog čega je živela. Tako je pažljivo sakupljala moje godove, ravnala ih u najpravičnije krugove, opsednuta željom da ću biti lepotica, pravilnog rasta, opevanog stasa, divota jedna, jedinstvena... njena, lepojka.

Prošlo je samo nekoliko meseci, žalosti punih, k'o večnost dugih, tokom kojih su me u hladu, do zadnje kapi, ispijali, nemilosrdno isušivali. Polagano, na početku kap po kap, u bolnom ritmu maminih suza, a onda dah po dah, ispuštala sam životne sokove, dušu svoju. Pukla bih... da sam mogla, ali debeli gvozdeni obruči s obeju strana, zategnuti duž celog obima, najčvršće što se može, jači su bili od mog besa, želje za osvetom, i konačno, od samouništenja, jer čim bih pukla svesni bi bili – da takvo drvo ne vredi ništa.

U smisao opstanka povratio me je, na početku, dletom, kasnije samo brusem, na kraju prstima! Samo ovlaš obliznutim prstima gladio je poslednje nepravilnosti... Usnama svojim, dahom svojim, uklonio je fini prah s mojih čvrstih a mrtvih usana, glatkih a

praznih očiju... Milovao me je, i bilo mi je lepo, tad sam zaželela da se pokrenem... Samo, kakav bi to život bio? Ja bez nogu a on zdrav, u meni vek ceo, on tako čio! Stalno mi je pevušio... i pritajeno, sićušne suze lio. Nikad nije toliko vremena dorađivao neku figuru. Takav materijal dobiješ ili ne, u celom životu, možda, jedanput. Drvo bez greške, godovi ravni; samo on je između puste materije i neverovatne želje da mi udahne život, samo on, i njegovo umeće. Za tim je čeznuo, danima jedva jeo, noćima malo spavao, sve što je znao, u mene je preneo! Al' život mi nikako nije mogao dati, izuzev ako to nije stalno, besmrtno divljenje lepote mojoj, svakog ko bi me ugledao, mene, kip od drveta. Bio je on genijalan, otkrio je kako se leći očaj kod drveta.

OBUP PRI LESU

Zakaj sem iz lesa? Nekako minljiv je. In vnetljiv, gori. Najbolj pa me moti in boli to, da les tako očitno, tako opazno v sebi nima vdahnjene večnosti kot kamen, kot steklo!

Vseeno je bilo najbolj boleče lansko zimo, ko so me posekali. Pravzaprav so posekali mojo mamo, jaz pa sem padla kot del nje. Mene so nato izrezali iz nje. Bolelo je kot zmeraj, ko izgubiš mamo, čeprav samo na trenutek v kakšni gneči. Ampak tam to po navadi ne traja dolgo. Zajokaš in spet sta skupaj. Mene pa so preprosto z žago, grobo in za zmeraj. Mamo so sežgali. Izginjala je čez celo zimo v gozdarjevi železni peči in tako do konca izpolnila vlogo dobre matere, jim kuhala kosilo, jim grela dom. Nepripravljena na konec, še vsa surova je jokala za menoj, prasketala z vrelini solzami celo zimo, s svetlimi solzami kapljala žalost na sivi pepel, vse do pomladi, kapljico po kapljico. Jaz sem njena hči, mamino vse, najlepše, kar je imela, edino, zaradi česar je živela. Tako skrbno je zbirala moje branike, jih ravnala v najpravičnejše kroge, obsedena z željo, da postanem lepotica, pravilne rasti, opevane postave, ena sama očarljivost ... njena, lepotečka.

Minilo je le nekaj mesecev, polnih žalosti, dolgih kot večnost, ko so v senci neutrudno pili moj sok, me trdosrčno sušili. Počasi, na začetku le kapljico po kapljico, v bolečem ritmu maminih solz, potem pa sem izdih za izdihom začela izpuščati življenjske sokove, svojo dušo. Počila bi ... če bi le lahko, toda debela železna obroča, po celem obsegu privita trdno, kolikor le lahko, sta me stiskala z obeh strani, močnejša od mojega besa, želje po maščevanju in končno tudi po samouničenju, ker brž ko bi počila, bi se vsi zavedali, da takšen les ni ničesar vreden.

Voljo za življenjem mi je na začetku povrnil z dletom, pozneje le z brusom, na koncu s prsti! S samo nalahno obliznjenimi prsti je gladil zadnje nepravilnosti. S svojimi usti, s svojim dahom

je odpihnil fini prah z mojih čvrstih, a mrtvih ustnic, gladkih, a praznih oči. Božal me je in lepo mi je bilo, takrat sem se želela zganiti ... Vendar kakšno življenje bi to bilo? Jaz brez nog, on pa zdrav, v meni celo stoletje, on pa tako čil! Nenehno mi je popeval ... in iz očesa pritajeno točil drobne solze. Nikoli še ni toliko časa predeloval kakšnega kipa. Tak material dobiš ali najdeš morda samo enkrat v celem življenju. Les brez napake, ravne branike, samo on se je nahajal med pusto materijo in neverjetno željo, da bi mi vdahnil življenje, samo on in njegova veščina. Hrepenel je po tem, dneve in dneve komajda kaj jedel, ponoči malo spal, vse, kar je vedel, je prenesel vame! Vendar življenja mi nikakor ni mogel dati, razen če je ono to nenehno, nesmrtno občudovanje moje lepote pri vsakomur, ki bi me zagledal, mene, kip iz lesa. Bil je genialen, odkril je, kako se zdravi obup pri drevesu.

KNJIGE SA ORASIMA

Franc je moj pravi brat. Mislim tako, želim tako, stvarno je tako. Inače, imam pravu sestru, ali nju su mi podarili mama i tata, a svog *brata Franca*, izabrao sam sâm. U stvari, pobratimili smo se, i to onako, iskonski, indijanski – pomešali krv kad mi je bilo deset, a njemu dvanaest godina. Tu, blizu Maribora, sada je to u Sloveniji. Međutim, tokom svih naših razgovora pravimo se kao da je još uvek sve isto, nepromenjeno, da nam izmišljene granice ništa ne znače, ništa ne mogu. U stvari, te granice, iako ih nikad nije ni bilo, iako su ih nacrtali, kako kažu, neki pijani a neki zaneseni, postale su mi najveće moguće ograničenje, prepreka koja preti da me konačno ograniči, baš u svemu, da me uguši, onemogućući dalji život – ubije. A to niko nije mogao predvideti, tako se desilo da sam ostao ovde, bili smo u redovnoj letnjoj poseti našim slovenačkim prijateljima, kako bismo na taj način uzvratili njihovoj redovnoj zimskoj poseti nama, budući da su svake godine dolazili u Srbiju, kod nas u goste. Lakše je podneti leto na severu, spasiti se one nepodnošljive vrućine, naše vrele prašine, kao što je mnogo lepše doživeti zimsku idilu uz svinjsku daću, pečenje mučenice kod nas, nego smrzavati se na severu. A te posete uzvraćamo jedni drugima neprekidno, od kraja rata. Onog velikog rata.

Moglo je da omane štošta ove ili one godine, ali da se ne ode u posetu kod prijatelja – e to nije moglo da se desi. Sećam se dobro kad se zbog nekog smrtnog događaja moralo zajmiti da bi se zakrpila rupa u novčaniku ili se na put krenulo i s visokom temperaturom i s malom platom, uprkos najraznovrsnijim političkim, vojnim, komplikovanim svetskim ili našim običnim prilikama – neobičnim neprilikama. Bio je to amanet naših dedova, pa san naših očeva i naravno, neizmerna, iskrena želja da ponovo vidimo jedan drugog: ja svog *brata* i on mene. Nikakva granica nije nas mogla razdvojiti, onemogućiti susret, sprečiti viđanje, činilo nam se. Porodicu

njegovog dede proterao je Treći rajh čim je Jugoslavija bila okupirana. Taj severni deo države nije bio srušen, što je bilo jasno samo malom broju upoznatih, i tek kad su to područje pripojili svojoj državi isplivali su na videlo i dublji smisao i zla namera. Nekima nije jasno ni danas, a još tada se pokazalo šta oni, u stvari, misle o Slovencima, te su ih prognali, na gomile. I to u Srbiju, jadnu, seljačku. Nisu oni znali kako je veliko srce srpskog seljaka, iako mu je sve najpre bilo popaljeno i uništeno, jer i to malo što je ostalo, delilo se. Često je prazni želudac svirao kroz noć, mnogo puta je majka govorila svojoj gladnoj deci da ne uzimaju prvi iz činije, da to nije lepo, da kao domaćini moraju ustupiti sve ono bolje gostima. Da, to su bili njihovi gosti, isto jadnici i bednici, samo još gori jer su bili prognani, oterani, izbeglice. I u kući mog dede bili su sve vreme smešteni u gostinskoj sobi. Godinama je posle rata slovenački deda govorio da je bio ozbiljno ranjen u ratu, iako u borbama nikad nije učestvovao, u grlo, i da ga još uvek, posle toliko godina, muči neki grč tamo, duboko u grlu, tako da više ne može da peva. A taj grč mu je ostao jer je, mučeći se, neuspešno gutao i gutao parče odlomljeno od polovine hleba koju mu je za obrok, po starom srpskom običaju, tutnuo u ruke naš deda. I naš deda bi za njega uvek izabrao polovinu hleba koja je makar malo veća od one koju je on sam pažljivo delio svojim sinovima, ne bi li je oni, onda, s još većom pažnjom, podelili svojim mlađim u porodici. Takvi potezi, pogotovu u velika nevremena, kuju veze čvršće od ljutog čelika, pletu veze izdržljivije od svilenog gajtana.

A javljaju mi moji da je Baba Vanga prorekla da će ova devedeset šesta biti jako loša! E, zar je to bilo teško pogoditi? Teže je promašiti! Bila je gora, najgora, i devedeseta i prva i druga i treća, četvrta, peta, na našim prostorima. Mogao si da biraš gde je gore. Sad kad je granica za mene postala zatvorena, a ja izbrisan iz

svih evidencija, iako stalno prijavljen, ovde, od moje četrnaeste, da bi me školovali naši ovdašnji prijatelji, da tako vrata barem parče duga mom dedi što je tako lepo brinuo o njima u najgore vreme, čitavog rata. Bila je to jedna država i ko bi mogao predvideti takvu nesreću i zlo! Nisam se tad bunio, iako je bilo teško ostaviti društvo dole, jer sam ovde imao *brata Franca* – Štajerca! Nikad se nije ljutio kad sam ga tako dozivao iako je otkrio da mi dole kad kažemo Štajerac mislimo na snažne i teške konje koji potegnu i najveći plug, čak i kad je blato duboko. A ista ta reč sasvim normalno zvuči u njegovom društvu, u njegovom kraju. Bratski je razumeo da mu se ne podrugujem i da, u stvari, tako ističem kako je jak, strašno jak. Mnogo puta me je ta njegova snaga spasila modrica u mladalačkim ukrštanjima pesnica momaka razigranih posle piknika i nakon više uništenih gajbi piva, izvukla iz sredine dobro opijenih navijača posle slovenačkih fudbalskih derbija, povukla na obalu iz opasnih vrtloga hladne Drave... Pošteno rečeno, krili su me u svojoj kući jer nisam dobro razumeo šta se uopšte događa. Neko je napravio državni udar u zemlji koju sam tako iskreno voleo, neko je tu zemlju cepao na parčiće, a znalo se da ta deoba, otcepljenje nekog njenog dela, u stvari, ubija tu celinu, tu moju voljenu... Odjednom, iako ništa loše nisam uradio, ostao sam bez svih dokumenata, bez svega. Mladost je uglavnom uspešno zamenila nedostatak zdravstvenog osiguranja, a tokom zime, kad sam zakačio zapaljenje pluća, Franc je pojeo živ krompir, otišao kod svog doktora i dobio antibiotike na svoje ime a za mene. Prijatelji su me, kako se to kaže, hranili i oblačili, ali opet mi je nedostajalo toliko svega. Nisam smeo nigde da idem da me ne bi uhvatili bez dokumenata! Jadna je to mladost kad te sputavaju, ograničavaju. Nisu granice dobre ni za koga a tek za mladog čoveka. Ej, nisam smeo nigde, nisam smeo kući! Nedostajalo mi je

toliko toga što mladiću treba da zaista ne znam kako sam to uopšte podneo. Hteo sam da učim dalje, a za nove, po pravilu, uvozne knjige na engleskom, nije bilo para, a tih dobrih, naših stručnih, matematičkih knjiga ovde nema, ni prevoda s ruskog nema, a sve te knjige sam imao, ali su ostale kod mene kući. Ovde su počeli masovno, sve knjige napisane ćirilicom, ili napisane na srpskom jeziku, sistematično izbacivati iz biblioteka, a u knjižarama nije bilo nikakvih novih naručivanja i na policama nije bilo skoro ni jedne jedine knjige na srpskom. Istina nisu ih spaljivali, iako je bilo nekih zvaničnih zahteva, i to javno izrečenih! Kao redovni čitalac u lokalnoj biblioteci, na Francevo ime, nekoliko tih nesrećnih knjiga, uglavnom izuzetno dobrih knjiga naših autora, između ostalog čak nobelovca, dobio sam kao otpisane! Ironično su me tešile svojom kobnom sudbinom. Ja izbrisan one otpisane. Šta su im smetale? Šta sam im ja smetao? A za knjigu, kad je jednom odpišeš, praktično je osudiš na smrt, onemogućiš dostupnost do onoga zbog čega postoji. Slično brisanju ljudi iz zvaničnih evidencija! Tako smo, eto, naše knjige i ja imali sličnu sudbinu, vodili težak život unutar novopostavljenih granica.

Uočio je to moj *brat* i tiho, bez nekog objašnjenja organizovao svoje putovanje u moj kraj. Kao, neće nam sada razbiti tradiciju uzajamnog, redovnog posećivanja tamo neki *vodnici*, kad je nisu mogli ni prava *vojna* ni stroga vojska, prava država, poštene zakoni. I, kao, toliko se uželeo torte sa orasima! A i mi svi! Nju je, ali zaista prefinjeno, pripremala moja mama kad su bili kod nas u poseti, a obavezno je donosila kad smo mi odlazili u posetu prijateljima u Sloveniju. Sa osamnaest komada jaja, s dve pakle putera, a posipana slatkim prženim seckanim orasima. Nikad nije štedela za prijatelje i redovno bi preliv torte umetnički začinila posipom od bar pola kila izabranih svetlih oraha s juga Srbije. Onih slatkih što

ne možeš da prestaneš da jedeš kad jednom počneš! I na kraju, jedva da se čulo, pomenuo je i te moje knjige. Njegov prilično loše prikriven glavni zadatak. A knjige se ne carine, zato ne bi trebalo biti nikakvih problema. Tako me je smirivao, smirujući samog sebe pred opasan put, preko rovitih, tek nastalih a prokletih granica, težak, nepredvidljiv put kome se izlagao da bi mi pomogao, da oduži hrabrost mojih starih što su pomagali njegovim starima.

A sve granice okrenule su se naopačke opravdavajući tako osnovnu namenu onih koji su ih zlobno postavili, da zavade i podele, da koč, smetaju i čine svakakvo zlo. Nema dobrih granica! Čim je u povratku prešao srpsku granicu, carinik na hrvatskoj strani oduzeo mu je tortu sa orasima i neoštećenu, svestan njene lepote i izvanrednog kvaliteta, nežno postavio u *kantu* za oduzete namirnice *koje ne smeju da se unose u Hrvatsku*. Punom neke sile koju je, eto, dobio činom i ulogom na veštačkoj, nepravednoj granici, ne sakrivajući želju da celu tortu, malo kasnije, smaže sam, cariniku je kapnula omanja bala na jednoj strani ustiju i još jedna, malo veća, na drugoj strani, praveći mokri krug veličine najveće metalne pare! Apsurdnost nekog smešnog propisa i bahatosti nekog glupana koji su tu korišćeni samo da bi izazvali revolt, mog je Franca skoro koštala zatvora. Svom snagom je pokušao da popravi tu očiglednu krađu, ali tri debela carinika skupa ipak su bila jača od njega i na kraju ga je samo skorašnji odlazak njegovog autobusa i šest novih autobusa koji su upravo prispeli, spasio da se nisu obistinile pretnje pograničnih organa: da će ga zadržati, odvesti sudiji za prekršaje u udaljeni grad, oduzeti dokumente... Ali paket s knjigama je, zahvaljujući gužvi oko oduzimanja slastne torte s orasima, nekako prošao bez problema. Tek je druga hrvatska granica, pred ulazak u Sloveniju, svom snagom pokazala svoj karakter, svoju suštinu, stravu i užas. Carinik, koga je očigledno neka teška oluja postavila

na stalno mesto na granicu, iako je bilo dosta jasno, posle toliko preturanja, okretanja paketa, da su u paketu knjige, odlučio je da pokaže šta zna i šta mu apsolutna vlast na tom mestu u tom trenutku omogućava. A nema veće muke, dublje patnje, nerešivije nevolje za čoveka, nego kad vam je neko zao i zloban naumio nešto loše a pritom ima oružje u rukama! Odlučno je pokazao kako barata nožem, onim trofejnim, ukrivljenim, na kojem se jasno vidi poduži red crtica na dršci, urezanih za svakog od nesrećnika po jedna... Istim tim nezaboravljenim žarom pocepao je, rastrgao paket u kome su na vrhu uredno poređanih knjiga bile redom postavljene kesice s orasima, namenjene sinu, prijateljima, a i kao nevešta kamuflaža. Ružno, onako baš siledžijski cepa kese, i još ružnije, uz jezivo, naizmenično siktanje-huktanje, namerno oštećuje knjige jednu za drugom, deleći im rezove na vrhovima korica, dok se s posebnim besom i dodatnom snagom bacio na vrhove nežnih listova knjiga, koji su se grupno povlačili pod pretnjom nemilosrdne oštrice, nemajući gde; s divljom svirepošću naročito precizno se latio onih sjajnih, zaštitnih korica, zadajući im smrtni rez, svakoj posebno... svakoj lično...

Nešto je oduzelo snagu i moć mom jakom *bratu*, za delić sekunde, samo se odjednom srozao dole. Mislio je, valjda, samo na mene, kako, tako daleko od stvarnog događanja, gubim nešto važno. Da nešto što je moje, dakle i ja sam, baš tu, i baš u tom trenutku, predstavlja objekat nasilja, nemilosrdnog nasilja, a da mi on pritom ne može pomoći. Šta bi bilo da sam stvarno ja lično tu, da sam prisutan, uživo, šta bi mi sve loše uradio, kako naneo štetu, uništio sve što je moje, na kraju i mene? Verovatno u nekakvom transu, Franc je počeo pažljivo da sakuplja nežne orahove jatke, i one cele i posećene, u preostale parčiće zaštitnog papira tog nevinog paketa... Ali sve je bilo uzalud, sve je opet padalo, rasipalo se na

sve strane. Ne bi im on ni trun oraha ostavio, za inat... ali ništa ne pomaže. Grebe noktima u kojima je na početku osećao jaku bol, al' srećom je neprestana bol skoro umrtvila ranjene nokte koji uskoro počeše da ostavljaju crven trag. Carinik, raskoračenih nogu, kežeći se, gleda taj mučni prizor pun neke čudne mistike, praćen glasnim ćutanjem preostalih putnika očevidaca. Oni, namerno poniženi, stoje bez smisla na vetru, u smradu izduvnih gasova dotrajalog autobusa koji troši više litara ulja na sto kilometara i, pošto ga na granici šofer nije smeo ugasiti, oblak crno-sivog dima iz njegovog auspuha ispunio je čitav granični prelaz. Njišti u sebi, grebe *štajerac* po grubom betonu, sad već ozbiljno okrvavljenim prstima dok ne pritrča od nekud čistačica. Prirodno lepa snaška, neobično hrabrog pogleda, koja je sve to gledala i svojom pronicljivošću shvatila, ne *dokučila*, nego baš, po naški, razumela sve, ama baš sve. Sagnu se pored, i u ruke nesrećnika gurnu veću, jaču, crnu kesu za otpatke. Bez reči, naglim pokretom uvis, ćušnu mu u okrvavljene ruke, misleći: uzmi, pokupi sve, ništa im ne ostavljaj! Nemam jaču i veću... I sve to prevede u razumljive reči i jasne poruke njen krstić, malo čudnog oblika, koji je do tog trenutka bio tako vešto sakriven u njenim mekanim, nežnim, samo delimično pokrivenim nedrima, znajući da čak i oblik krsta u čudna vremena na ovim još čudnijim granicama može odlučiti o mnogo čemu! O tome da li će sutra smeti na posao, imati dugo smrtni strah u grudima, čak očuvati glavu na ramenima. Sagnuti, izmeniše poglede koji su govorili sve: – da, razumem, nisi njihova, hvala ti, ispričaću svima; – ma ne, zaboravi, samo ti sakupljaj. Dragoceno je to...

Kad se ono nešto malo od čoveka što je ostalo od mog jakog *brata Franca* jedva dovuklo do njegove kuće, jer je veliki deo u otkinutim parčićima, eto, ostao na onim granicama, i kad smo svi izleteli na ulazna vrata, prepuni slatkih želja o slasnoj torti s

orasima, zurili smo, okamenjeni, u crnu kesu za otpatke na njegovom ramenu, slegnutom nekom velikom, nama nepoznatom mukom. U nemosti, svi smo, zadržavali na iznenađenim usnama isto pitanje: pa zar se u crnoj kesi za otpatke nosi torta? Sve nas je pročitao u trenutku i sam, zadnjom snagom, procedio kroz zube: Hoćete da čujete šta sam uspeo preko granica da donesem iz Srbije? – Knjige sa orasima!

KNJIGE Z OREHI

Franc je moj pravi brat. Mislim tako, želim si tako, res je tako. Sicer imam tudi pravo sestro, toda njo sta mi dala mama in oče, medtem ko sem si svojega »brata Franca« izbral sam. Pravzaprav sva se pobratila, tako resnično, po indijansko – premešala kri, ko je bilo meni deset, njemu pa dvanajst let. Tu, blizu Maribora, zdaj je to v Sloveniji. Vendar se midva v vseh medsebojnih pogovorih pretvarjava, da je vse še zmeraj tako, kot je bilo, nespremenjeno, da nama izmišljene meje nič ne pomenijo, nič ne morejo. Te meje pa so, tudi če nikoli niso obstajale, tudi če so jih narisali, kot pravijo, eni pijani, drugi zaneseni, postale moja največja omejitev, ovira, ki grozi, da me bo prikrajšala prav v vsem, me zadušila, mi onemogočila nadaljnje življenje – me ubila. Nihče ni mogel predvideti tega, zato sem tudi ostal tukaj, saj smo bili na našem vsakoletnem poletnem obisku pri slovenskih prijateljih, s katerim smo vračali njihov vsakoletni zimski obisk, ko so prihajali k nam v Srbijo. Poletje je lažje preživeti na severu, se rešiti tiste neznosne vročine in našega vrelega prahu, kot je tudi veliko lepše doživeti zimsko idilo ob kolinah, peki odojka pri nas kot pa zmrzovati na severu. Te obiske drug drugim vračamo neprekinjeno od konca vojne. Tiste velike vojne.

Lahko bi se sfizilo marsikaj tega ali tistega leta, ampak to, da ne bi odšli na obisk k prijateljem – to preprosto ni bilo možno. Dobro se spomnim, ko smo si morali sposojati, da bi zakrpali luknjo v denarnici, ki je nastala zaradi kakšnega smrtnega dogodka, ali pa smo tudi z visoko vročino in z majhno plačo, ne glede na raznovrstne politične, vojne, zapletene svetovne ali naše danosti – šli na pot kljub vsemu navadnemu in nenavadnemu v napoto. To je bila zaobljuba najinih dedov, sanje najinih očetov in seveda neizmerena, iskrena želja, da se znova vidiva: jaz svojega »brata« in on mene. Zdelo se nama je, da naju nobena meja ni mogla ločiti, nama onemogočiti

srečanja, preprečiti, da se vidiva. Družino njegovega dedka je, brž ko je okupiral Jugoslavijo, izgnal tretji rajh, ki tega severnega dela ni porušil, kar je vedelo le majhno število znalcov, in šele ko so to področje priključili svoji državi, so se pokazali globlji smisel in zli nameni. Nekaterim to ni jasno niti danes, takrat pa je rajh pokazal, kaj si misli o Slovencih, in je številne pregnal. In to v Srbijo, vso ubogo, kmečko. Ni vedel, kako veliko je srce srbskega kmeta, ki je, čeprav so mu najprej vse požgali in uničili, delil tudi tisto malo, kar mu je ostalo. Pogosto je prazen želodec ponoči godel, velikokrat je mama govorila svojim lačnim otrokom, naj ne zajemajo prvi iz sklede, da to ni lepo, da morajo kot gostitelji gostom odstopiti vse, kar je boljšega. Ja, to so bili njihovi gostje, tudi siromašni in ubogi, samo da jim je bilo še huje, ker so bili pregnani, izgnani, begunci. V hiši mojega dedka so bili ves čas nastanjeni v sobi za goste. Še leta po koncu vojne je slovenski dedi govoril, da je bil v vojni težko ranjen v grlo, čeprav nikoli ni sodeloval v bojih, ampak da ga nekje globoko v grlu po tolikšnih letih še zmeraj zateguje nekakšen krč, zaradi katerega ni več mogel peti. Krč pa je ostal, ker si je neuspešno in z muko prizadeval pogoltniti kos tiste polovice kruha, ki mu ga je za obrok, po starem srbskem običaju, v roke potisnil moj dedek. Ta pa je zmeraj izbral tisto polovico, ki je bila vsaj malo večja od druge, tiste, ki jo je skrbno razdelil svojim sinovom, da so jo ti potlej, s še večjo skrbjo, razdelili svojim mlajšim v družini. Takšna dejanja, zlasti v času velikih stisk, kujejo vezi, močnejše od trdega železa, pletejo vezi, trpežnejše od vsakršne vrvi.

Sicer mi moji sporočajo, da je Baba Vanga prerokovala, da bo to šestindevetdeseto leto zelo hudo! Ampak, no, je bilo to težko uganiti? Težje je bilo zgrešiti! Bilo je hudo, najhujše, tako kot ena-, kot dva-, kot tri-, kot štiri-, kot petindevetdeseto leto na naših prostorih. Le gledal si lahko, kje je huje. Zdaj je bila meja zame

zaprta, jaz pa izbrisan iz vseh evidenc, čeprav stalno prijavljen, tu že od svojega štirinajstega leta, kjer so me šolali naši prijatelji, da bi vrnili vsaj košček dolga mojemu dedku, ki je tako lepo skrbel zanje, ko jim je bilo najhujše, za časa vojne. To je bila ena država in le kdo je lahko predvidel, da bo prišlo do takšne nesreče in takšnega zla. Takrat se nisem pritoževal, čeprav je bilo težko zapustiti svojo tamkajšnjo družbo, a tu sem imel »brata Franca«, Štajerca! Nikoli se ni jezil, ker sem ga tako klical, čeprav je pozneje izvedel, da mi tam dol z imenom Štajerec mislimo na zelo močne konje, ki lahko tudi iz globokega blata povlečejo najtežji plug. In ta ista beseda zveni popolnoma naravno med njegovimi prijatelji, tukaj v njegovem kraju. Bratsko je razumel, da se mu ne posmehujem, temveč da poudarjam, kako je pravzaprav močen, strašno močen. Velikokrat me je njegova moč rešila pred modricami, ko so razigranim mladeničem po končanih piknikih mladostniško zapele pesti, ali pa me je potegnila iz sredine opitih navijačev, ki so po končanih nogometnih derbijih izpraznili nekaj zabojev piva, ali pa me je povlekla na obalo iz nevarnih vrtincev mrzle Drave ... Če smo poštene, skrivali so me v svoji hiši, ker tudi sam nisem dobro vedel, kaj se dogaja. Nekdo je izvedel državni udar v državi, ki sem jo imel iskreno rad, nekdo jo je cefral na majhne koščke, vedelo pa se je, da ta delitev, odcepitev nekega njenega dela ubija celoto, mojo ljubljeno ... Nenadoma sem ostal brez vseh svojih dokumentov, brez vsega, četudi nisem storil nič slabega. Mladost je večinoma lahko uspešno nadomestila pomanjkanje zdravstvenega zavarovanja, pozimi ko sem zbolel za pljučnico, pa je Franc pojedel surov krompir, odšel k svojemu zdravniku in na svoje ime zame dobil antibiotike. Prijatelji so me tako hranili kot oblačili, pa vendar mi je toliko tega manjkalo. Nikamor nisem smel, da me ne bi ujeli brez dokumentov. Klavrna mladost, ko te tako ovirajo, omejujejo. Meje niso dobre za nikogar,

kaj šele za mladega človeka. Nikamor nisem smel, še domov ne! Manjkalo mi je toliko stvari, sicer potrebnih mladeniču, da se mi niti ne sanja, kako sem vse to sploh prenesel. Hotel sem se še naprej šolati, a za nove, praviloma uvožene knjige v angleščini ni bilo denarja, teh dobrih, strokovnih, matematičnih knjig pa tukaj ni bilo, niti njihovih ruskih prevodov. Vse te knjige sem sicer imel, ampak so ostale doma. Tu so začeli vse knjige, napisane na cirilici ali pa v srbsčini, množično in sistematično metati iz knjižnic, v knjigarnah pa ni bilo novih naročil, tako da kmalu na policah ni bilo možno najti ene same knjige v srbsčini. Res je, da jih niso sežigali, čeprav je bilo slišati tudi takšne javno izrečene, uradne zahteve. Kot zvest obiskovalec lokalne knjižnice sem na Frančevo ime več takih nesrečnih knjig, v glavnem zelo dobrih, naših avtorjev, med drugim celo nobelovca, našel med odpisanimi. Ironično, njihova tragična usoda me je tolažila. Jaz izbrisan, one odpisane. Zakaj so jih motile? Zakaj sem jih motil jaz? Knjiga, ko je enkrat odpisana, je skorajda obsojena na smrt, onemogočen ji je dostop do tistega, zaradi katerega obstaja. Podobno kot brisanje ljudi iz uradnih evidenc. No, tako smo imeli, naše knjige in jaz, podobno usodo, živeli težko življenje znotraj novonastalih mej.

To je opazil moj »brat« in tiho, brez kakršnih koli pojasnil, organiziral potovanje v moj kraj. Pravil je, češ, ne bodo nam zdaj pretrgali tradicije vzajemnega in rednega obiskovanja tam neki »vodniki«, če je ni mogla že prava vojna, ne stroga vojska, ne prava država, ne poštene zakoni. Povrhu pa še naj bi tako zelo pogrešal orehovo torto. Tudi mi ostali! Torto je res izvrstno pekla moja mama in jo naredila zmeraj, ko so prišli k nam na obisk, ter jim jo obvezno nesla s sabo, ko smo na obisk odšli mi. Narejena iz osemnajstih jajc, dveh zavojev masla in posuta s sladkimi, sesekljanimi praženimi orehi. Nikoli ni skoparila, zato je preliv za torto vedno umetelno

začinila z vsaj pol kilograma izbranih svetlih orehov z juga Srbije. Tistih sladkih, ki jih ne moreš nehati jesti, ko enkrat začneš. In na koncu je, komaj slišno, omenil tudi moje knjige. Njegova slabo prikrita glavna naloga. Saj knjig se ne carini, zato ne bi smel imeti nobenih težav. Tako me je miril, s tem pa je miril tudi sebe pred nevarno potjo prek nestabilnih, komaj nastalih, a prekletih mej, pred težkim, nepredvidljivim potovanjem, na katero se je podajal, le zato, da bi mi pomagal, da bi se oddolžil za pogum mojih starih staršev, ki so pomagali njegovim.

Meje pa so vse obrnile na glavo in s tem upravičile prvotni namen tistih, ki so jih zlobno postavili s ciljem, da bi delili ljudi in jih med seboj sporekli, da bi zavirali, motili in zadajali udarce. Ni dobrih mej! Brž ko je ob vrnitvi prečkal srbsko mejo, mu je carinik na hrvaški strani takoj vzel orehovo torto in jo, nepoškodovano, zavedajoč se njene lepote in izredne kakovosti, nežno postavil v »zabojnik« za odvzeta živila, »ki jih ni dovoljeno vnašati na Hrvaško.« Polnemu moči, ki sta mu jo dajala njegov čin in vloga na tej umetni, nepravični meji, mu je, ne da bi poskušal skriti željo, da malce pozneje celo torto sam požre, iz ene strani ust ušla kapljica sline in nato še ena večja na drugi, ki sta risali moker krog v obsegu največjega kovanca. Absurdnost nekega smešnega predpisa in bahavost nekega bedaka, ki se ga je poslužil, samo zato, da bi izzval upor, sta mojega Franca skorajda stali zapora. Trudil se je z vso močjo popraviti to očitno krajo, toda trije debeli cariniki so bili kljub temu močnejši od njega in na koncu ga je le skorajšnji odhod njegovega avtobusa in šest novih avtobusov, ki so ravnokar prispeli, rešil pred uresničitvijo groženj obmejnih oblasti: da ga bodo zadržali, odpeljali pred sodnika za prekrške v oddaljeno mesto, mu odvzeli dokumente ... A pošiljka s knjigami je zahvaljujoč gneči okoli odvzema slastne torte z orehi nekako brez težav prečkala mejo.

Druga hrvaška meja, tista pred vhodom v Slovenijo, je šele z vso močjo pokazala svoj pravi značaj, svoje bistvo, srh in grozo. Carinik, ki ga je na stalno mesto na mejo očitno postavila neka težka nevihta, se je, čeprav je bilo po tolikih premetavanjih in obračanjih pošiljke že povsem jasno, da se notri nahajajo knjige, odločil pokazati, kaj vse zna in kaj mu na tem mestu omogoča absolutna oblast. Ni večje muke, globljega trpljenja in bolj nepremostljive nevšečnosti, kot ko nekdo hudoben hoče storiti nekaj žalega in ima pri tem v rokah orožje. Z vso odločnostjo je pokazal, kako rokuje z nožem, tistim trofejnim, ukrivljenim, na katerem se jasno vidi daljša vrsta črtic na ročaju, vrezanih za vsakega od ubogih nesrečnikov ... S tem istim, nepozabnim žarom je raztrgal paket, v katerem so bile na vrhu lepo razporejenih knjig v vrsto zložene vrečke z orehi, namenjene sinu, prijateljem, in ki so obenem služile kot nespretna kamuflaža. Grdo, surovo je strgal vrečke in še grše je, ob shrljivem sikanju-rohnenju, z rezi po platnicah namerno poškodoval vse knjige, s posebnim besom in dodatno močjo zabadal v nežne knjižne liste, ki so se zaman skupinsko skrivali pred grožnjo neusmiljene konice, z divjim besom se je zlasti natančno lotil tistih bleščečih zaščitnih platnic, jim zadajal smrtne udarne reze, vsaki posebej, osebno ...

Nekaj je v trenutku odvzelo moč mojemu močnemu »bratu«, ki se je na mestu sesedel. Najbrž je mislil le name, kako nekje, daleč od stvarnega dogajanja, izgubljam nekaj pomembnega. Da je nekaj mojega, torej tudi jaz sam, ravno tu in v tem trenutku predmet nasilja, trdosrčnega nasilja, on pa mi pri tem ne more pomagati. Kaj bi se zgodilo, če bi bil jaz osebno tam, če bi bil v živo prisoten, kaj vse bi mi storil, kako ranil, uničil vse, kar je mojega in na koncu tudi mene? Najverjetneje je zato začel v transu skrbno pobirati nežna orehova jedrca, tista cela kot tista, razrezana v majhne koščke, skupaj s preostanki zaščitnega papirja tega nedolžnega paketa. A

zaman, vse je znova padalo, se osipalo na vse strani. Iz kljubovanja jim ni hotel pustiti niti drobtinice, a nič ni pomagalo. Praskal je z nohti, v katerih je najprej čutil močno bolečino, vendar je na srečo nenehna bolečina domala omrtvičila ranjene nohte, ki so kmalu začeli puščati rdeče madeže. Carinik je razkrečenih nog in režeč se gledal ta mučni prizor, poln neke čudne mistike ob glasnem molčanju ostalih potnikov – očividcev. Oni so, namenoma ponižani, brezsmiselno stali na vetru v smradu izpušnih plinov starega avtobusa, ki porabi več litrov olja na sto kilometrov in ki ga šofer na meji ni smel ugasniti, zato je črno-siv oblak iz njegove izpušne cevi zakril cel mejni prehod. Štajerec je v sebi prhal, praskal po grobem betonu, zdaj z že resno ranjenimi prsti, dokler od nekod ni pritekla čistilka. Naravno lepa gospodična, nenavadno pogumnega pogleda, ki je vse to opazovala, in z vso svojo pronicljivostjo razumela, ne »razvzljala«, temveč prav, po naše, razumela vse, prav zares vse. Sklonila se je in v roke nesrečnika potisnila večjo, močnejšo, črno vrečo za odpadke. Brez besed se je naglo zravnila, mu jo porinila v krvave roke, misleč: vzemi, vse poberi, ničesar jim ne puščaj! Nimam močnejše in večje ... In vse to je v razumljive besede in jasna sporočila prevedel križec rahlo čudne oblike, ki je bil do tistega trenutka skrit v njenih mehkih, nežnih, le deloma zakritih nedrih, vedoč, da lahko celo oblika križa v teh čudnih časih na teh čudnih mejah odloča o vsem. O tem, ali bo jutri lahko šla v službo, ali jo bo v prsih stiskal smrtni strah ali bo celo uspela ohraniti glavo na ramenih. Sklonjena sta si izmenjala pogleda, ki sta govorila sama zase: ja, razumem, nisi njihova, hvala ti, vsem bom povedal. Ma ne, pozabi, samo poberi, to je dragoceno ...

Ko se je tisto nekaj malega od človeka, kar je ostalo od mojega močnega »brata Franca«, komaj privleklo do njegove hiše, saj je velik del ostal v tistih delčkih na mejah, smo vsi stekli pred vrata,

polni sladkih želja po slastni torti z orehi. Odrevenelo smo buljili v črno vrečo za odpadke na njegovi rami, ki je bila povešena zaradi neke velike, nam neznane muke. Vsi smo, nemo, na presenečenih ustnicah zadrževali isto vprašanje: se mar v črni vreči za odpadke nese torta? Vse nas je v trenutku prebral in z zadnjimi močmi skozi zobe izdaval: »Bi radi slišali, kaj mi je uspelo prenesti čez mejo iz Srbije: knjige z orehi!«

O avtorju

Dragan Mitić

Dragan Mitić, rođen 1956. u Nišu, gde je završio studij fizike i pritom osvojio dve plakete Univerziteta u Nišu za najbolji uspeh. Od 1979. godine živi u Ljubljani gde je završio magistrski studij teorijske nuklearne fizike i bavio se naučnim i vodećim stručnim radom na tom području sa više od sto objavljenih članaka i tekstova. Nakon teške nesreće je u invalidskoj penziji što prihvata kao mogućnost da se posveti svojoj staroj ljubavi: kreativnom pisanju. Velikom broju prvenstveno ljubavnih pesama koje su spontano nastajale još od mladosti, sve češće pridružuje i raznu prozu. 2015. je pohađao radionice pisanja instant drame vodstvom Vinka Möderndorfera te napisao dramu „Svobodne menjave” (Slobodne razmene) koju su među izabranima i odigrali u Trubarovoj kući literature u Ljubljani. Prijatne reakcije, da njegovo kreativno pisanje u ljudima izaziva osećaj lepog, su ga ohrabrile, da se aktivno priključi novim projektima te vrste.

Dragan Mitić, rojen 1956 v Nišu, kjer je zaključil študij fizike in pri tem osvojil dve plaketi Univerze v Nišu za najboljši uspeh. Od leta 1979 biva v Sloveniji, kjer je zaključil magistrski študij teoretične jedrske fizike ter se ukvarjal z znanstvenim in vodilnim strokovnim delom na tem področju z več kot sto objavljenimi članki in prispevki. Po hudi nesreči je invalidsko upokojen, kar sprejme kot priložnost, da se posveti svoji stari ljubezni: kreativnemu pisanju. Velikemu številu predvsem ljubezenskih pesmi, ki so spontano nastajale že od mladosti, pogosteje priključuje tudi razno prozo. Leta 2015 se je udeležil delavnice pisanja instant drame pod vodstvom Vinka Möderndorferja ter ustvaril dramo *Svobodne menjave*, ki so jo med izbranimi tudi uprizorili v Trubarjevi hiši literature v Ljubljani. Prijetni odzivi, da njegovo kreativno pisanje v ljudeh izvablja občutek lepega, ga opogumljajo, da se aktivno udeleži novih tovrstnih projektov.

VAN KONTROLE

192

Snježana Vračar Mihelač

Uzmiču obzorja
u razmrljanim crtama
preklapaju se sivila
tuneli bez krajeva
gradovi bez početaka
neonske reklame i džambo plakati
ostaju u naborima prašine
tek vlakove na prugama uz more
kad jako zapuše
zapljuskuju valovi
u prozorima s unutarnje strane
zabrinuti odrazi
dječje ruke mašu
u dronjavo odjeći
bez sendviča soka
i pristupa vagon restoranu
kariran stolnjak i
slaba kava vino još lošije
netko uzneseno recitira poeziju
drugi čitaju dnevnu štampu
voze se putnici naopačke
zbog utičnica za punjenje telefona
spavaju utegnuti u odijelima
s aktovkama na prsima
razgovaraju potpuni neznanci
jer ne moraju

prisno
netko je izuo cipele
neke relacije više ne voze
iz komercijalnih razloga
lica na granicama
stoje i gledaju prazno
ali isto mašu
jeleni obješeni o žicu
pričao mi je prijatelj
putnici su tu u Europi još 1999.
poslušno ulazili u teretne vagone
ne znajući kuda idu
drndali se u potpunom mraku bez riječi
u nadi da će ipak stići na odredište
a ja nikad neću putovati
od Pariza do Istanbula
Orient Expressom
u talijanskim vlakovima
300 kilometara na sat
želudac je u grlu
mora se zijevati
zbog izjednačavanja pritiska
a gdje je tek onaj magnetno-levitacijski
moja prva ljubav je zeleni vlak Arena
ali gospođa Helga koja sad već govori njemački
ne mari za to
netremice gleda u kartu
u slučaju neispravnosti

193

Snježana Vračar Mihelač

pucat će iz pištolja
 smijem li ove mandarine u džepu
 ne volim avione
 Bojanov otac
 kaže da ih voze svakakve budale
 piloti su samo ljudi
 ptice se vole zalijetati u motor
 dobro je da su dva
 puno je toga van kontrole
 ali za skoro svaki pad
 kriva je ljudska greška
 mislila sam jednom ćemo se teleportirati
 nema napretka
 osim tehnoloških naprava
 nadzornih kamera i robota za vođenje ratova
 iz naslonjača
 ni univerzalno cjepivo za gripu
 kamoli lijek za rak
 prodavačica iz trgovine s odjećom
 je dobila lišaj na koži
 slažući robu
 djeca će nam biti spaljena
 od buljenja u ekrane
 kako ćemo ih spriječiti
 kad radimo cijele dane
 vlakovima putovala bih negdje daleko
 van kontrole

IZPOD NADZORA

Minevajo obzorja
 v razmazanih črtah
 se plastijo sivine
 tuneli brez koncev
 mesta brez začetkov
 neonske reklame in jumbo plakati
 ostajajo v pregibih prahu
 le na vlake na obmorskih tirih
 ob hudih sunkih vetra
 pljuskajo valovi
 v oknih z notranje strani
 zaskrbljeni odsevi
 otroške roke mahajo
 v razcapanih oblekah
 brez sendvičev sokov
 in pristopa do vagonске restavracije
 karirasti prt in
 slaba kava vino še slabše
 nekdo vzneseno recitira poezijo
 drugi berejo dnevne časopise
 potniki se peljejo obrnjeni v nasprotno smer
 zaradi vtičnic za polnjenje telefona
 spijo stisnjeni v oblekah
 z aktovkami na prsih
 popolni neznanci se pogovarjajo
 ker se jim ni treba
 pristno
 nekdo se je sezul

nekatere povezave so ukinjene
 iz komercialnih razlogov
 obrazi na mejah
 stojijo in gledajo v prazno
 ampak tudi mahajo
 jeleni obešeni na žici
 prijatelj mi je pravil
 potniki so tu v Evropi še leta 1999
 poslušno vstopali v tovarne vagone
 ne vedoč kam gredo
 se cincali v popolni temi brez besed
 v upanju da bodo vendarle prispeli na cilj
 jaz pa ne bom nikoli potovala
 od Pariza do Carigrada
 z Orient Expressom
 v italijanskih vlakih
 300 kilometrov na uro
 želodec v grlu
 moramo zehati
 zaradi izenačevanja pritiska
 kje je šele tisti magnetno-levitacijski
 moja prva ljubezen je zeleni vlak Arena
 toda gospe Helgi ki sedaj že govori nemško
 je za to vseeno
 strmi v vozovnico
 v primeru nepravilnosti
 bo streljala iz pištole
 ali lahko te mandarine v žepu

ne maram letal
 Bojanov oče
 pravi da jih upravljajo vsakršni idioti
 piloti so samo ljudje
 ptice se rade zaletavajo v motorje
 dobro je da sta dva
 veliko stvari je izpod nadzora
 toda skoraj za vsak padec
 je kriva človeška napaka
 mislila sem enkrat se bomo teleportirali
 a ni napredka
 razen v tehnoloških napravah
 nadzornih kamerah in robotih za vojskovanje
 iz naslonjača
 niti univerzalnega cepiva za gripo
 kaj šele zdravila za raka
 prodajalka iz trgovine z oblekami
 je dobila lišaj na koži
 med zlaganjem oblek
 naši otroci bodo sežgani
 od buljenja v ekrane
 kako naj jim preprečimo
 če delamo po ves dan
 z vlaki bi rada potovala nekam daleč
 izpod nadzora

UROBOR

Marina je tog jutra ustala u pola četiri da ne zakasni na autobus. Četiristo dvadeset kilometara valja prijeći u dvanaest sati, mada nitko ne može jamčiti da će put zaista toliko i trajati, penala za kašnjenje nema. Itinerar se prilagođava uvjetima na cesti, sve stanice poznaje samo vozač autobusa, linija je još uvijek eksperimentalna. Skoro u isto vrijeme stigla bi avionom do New Yorka s tri presjedanja, kamoli u susjednu republiku, odnosno državu.

Na autobusnom kolodvoru je, za rano jutro, vrlo živo. Mlađi par se svađa još *high* od noćnog provoda, starac zavaljen u neudobnu stolicu u kolodvorskoj čekaonici drijema dok mu glavu pridržava supruga, starija dama u kostimiću boje pijeska. Tu je i radnik koji je u plavom trlišu stigao direktno iz noćne smjene, gleda umorno u vrh svoje cipele i mrmlja nešto za sebe. Uz njih nekoliko posve nezanimljivih likova i djevojka koja podsjeća na Madonnu. Dečko ju je dopratio na stanicu, no ona je očito nezainteresirana, stoga je napušta spuštenih ramena kao u kazni. Još se nije ohladio Madonnin posljednji album i sve je puno njenih klonova, no ova djevojka je posegnula za njenim najhrabrijim izdanjem iz devedesete, plavokosa s crvenim ružem i nactanim madežom na blijedom licu, korzetom sa stožastim grudnjakom i križem koji ritmički udara o raskošno poprsje, mrežastim čarapama i vojničkim cipelama. Na ušima su joj slušalice, zatvorenih očiju njiše se uz muziku ne mareći za znatiželjne poglede. Ali, simpatizira Marinu, to je odmah jasno, klimne joj glavom u znak pozdrava i krene prema sjedištu. Karte nisu numerirane. Nema konduktera već isti vozač na početku putovanja pregledava i karte i dokumente, na glas čita imena negodujući na ona teško izgovoriva. Marina odluči sjesti negdje na kraj, sasvim iza. Tako će držati situaciju na oku. Madonna se premjesti na sjedište nasuprot njenom. Miriše na Angel Thierryja

Muglera, najnapadniji parfem koji postoji, ovoj situaciji sasvim primjeren. Svi su na svom mjestu i autobus se zakotrlja prema odredištu.

Što autobus više odmiče, mekane primorske konture preobražavaju se u oštre slike unutrašnjosti. Pejzaž se još nije otriježnio od zime, krajevi kroz koje prolaze sivi su i tmurni, a kao da to nije dovoljno magla se na nekim mjestima proteže cijeli dan. Vozaču to ne smeta, cijelim putem puši i pjevuši. Miris cigareta koji se ustrajno miješa s Madonninim parfemom Marinu neodoljivo podsjeća na ujaka, onog kojem ide u posjet. Ujak je njen junak, na njemu je zasnovala predodžbu o savršenom muškarcu, boemskom liku, neizmjereno duhovitom istovremeno i tragičnom. Sušta suprotnost njenim roditeljima koji su sigurni, pouzdani i neporočni. Na radiju najveći hitovi devedesetih, odmah požali što nije ponijela CD player. U ruci drži skriptu, trebala bi spremati ispit, ali sve je zanimljivije od toga. Truckaju se prema destinaciji, pauza jedna, pauza druga, šofer prebrojava putnike prije pokreta. Zrak je u autobusu zagušljiv i težak, sukladno očekivanju.

Ovuda su nekada prolazili crvenom Škomom u posjetu baki i djedu za školskih praznika, vječito pjevali su u autu i zaustavljali se gdje god je vrijedilo što vidjeti. Sjeća se Marina jednog ranog ljeta kada su stali uz odmorište s klupicama i stolovima, odmah kraj rijeke. Ispružili su dečicu i košaru s hranom, red frizbija, lopte, ciće i smijeha, a onda se uputili u šetnju, da razgledaju okolicu. Što su više odmicali, teren je postajao nepristupačniji, grmlje gušće, a kamenje kao ljudskom rukom naslagano na gomilice. Stali su se spuštati, ulaziti u gusto šipražje i odjedanput se našli u rupi u kojoj se na bijelom kamenu nešto crnilo i migoljilo. Mama je vrisnula i zgrabila stariju kćer, tata podigao Marinu i pobjegli su koliko su ih noge nosile. Ono crno i migoljeće je bilo jato zmija.

Dok su ostale siktale i uvijale se prema njima, jedna je nepomično stajala i gledala ih prodornim očima grizući vlastiti rep, tako se bar Marini činilo u morama koje su uslijedile. Ispostavilo se da su zmije kojima bi uzeli otrov za serum protiv ugriza na tom mjestu puštali na slobodu, lokalci su to znali i mjesto su izbjegavali. Nakon te avanture, majka u svom žutom kompletiću na putu prema autu pronađe jelenje rogove, u tren oka otresu mrzovolju i vrata se nasmijani naizmjenično noseći rogove na glavi. I danas ih čuvaju negdje u podrumu.

Marinina majka nostalgično još od ranih 60-ih godina nosi punđu. Pomalo je to frizura kakvu je nosila Jovanka Broz, ali ona to ne priznaje. Možda je i bila prva. Svakoga jutra uredno u kupaonici češlja dugačku neukrotivu kosu, sklanja je s lica unazad, skupi, omota i pričvrsti ukosnicom i tako zadnjih 30 godina. Nikad nije išla frizeru, a izgleda kao da je upravo iskočila iz kakvog starog *hollywoodskog* filma. Dok je frizura ostala postojana, sve drugo se u njihovoj obitelji promijenilo. Marina je ovo putovanje preuzela na sebe dokazujući zrelost, s druge strane razmotrit će situaciju i majku i oca pripremiti za nadolazeće. Zapravo, tek iz perspektive putnika izuzetog iz vremena i prostora shvaća koliko su se otuđili. Protekle su godine bile ispunjene strahom i preispitivanjem. Otac joj je kao vojno lice otišao u mirovinu tik pred rat, a ta mirovina neko vrijeme nije pristizala zbog nesređene međudržavne situacije. Govorili su im *Čekajte da se reguliraju prava i obaveze pojedinih republika, budite strpljivi*, no već je i pridobivanje osnovne dokumentacije za rođene u drugim republikama bivše države na počecima osamostaljenja bilo nemoguća misija. Marinin tata nije oklijevao, već se prihvatio svakog posla kojim ih je mogao prehraniti. Zarađivao je mrvice čisteći zatvor, radeći na mljekarskoj farmi i u građevini. Marina se ljutila što mu je tako

svejedno, čudila se što on takav rad ne doživljava kao poniženje, statusno srozavanje. Dugo je trebalo da shvati da ništa od toga nije važno, trebalo je preživjeti i njen tata je to znao. Bez stalnih izvora prihoda obiteljska ušteđevina se topila. *Mi smo dobro prošli, pogledaj koliko je ljudi izgubilo dom, koliko se obitelji raspalo zbog "krivih" nacionalnosti, religija ili političkih neslaganja. A i nitko od nas nije fizički stradao, to je prava privilegija*, tješio ih je otac. Dani su prolazili, neizvjesnost je postala jedina stalnost.

Majka se s druge strane povukla u sebe, mučilo ju je izostajanje bilo kakvih vijesti o bratu, sestri i roditeljima. Svoj najraniji uzrast provela je u Jasenovcu. Mada je sjećanja potisnula i nikada nije govorila o tom periodu, pogotovo pred djecom, nezaliječena se rana početkom novog rata otvorila. Zbog svega nije puno izlazila iz kuće i sve manje je govorila o sebi. A i da je htjela, nije imala kome. Djeca su otišla iz obiteljskog gnijezda, muž radio po cijele dane, susjedi ili odselili ili mučili istu muku. Marina je bila zaokupljena studentskim životom, novim gradom i odrastanjem, plivajući između bunta, osjećaja kolektivne krivnje i nepripadanja. Sve je postalo komplicirano, čak i praznina u studentskom indeksu u koju treba upisati narodnost, a zbog koje su je stalno opominjali *Znate, morate to ispuniti, u suprotnom nećete moći izlaziti na ispite*.

Kada su veze među bivšim republikama proradile, ostvarili su kontakt s ujakom. Prvi telefonski razgovori su bili nemušti, gotovo ništa se nije moglo razabrati iz njih, iz straha od prisluškivanja, iz šoka što se napokon čuju. Ujak im je ispričao kako je baka jedne noći sanjala da je njena kćer, Marinina mama, zajedno s cijelom obitelji stradala i nije se smirila sve dok on nije otišao na MUP moliti tamošnje službenike da izvide jesu li živi. Vijesti nisu prelazile granice, ali ujak je pogurao sve svoje veze da sazna ono najbitnije. Baka i djed su u međuvremenu umrli, a ujak je doživio

nekoliko infarkta miokarda i operacija. Planirali su ponovno združivanje obitelji, a Marina je odmah osjetila potrebu da otputuje i to, za početak, sama. Shvatila je to prilikom za iskupljenje, to je bio njen način da izgradi mostove i pomogne roditeljima suočiti se sa svime. Sada dok se vozi prema nesretnom gradu sumnja u sebe, je li dovoljno snažna, hoće li biti na visini zadatka? Pomisao na bakin nespokoj, kako nije dočekala ponovni susret s njima, i ujakovu bolest slamala joj je srce.

Prodoran zvuk trube nadglasao je Marinine misli. To vozač autobusa psuje nekog na cesti, a onda kao da ništa nije bilo najavljuje sljedeću pauzu. Putnici uspostavljaju usiljenu komunikaciju, neki od njih se i ozbiljno razumiju te ostatak puta nastavljaju druženjem. Ona se drži po strani i promatra. Rijeka uz odmorište, nekada široka i neukrotiva, sad čudno ponire i meandrira, klupica ni stolova nema, a vjetar se igra smećem i raznosi ga posvuda. Okolni je živalj raseljen, nitko ne čisti i ne krči zemlju, a voda divlja, ponire i nalazi nove tokove. I sad bi mi trebalo neko čudo, pomisli Marina, kao onda kada su našli rogove. Uto Madonna klimne glavom da joj se pridruži.

Hoćeš pljugati sa mnom?

Naravno, što imaš?

Domaćica, uzgajamo je dečko i ja na balkonu, samo za naše potrebe, vidjet ćeš, fina je, za razliku od onog špricanog sranja koje kruži.

Nije ti frka nositi je preko granice?

Ma šta mi mogu?! Glupi su. Obučem se seksi i oni mi samo hipnotizirano bulje u sise, ne pitaju ništa.

Obje se nasmiju. Pa koja normalna osoba bi i radila na ovim jadnim granicama? Madonna izvuče rizle iz novčanika i zavuče

prste u stožasti grudnjak iz kojeg dugačkim crno nalakiranim noktima izvuče travu, pažljivo je dozira duhanu, filter složi od kartončića i vještim pokretima u tren oka smota džoint. Marina povuče dim i osjeti kako joj se sa svakim novim udahom i izdahom tijelo opušta i smiruje. U tih par dimova cure se zbliže onako kako to ljudi znaju samo na putovanjima, izašli iz zone ugone i ustaljenog života, posebno senzibilni i otvoreni. Naslonjene jedna na drugu promatraju vozača. Na svakoj stanici on se nekamo uputi s vrećama i kutijama koje izvlači iz prtljažnika autobusa i nema ga sve do polaska. U povratku, bez vreća, zadovoljno zviždi i trlja dlanovima i mala karavana nastavlja put. Marina i Madonna sada sjede skupa na sjedištu, fino im je, smiju se mada ništa nije smiješno. Zajedno proviruju kroz prozor, glavom uz glavu. U naseljenim krajevima na zgradama su izvješene zastave i nacionalna obilježja, druge su prošarane mecima. Na nekima piše »*Ovo je hrvatska kuća*«. Mjesta ostavljaju dojam bajke o Trnoružici, gradovi koji su zaspali i ostali zarobljeni u prošlosti, a priroda je sve preuzela pa iz kuća izviruje i nježno ih uokviruje šipražjem i travom.

Pripremite putne isprave, približavamo se granici, reče vozač.

Na mjestu koje su nekad prolazili bez zaustavljanja stoji skupina uniformiranih ljudi. U autobusu je sve napetije, ljudi nervozno kašljuckaju i zabrinuto proviruju kroz prozor. Vozač zaustavlja autobus i kaže *Ajde svi van, dalje se ide pješice. I ponesite svoje torbe! Nadam se da ne nosite kakve gluposti, da ne ostanemo tu do noći.* Madonna se buni *Pa dosad nismo morali pješčiti, što sad izmišljaju?*

Ne znam i ne zanima me, moje je samo da vozim. Čekam vas s druge strane mosta, vozač će nestrpljivo dok vade stvari, zatim zatvori prtljažnik autobusa i krene dalje. Marina napeto razmišlja o cijelom tovaru koji tegli. Njena obitelj ga je danima pripremala

zajedničkim snagama, svatko je dodao ponešto, odjeću, parfem, hranu, ploče, knjige i druge sitnice. Srce joj je u petama dok uvjerava sebe da će sve biti u redu. Poželi brigu podijeliti s Madonnom, ali to bi poremetilo ravnotežu među njima i nepotrebno opteretilo razumijevanje bez riječi.

Tik su do granice, naoružanim ljudima idu u susret. Iako je rat završio, u svim mjestima kroz koje su prošli ljudi šeću u maskirnim odijelima, poneki i s oružjem. Nije se zbog toga osjećala sigurnijom, naprotiv, na tu se stvar nikada neće naviknuti. I onda kada se u Veneciji oglasila sirena za poplave, odmah je pomislila da se sjeme rata proširilo i na susjednu Italiju, pa s olakšanjem odahnula kada je sljedećeg trenutka grad poplavio.

Službena lica ih mrko gledaju i gurkaju naprijed odrješito pozdravljajući. *Gdje ste krenule, jedna po jedna - razdvoje ih već na početku.* Madonna se postavi tik iza Marine, koja na početku kolone otpozdravlja službenika jedva držeći tešku torbu. Prvi s njene lijeve strane će *Putne isprave, molim.* Uniformirani i naoružani kao prema diktatu je okružuju, Marina drhteći pruži dokument.

Imaš li što za prijaviti? Da vidim što imaš u torbi?

Osobne stvari.

Mehanički odgovara na njihova pitanja, na zahtjev vadi stvari iz ranca, neke ostaju na granici, uniformirani joj kaže i zašto, ali ništa ne povezuje, ne razumije, samo hipnotizirano gleda u njegovo rame odakle je promatra crno i gnjusno jato zmija, spušta mu se niz ruke, pa opet s druge strane penje prema vratu i vireći zlokobno kroz vratni otvor gleda u Marinu crvenim očima, palcajući jezicima i migoljeći, baš kao u njenim noćnim morama. Na vrhu tik do vrata

zmija grize vlastiti rep. Marina se skameni, ispadne joj dokument iz ruke i pokuša vrisnuti kao u snovima, da se probudi, samo što ni sada vrisak ne nađe put van, već ostane zamrznut u njenim glasnicama. Gledaju je iznenađeno i suputnici i uniformirani, ali nitko ništa ne kaže, već zmijoliki podiže dokument i gurne joj ga u ruku pokazujući prema mostu koji je spominjao vozač autobusa. Marina zastane da pričeka Madonnu, ali joj uniformirani pokaže odrješito rukom nek' produži, ovdje se ne smije zadržavati. Oklijevajući pođe dalje. Duboko diše da vrati kontrolu. Okreće se za Madonnom i uniformiranima, čuje je kako uzrujano viče, ali joj drugi tip naoružan do zuba jasno pokazuje da je se stvar ne tiče. Nespokojno nastavi grabiti prema mostu do kojeg vodi blatnjav poljski put. Daske su tanke i nestabilne, most se trese bez nadzora. Misli da ne osjeća ništa, ponajmanje strah, ali to je vlastite noge izdaju.

Kad se samo sjeti da je njen prijatelj talijanske nacionalnosti ljetos proputovao cijelu Europu s maminom putnom ispravom. Nitko nije primijetio razliku između starije gospođe i dugokosog mladića. Smijala se tome, ali sada joj nije nimalo smiješno, privilegij je imati *pravi* pasoš. A tek onaj tip iz Milana baš kad je počeo rat i ona putovala sa svojom novom ispravom, čovjek kojeg je upoznala na recepciji hotela nije se mogao načuditi hrvatskoj putovnici. Dolazio je izdaleka, možda Kanade, zaboravila je, televiziju nema, medije ne prati i nije imao pojma da se raspala Jugoslavija, zemlja odakle se odvažio u potragu za boljim životom prije 30-ak godina. Činilo joj se to tada nevjerovatno i smiješno, no vijest o raspadu Jugoslavije ga je toliko uznemirila da se na trenutak uplašila da će ga stajati glave. Svoja država se očito najviše voli iz daljine. Ali, što ga briga, on ima rezervnu domovinu i valjan pasoš neke stabilne države koji otvara sva vrata, mislila je tada Marina. Što se

ne bi reklo za nju, ona je, kako god okreneš, na gubitku.

Približava se drugoj uniformiranoj grupi pred kojom su natpisi na ćirilici. Bit će ulaz u drugu državu.

Dobar dan, pokažite dokumente.

Izvolite.

Nakon kratkog razgovora i ponovnog premetanja torbe Marina ostane olakšana za hranu koju je nosila. Namirnice životinjskog porijekla ne smiju preko granice, ni parfem nije prošao, zato su dva zadnja albuma Toma Waitsa, Sonic Youthov "Washing Machine" i stari album Loua Reeda ostali. Te stvari su bitne. Ujak je imao istančan ukus za glazbu i literaturu, Marina je to znala i upravo je to odabrala za medij kojim će premostiti izgubljeno vrijeme. Ujak je stari bitnik, dugo se opirao bilo kakvom ozbiljnom poslu, nije podnosio autoritete, ni da ga što stišće, vječito hodao u mekanim cipelama od antilopa, ljeti u isusovkama, a od prijevoznih sredstava priznavao samo vlak i bicikl. Mobilizacija mu je teško pala, odatle i bolesno srce. Telefonom joj je rekao da su ljudi najveća čudovišta. Marina otad misli na to. Proguta suzu, još malo pa će biti u ujakovom zagrljaju. Sjeti se Madonne i pogleda nazire li se iza mosta, ali ni nje ni ostalih putnika nema.

U redu je. Ajde, gubi mi se pred očima, promrsi uniformirani jedva prikrivajući netrpeljivost, palacajući jezikom i iskreći očima poput njegovog prethodnika, poput zmije. Ne mogavši se osloboditi dojma da se s obje strane granice nalaze isti ljudi, govore gotovo identičnim jezikom i mada naizgled suzdržani i pristojni gledaju je kao da je zločinka ili izdajica samo zato što prelazi iz države u državu, užurbano krene prema autobusu. Šofer je dočeka s cigaretom u ustima. *E, danas baš sve ide glatko, zadnji put smo na granici stajali pet sati, a drugih autobusa nije bilo. Upadaj!* Prije nego je zakoračila u autobus osjeti nagli nalet mučnine i povrati.

Polako pristižu ostali putnici, Madonne nema među njima. *Kako je moguće, bila je odmah iza mene?* reče nekom putniku, ali ovaj nezainteresirano odmahne rukom, ostala je tamo iza, nešto su joj našli. Marina gleda izbezumljeno, sad u vozača, sad u putnike. *Ne možemo naprijed bez nje. O da, možemo,* uzvрати šofer. *Ni prva ni zadnja, svaki put netko ostane, snaći će se već, mala je prava muštra.*

U autobusu sad trešti turbofolk. Marinu sa sjedala nježno obavija miris Angela, sva njegova patetičnost i slatunjavost je isparila, miriše blisko, na civilizaciju, na Madonnu. Autobusu nedostaje njen *pop trash glamour*. Ustvari, da se ne lažemo, njoj nedostaje. Izviruje vani ne bi li je vidjela, međutim, iz autobusa se ne vidi ništa. Opet pomisli na ujaka s njegovom rupom u grudima i elektrostimulatorom koji mu diktira tempo srca, sijede glave u maramama reumatičnih zglobova što pletu da ugriju njene vječito pothlađene ekstremitete i djeda sa šeširom nalik na Leonarda Cohena što s njom igra karte, kao u snovima. Proletjele su godine crne rupe, a povijest se vrti u koncentričnim krugovima, ratovi, logori, žrtve, uništavanje, čak i zaborav u ovim jadnim krajevima. Mora naprijed, ne može sada odustati. Nakratko je od umora prevali san, a tamo je dočeka jato zmija koje palacaju jezikima i sikću, vijugaju i izvijaju se sve okrenute prema onoj jednoj što grize u vlastiti rep, dok joj se koža bljeska na suncu i pali zjenice. Od straha vrisne i otvori oči, dok autobus mirno klizi prema cesti prepunoj rupa, prolazeći kraj istih opustošenih kuća, mecima prošaranih zgrada i natpisa "*Ovo je srpska kuća*", sivom zemljom i tužnim nebom. Sve isto kao i s one strane.

UROBOR

Marina je tisto jutro vstala ob pol štirih, da ne bi zamudila avtobusa. Prepeljati se mora štiristo dvajset kilometrov v dvanajstih urah, čeprav nihče ne more zagotoviti, da bo pot dejansko toliko tudi trajala, zamude se ne kaznujejo. Načrt potovanja se prilagaja stanju na cestah, le voznik pozna vse postaje, povezava je za zdaj še poskusna. V približno enakem času bi z letalom prispela v New York s tremi prestopanji, kaj šele v sosednjo republiko oziroma državo.

Na avtobusni postaji je za zgodnje jutro zelo živo. Mlajši par se krega, še vedno *high* od prejšnje noči, starček, zavaljen v neudoben stol v čakalnici postaje drema, naslanjajoč glavo na ženo, starejšo damo v kostimčku barve peska. Tukaj je tudi delavec, ki je v modrem pajacu prišel direktno iz nočne izmene, utrujeno gleda v vrh svojih čevljev in si nekaj mrmra. Poleg njih je še nekaj povsem nezanimivih tipov in dekle, ki spominja na Madonno. Fant jo je pospremil na postajo, ampak ona je očitno nezainteresirana in on gre s povešenimi rameni, kot okregan. Madonnin zadnji album je še vroč in naokoli je polno njenih klonov, toda to dekle je poseglo za najbolj drzno izdajo iz devetdesetega leta, blondinka z rdečo šminko in narisanim lepotečnim znamenjem na bledem obrazu, s korzetom s stožčastim nadržkom in križem, ki ji ritmično tolče ob razkošno oprsje, z mrežastimi nogavicami in vojaškimi čevlji. Na ušesih ima slušalke, z zaprtimi očmi se giblje ob glasbi in se ne zmeni za radovedne poglede. A Marina ji je vseč, to je takoj jasno, pokima ji v pozdrav in se napoti proti sedežu. Vozovnice niso oštevilčene. Kondukterja ni, voznik na začetku potovanja pregleduje tako vozovnice kot dokumente, naglas bere imena, godrnja ob tistih, ki jih težko izgovori. Marina se odloči, da se bo usedla nekam na konec, čisto zadaj. Tako ima lahko dogajanje na očeh. Madonna se prestavi na sedež nasproti njenega. Diši po Angel Thierry Muglerju,

najbolj drznem parfumu na svetu, povsem primernem tej situaciji. Vsi so na svojih mestih in avtobus se zakotali proti cilju.

Bolj kot se avtobus odmika, bolj se mehki primorski obrisi spreminjajo v ostre podobe notranjosti. Pokrajina se še ni streznila od zime, konci, skozi katere gredo, so sivi in temačni, in kot da to ne bi bilo dovolj, se na nekaterih mestih megla vleče po ves dan. Voznika to ne moti, celo pot kadi in prepeva. Vonj cigaret, ki se vztrajno meša z Madonninim parfumom, Marino strašansko spominja na strica, prav tistega, ki ga gre obiskat. Stric je njen junak, na njem je zasnovala podobo idealnega moškega, boemskega tipa, neskončno duhovitega in obenem tragičnega. Popolno nasprotje njenih staršev, ki so varni, zanesljivi in brezmadežni.

Tukaj so nekoč šli mimo v rdeči škodi, ko so se peljali na obisk k babici in dedku med šolskimi počitnicami. V avtu so nenehno peli in se ustavljali, kadar koli je bilo kaj zanimivega za videti. Marina se spomni nekega zgodnjega poletja, ko so se ustavili na počivališču s klopmi in mizami ob reki. Razširili so deko, ob tem košara s hrano, nekaj metanja frizbija, žoge, vriskanja in smeha, potem pa sprehod za ogled okolice. Z vsakim korakom je pokrajina postajala bolj nedostopna, grmovje bolj gosto, kamni pa postavljeni v kupčke, kot bi jih položila človeška roka. Začeli so se spuščati, zavlačiti v goščavje in naenkrat so se znašli v kotanji, v kateri se je na belem kamnu zvijalo nekaj črnega. Mama je zakričala in zgrabila starejšo hčer, oče je dvignil Marino in zbežala sta, kolikor hitro sta premogla. Tisto črno in zvijajoče se je bila jata kač. Sikale so in se izvijale proti njim, vmes je pa ena nepremično stala in gledala s prodornimi očmi, grizoč lastni rep, vsaj tako se je Marini zdelo v nočnih morah, ki so sledile. Izkazalo se je, so kače, ki so jim odvzeli strup za izdelavo seruma, na tem mestu spuščali na prostost, lokalci so to vedeli in so se kraja izogibali. Po tej dogodivščini je mati v

svojem rumenem kostimu na poti do avta našla rogovje jelena, kar je v hipu izbrisalo slabo voljo in vrnili so se nasmejani, medtem ko so se menjavali, kdo bo rogovje nosil na glavi. Še danes ga hranijo nekje v kleti.

Marinina mati nostalgичno že od zgodnjih šestdesetih nosi v figo spete lase. To je nekako frizura, ki jo je nosila Jovanka Broz, ampak ona tega ne prizna. Mogoče je pa tudi bila prva. Vsako jutro si v kopalnici češe dolge neobvladljive lase, jih umika z obraza nazaj, zbere, zvije, pripne s špango in tako že trideset let. Nikoli ni šla k frizerju, videti je pa, kot da je ravnokar izstopila iz nekega starega hollywoodskega filma. Frizura je ostala neomajna, vse drugo v njihovi družini pa se je spremenilo. Marina je to potovanje prevzela nase in s tem dokazala zrelost, hkrati pa dobila priložnost, da naredi izvidnico ter mati in očeta pripravi za to, kar prihaja. Pravzaprav šele iz perspektive potnice, izvzete iz časa in prostora, vidi, koliko so se oddaljili. Minula leta so bila polna strahu in preizpraševanj. Oče, ki je bil zaposlen pri vojski, je šele pred vojno šel v pokoj, toda pokojnine nekaj časa ni bilo zaradi neurejene meddržavne situacije. Govorili so, *Počakajte, da se uredijo pravice in obveznosti posameznih republik, bodite potrpežljivi*, vendar je bilo na začetku samostojnosti že pridobivanje osnovnih dokumentov za tiste, ki so bili rojeni v drugih republikah nekdanje države, nemogoča misija. Marinin oče se ni sprenevedal, temveč se je lotil vsakršnega dela, ki jih je lahko nahranilo. Borno je služil s čiščenjem zaporov, delom na mlečni kmetiji in v gradbeništvu. Marina se je jezila, ker mu je tako vseeno, čudila se je, da se mu takšno delo ne zdi ponižujoče, statusna degradacija, dolgo je rabila, da je razumela, da nič od tega ni pomembno, treba je bilo preživeti in njen oče je to vedel. Brez stalnih prilivov so se družinski prihranki topili. *Nam gre dobro, glej koliko ljudi je izgubilo dom, koliko družin se je razpadlo zaradi*

različnih nacionalnosti, religij ali političnih nestrinjanj. Nihče od nas je tudi fizično ni skupil, to je pravi privilegij, jih je tolažil oče. Dnevi so minevali in negotovost je postala edina stalnica.

Po drugi strani se je mati povsem zaprla vase, mučilo jo je pomanjkanje kakršnih koli novic o bratu, sestri in starših. Svoje najzgodnejše otroštvo je preživela v taborišču Jasenovac, in čeprav je spomine potisnila in o tem obdobju ni nikoli govorila, še zlasti ne pred otroci, se je ob začetku nove vojne nezaceljena rana znova odprla. Zaradi vsega tega ni veliko šla zdoma in je vse manj govorila o sebi. Sicer pa, tudi če bi hotela, ni imela komu, otroci so šli iz družinskega gnezda, mož je delal po ves dan, sosedi so se pa bodisi odselili bodisi so delili enake muke. Marina je bila osredotočena na študentsko življenje, novo mesto in odraščanje, nihajoč med uporom, občutkom kolektivne krivde in nepripadnosti. Vse je postalo zapleteno, celo prazen prostor v študentskem indeksu, v katerega je bilo treba vpisati narodnost in zaradi katere so jo nenehno opominjali *Veste, morate to izpolniti, sicer ne boste mogli pristopati k izpitom*.

Ko so se povezave med nekdanjimi republikami ponovno vzpostavile, jim je uspelo kontaktirati strica. Prvi telefonski klici so bili skorajda brez besed, komaj kaj se je dalo razbrati iz njih zaradi strahu pred prisluškovanjem, zaradi šoka, da se končno slišijo. Stric jim je povedal, da je babica neke noči sanjala, da je njena hči, Marinina mati, skupaj s celo svojo družino umrla in se ni umirila, vse dokler ni šel na ministrstvo za notranje zadeve in prosil tamkajšnje uslužbenke, naj preverijo, ali so živi. Novice niso prečkale mej, ampak stric je potegnil vse svoje zveze, da je izvedel najpomembnejše. V vmesnem času, ko so bili odrezani, sta babica in dedek že legla v zemljo, stric pa je doživel nekaj akutnih srčnih kapi in je bil operiran. Načrtovali so ponovno združitev družine,

ampak Marina je takoj čutila potrebo, da bi odpotovala, in sicer sprva sama. To je razumela kot priložnost, da se oddolži, kot svoj način grajenja mostov in pomoči staršem, da se soočita z vsem. Zdaj, ko se pelje proti nesrečnemu mestu, dvomi vase, ali je dovolj močna, ali bo kos dani nalogi. Ob misli na babičin nemir, da ni dočkala ponovnega srečanja z njimi, in na stričevo bolezen se ji je paralo srce.

Nenadno hupanje preglasi Marinine misli. Voznik avtobusa preklinja nekoga na cesti, potem pa, kot da se ne bi nič zgodilo, napove naslednji postanek. Potniki vzpostavljajo vsiljeno komunikacijo, nekateri od njih se celo resnično razumejo in preostanek poti se družijo. Ona se drži zase in opazuje. Reka ob počivališču, nekoč široka in divja, se sedaj čudno spušča in dela meandre, klopi in miz ni, veter pa se igra s smetmi in jih raznaša naokoli. Okoliško prebivalstvo je razseljeno, nihče ne čisti in ureja zemlje, voda pa divja, se pretaka in išče nove tokove. Tudi zdaj bi potrebovala nek čudež, pomisli Marina, kot takrat, ko so našli rogovje. Nato Madonna pokima, da se ji pridruži.

Boš pohala z mano?

Seveda, kaj pa imaš?

Domačico, fant in jaz gojiva na balkonu, samo za lastne potrebe, boš videla, fina je za razliko od tistega špricanega sranja, ki kroži.

Ti ni bed nositi čez mejo?

Kaj pa mi morejo?! Neumni so. Seksi se oblečem in oni mi samo hipnotizirano buljijo v joške, nič ne vprašajo.

Obe se nasmehneta. Kdo normalen bi pa delal na teh ubogih mejnih prehodih? Madonna iz denarnice potegne rizle in zavleče prste v stožčasti neдрček, iz katerega z dolgimi, na črno nalakiranimi nohti izvleče travo, jo pozorno dozira k tobaku, zvije filter iz kartončka in s spretnimi gibi v hipu zvije joint. Marina

potegne dim in čuti, kako se ji telo z vsakim novim vdihom in izdihom sprošča in umirja. V teh nekaj dimov se punci zbližata, kot se lahko samo ljudje na potovanjih, ki izstopijo iz cone udobja in vsakdanjega življenja, posebej občutljivi in odprti. Naslonjeni ena na drugo opazujeta voznika. Na vsaki avtobusni postaji se nekam odpravi z vrečami in škatlami, ki jih jemlje iz prtljažnika avtobusa, in ga ni na spregled, vse dokler se ne odpravijo. Ko se vrača brez vreč, si veselo požvižgava in si mane dlani ter majhno karavano spravlja naprej. Marina in Madonna sedaj sedita skupaj na sedežu, lepo jima je, smejeta se, čeprav ni nič smešnega. Kukata skozi okno z glavo ob glavi. V naseljenih krajih so na stavbah izobešene zastave in nacionalni simboli, na drugih so sledovi strellov. Na nekaterih piše »To je hrvaška hiša«. Mesta puščajo vtis pravljice o Trnuljčici, zaspala so in ostala ujeta v preteklosti, narava je pa vse prevzela in se izvija iz hiš ter jih nežno uokvirja z goščavjem in travo.

Pripravite potne liste, približujemo se meji, pravi voznik. Na mestu, ki so ga nekoč prečkali, ne da bi se ustavljali, stoji skupina uniformiranih ljudi. V avtobusu je vse bolj napeto, ljudje živčno pokašljujejo in zaskrbljeno pogledujejo skozi okno. Voznik ustavi avtobus in reče: Gremo, vsi ven, naprej se gre peš. In vzemite svoje torbe! Upam, da nimate s sabo kakšnih neumnosti, da ne ostanemo tukaj do večera. Madonna se upira Doslej nam ni bilo treba iti peš, kaj se zdaj grejo?

Ne vem in me ne zanima, jaz samo vozim. Čakal vas bom na drugi strani mosta, pravi voznik nestrpno, medtem ko jemljejo svojo prtljago, nato zapre prtljažnik in se odpravi naprej. Marina napeto razmišlja o vsem, kar vleče s seboj. Njena družina je več dni s skupnimi močmi pripravljala prtljago, vsak je dodal kakšno stvar, oblačila, parfum, hrano, plošče, knjige in druge drobnarije. Srce ima v hlačah, medtem ko se prepričuje, da bo vse v redu. Svoje skrbi bi

rada delila z Madonno, ampak to bi porušilo ravnovesje med njima in bi po nepotrebnem obremenilo razumevanje brez besed.

Na nekaj korakov od meje so, hodijo oboroženim ljudem naproti. Čeprav je vojne konec, se v vseh krajih, skozi katere so šli, sprehajajo ljudje v vojaških oblačilih, nekateri tudi z orožjem. Zaradi tega se ni počutila bolj varno, ravno nasprotno, na to se ne bo nikoli navadila. Tudi takrat, ko se je v Benetkah oglasila sirena zaradi poplav, je takoj pomislila, da je seme vojne vzkliko tudi v sosedni Italiji, in si je z olajšanjem oddahnila, ko je v naslednjem trenutku mesto zajela voda.

Uslužbenci jih grdo gledajo in ob odrezavih pozdravih porivajo naprej. *Kam gresta, ena po ena* – ju ločijo že takoj. Madonna se postavi za Marino, ki na čelu vrste odzdravi uslužbencu in komaj drži svojo težko torbo. Prvi na njeni levi pravi *Potni list, prosim*. Uniformiranci in oboroženci je obkrožajo kot po naročilu, Marina se trese in izroča dokument.

Imaš kaj za prijaviti? Moram gledati, kaj imaš v torbi?

Osebne stvari.

Mehanično odgovarja na njihova vprašanja, na zahtevo iz nahrbtnika jemlje stvari, nekatere ostajajo na meji, uniformiranec ji tudi pove, zakaj, ampak ničesar ne zastopi, ne razume, samo hipnotizirano gleda v njegovo ramo, s katere opreza črna in gnusna jata kač, se po njegovi roki spušča navzdol in se po drugi strani vzpenja proti vratu ter zlovešče skozi rezo na vratu gleda v Marino z rdečimi očmi, opletajoč z jeziki in izvijajoč se natanko tako kot v njenih nočnih morah. Na vrhu tik pod vratom kača grize lastni rep. Marina odreveni, dokument ji pade iz rok in poskuša zakričati kot v sanjah, da bi se zbudila, toda tudi zdaj krik ne najde poti ven, temveč ostane zamrznjen v njenih glasilkah. Presenečeno jo gledajo tako sopotniki kot uniformiranci, ampak nihče ji nič ne reče, tisti

kačasti samo pobere dokument, ji ga porine v roko in pokaže proti mostu, ki ga je omenjal voznik avtobusa. Marina se ustavi, da bi počakala Madonno, vendar ji uniformiranec odločno z roko pokaže, naj gre, tukaj se ne sme zadrževati. Z oklevanjem gre naprej. Globoko diha, da bi se spravila skupaj. Obrača se proti Madonni in uniformirancem, sliši jo, kako razburjeno vpije, ampak ji drugi moški, do zob oborožen, pokaže, da se je stvar ne tiče. Nemirno nadaljuje proti mostu, do katerega pelje ozka blatna potka. Deske so tenke in nestabilne, most se trese brez nadzora. Misli, da ničesar ne čuti, še najmanj strahu, vendar je lastne noge izdajajo.

Ko se le spomni, kako je njen prijatelj Italijan letos poleti prepotoval celo Evropo z maminim potnim listom. Nihče ni opazil razlike med starejšo gospo in dolgolasim mladeničem. Takrat se je temu smejala, zdaj ji pa ni niti malo smešno, privilegij je imeti *pravi* potni list. Kaj šele tisti tip v Milanu, na začetku vojne, ko je potovala s svojim novim dokumentom, moški, ki ga je spoznala na recepciji hotela se je na vse pretege čudil hrvaškemu potnemu listu. Prihajal je od daleč, mogoče iz Kanade, pozabila je, televizije ni imel, medijev ni spremljal in ni imel pojma, da je razpadla Jugoslavija, dežela, iz katere se je pred približno tridesetimi leti odpravil iskat boljše življenje. Takrat se ji je zdelo neverjetno in smešno, a novica o razpadu Jugoslavije ga je do te mere vznemirila, da se je na trenutek ustrašila, da ga bo pokončala. Svojo državo se očitno najbolj ljubi od daleč. Ampak kaj njega briga, on ima domovino na rezervi in veljaven potni list stabilne države, ki odpira vsa vrata, si je takrat mislila Marina. Zanj se tega ne bi moglo reči, ona je v vsakem primeru na izgubi.

Približuje se drugi uniformirani skupini, pred njimi so napisi v cirilici. To bo torej vstop v drugo državo.

Dober dan, pokažite dokumente.

Izvolite.

Po kratkem pogovoru in ponovnem premetavanju Marinine torbe ostane prikrajšana za hrano, ki jo je nosila. Živila živalskega izvora ne smejo čez mejo, tudi parfum ni šel, zato sta pa ostala zadnja dva albuma Toma Waitsa, Washing Machine od Sonic Youth ter stari album Lou Reeda. Te stvari so pomembne. Stric je imel pretanjen okus za glasbo in literaturo, Marina je to vedela in je ravno to izbrala za medij, s katerim bo nadomestila izgubljeni čas. Stric je stari beatnik, dolgo se je upiral kakršnemu koli resnemu delu, ni prenašal avtoritet, niti da ga kar koli omejuje, vedno je hodil v mehkih čevljih iz antilopjega usnja, poleti v rimljankah, od prevoznih sredstev je pa priznaval le vlak in kolo. Mobilizacijo je težko prenesel, zato tudi bolno srce. Po telefonu ji je povedal, da so ljudje največje zveri. Marina od takrat misli na to. Pogoltne solzo, še malo pa bo v stričevem objemu. Spomni se Madonne in pogleda, ali se jo da zaznati za mostom, ampak ni niti nje niti drugih potnikov.

V redu je. Ajde, zgini mi izpred oči, si v brado zamrmra uniformiranec, ki je komaj zakrival nestrpnost, opletajoč z jezikom in z iskrečimi se očmi kakor njegov predhodnik, kakor kača. Hitreje stopi proti avtobusu z občutkom, da se na obeh straneh meje nahajajo enaki ljudje, govorijo malodane identična jezika, in čeprav so navidezno zadržani in prijazni, jo gledajo, kot da je zločinka ali izdajalka, samo zato ker prečka mejo iz države v državo. Šofer jo pričaka s cigareto v ustih. *E, danes pa gre res vse gladko, zadnjič smo stali pet ur na meji, pa sploh ni bilo drugih avtobusov. Skoči noter!* Še preden vstopi v avtobus, začuti naglo slabost in se pobruha. Počasi prispejo tudi drugi potniki, Madonne ni med njimi. *Kako je možno, bila je tik za mano?* reče nekemu potniku, ki nezainteresirano odmahne z roko, ostala je tam zadaj, nekaj so ji našli. Marina je iz sebe in gleda zdaj voznika zdaj potnike. *Ne moremo naprej brez nje.*

O ja, lahko, odvrne voznik. Ni niti prva niti zadnja, vsakič nekdo ostane, saj se bo že znašla, mala je faca.

V avtobusu zdaj bobni turbofolk. Marino s sedeža nežno objema vonj Angela, vsa njegova patetičnost in sladkoba sta izpuhteli, prijetno diši, po civilizaciji, po Madonni. Avtobusu manjka njen *pop trash glamour*, pravzaprav, resnici na ljubo, njej manjka. Pogleduje navzven, da bi jo mogoče videla, ampak se iz avtobusa ne vidi ničesar. Znova pomisli na strica z njegovo luknjo v prsih in elektrostimulatorjem, ki mu narekuje tempo srca, ter na bele lase, zavite v ruto z revmatičnimi sklepi, ki ustvarjajo pletiva, da ogrejejo njene večno podhlajene ude in na dedka s klobukom kot Leonard Cohen, ki je z njo igral karte, kot v sanjah. Minila so leta, črne luknje, preteklost pa se v teh ubogih krajih vrti v koncentričnih krogih, vojne, taborišča, žrtve, uničevanje, celo pozaba. Mora naprej, ne more sedaj odnehati. Na kratko jo ujame utrujenost in zaspri, tam pa jo pričaka jata kač, opletajo z jeziki in sikajo, vijugajo in se izvijajo, vse obrnjene proti tisti eni, ki grize lastni rep, medtem ko se ji koža blešči na soncu in zažiga zenice. Od strahu zakriči in odpre oči, avtobus pa mirno meji proti cesti, polni lukenj, se pelje mimo enakih opustošenih hiš, stavb s sledovi strel in napisov na hišah »To je srbska hiša«, po sivi zemlji in pod žalostnim nebom. Vse isto kot na drugi strani.

NADIGRATI SAMOĆU

Dolores,
 znam jer je netko s ulice
 uskliknuo njeno ime,
 u rascvjetaloj haljini
 otkopčanoj na nedostupnom mjestu
 na leđima
 i kaputom koji to prikriva
 stigla je na susrete
 brzih upoznavanja.
 Dvadeset njih
 po sedam minuta
 do zvona za sljedeću rundu.
 Jednom je ljubila mornara,
 umorila se od čekanja
 i internetskog dopisivanja
 dok je njenim stanom
 krizom srednjih godina
 odjekivala tišina.
 Prije polaska na sastanak
 po sedam minuta na osobu,
 trgnula je Dolores francuski konjak
 njime zalila valijum
 što joj je prepisao liječnik
 dok joj je umirala majka.
 Nasuprot nje
 sjeda mladić od dvije banke,
 nedostaje mu cigareta
 vidi mu se iz nervozom

isprekidanih pokreta.
 Kaže Dolores,
 ubija me samoća
 nisam to planirala.
 Kaže on,
 da se ne lažemo
 živim s majkom,
 imaš li cigaretu,
 hipnotizirajućim glasom
 starijim negoli je sam.
 Ona u cvjetnoj haljini
 koju do sada nije imao tko zakopčati
 para vrhom potpetice
 zrak vruć od iščekivanja
 gledajući netremice
 u njegove vlažne oči.
 Idemo odavde,
 vodi me!
 Dolores sa svojim mesnatim usnama
 napola otkopčanom haljinom
 i rasutim cvjetovima
 uzme ga za ruku i povede,
 preostalih osamnaest
 čeznutljivo gleda u latice
 koje ih plešući
 u stopu prate.

UKANITI SAMOTO

Dolores je,
 vem, ker je nekdo z ulice
 vzkliknil njeno ime,
 v razcveteli obleki,
 odpeti na nedostopnem mestu
 na hrbtu
 in s plaščem, ki to skriva,
 prispela na zmenke
 hitrih spoznavanj.
 Njih dvajset
 po sedem minut
 do zvonca za naslednjo rundo.
 Enkrat je ljubila mornarja,
 utrudila se je od čakanja
 in internetnega dopisovanja,
 po njenem stanovanju pa je
 v krizi srednjih let
 odmevala tišina.
 Preden je šla na zmenek
 po sedem minut na osebo,
 je Dolores zvrnila francoski konjak
 z njim poplaknila diazepam,
 ki ga je dobila na recept,
 ko ji je umirala mati.
 Nasproti nje se usede
 mladenič, dvajsetletnik,
 manjka mu cigareta,
 vidi se po živčnih

pretrganih gibih.
 Dolores pravi,
 samota me bo ubila,
 tega nisem načrtovala.
 On pravi,
 da sva si na jasnem,
 živim z mamo,
 imaš mogoče cigareto,
 njegov glas hipnotizirajoč,
 starejši, kot je sam.
 Ona v cvetni obleki,
 ki je doslej ni imel kdo zapeti,
 z vrhom petke reže
 zrak, vroč od pričakovanja,
 zazrta naravnost
 v njegove vlažne oči.
 Greva od tod,
 odpelji me!
 Dolores ga s svojimi polnimi ustnicami,
 napol odpeto obleko
 in razsutimi rožami
 vzame za roko in odpelje,
 ostalih osemnajst
 hrepeneče gleda v cvetne liste,
 ki jima s plesnim korakom
 slepo sledijo.

SANGUE SACRO

Dok mojim tijelom kruži pet litara –
 osam posto težine,
 donirala sam 450 mililitara,
 što to ne bih smjela
 da sam muškarac
 i općim s drugim muškarcem.
 Mjesečnicom nepovratno
 iz mog tijela otiče
 trideset i pet mililitara,
 ali tek gubitak od litre i pol
 ugrozio bi mi život.
 Da sam Jehovin svjedok
 na transfuziju
 ne bih pristala.
 Sangu sacro.

U mračnom odvojk
 željezničkog pothodnika,
 kraj stepeništa
 na kojem je skrovište
 svio beskućnik,
 okružio konak
 praznim bocama
 i ambalažom instant hrane,
 dok s plafona
 cure debele kapi vlage
 i slijevaju se niz hladne zidove,
 a žene svojim potpeticama

ritmički šibaju beton,
 narasla je ni iz čega
 krvava lokva
 budeći nemir i tjeskobu.

Zaobilaze je čistači
 zaštitari okreću glave,
 čak su i sigurnosne kamere
 povile svoje osjetljive vratove
 gledajući u stranu.
 Samo mi djeca
 ustrajno pokušavamo
 riješiti misteriju.
 Nakon uzaludnog istraživanja
 i beskorisnije debate
 isperemo je
 u obližnji odvod,
 hipnotizirano gledajući
 krvavu lokvu
 kako iščezava,
 i odrasli se znatiželjno zaustavljaju,
 pa ravnodušno odmahuju
 – dječja posla.

Dvojica najglasnijih dječaka
 odmeće se iz naše skupine
 i uzvikujući psovke i uvrede
 potuče –

tko je krv prvi ugledao
kome ona pripada?
Kada se napokon umorimo
jedni od hrvanja
drugi od navijanja
uputimo se kućama
prepuštajući događaj zaboravu.

Iste noći
na grad se navuče
tanka koprena,
mjesec se provlači
kroz nabore neba
da bi se ponovno ogledao
u krvavoj lokvi
bez traga krvavog zločina.

SANGUE SACRO

Po mojem telesu kroži pet litrov,
osem odstotkov teže,
darovala sem 450 mililitrov,
česar ne bi smela,
če bi bila moški
in občevala z drugim moškim.
Z mesečnim perilom nepovratno
iz mojega telesa odteče
petintrideset mililitrov,
ampak šele izguba litra in pol
bi mi ogrozila življenje.
Če bi bila Jehova priča,
ne bi privolila
v transfuzijo.
Sangue sacro.

V mračnem odcepu
železniškega podhoda
poleg stopnišča,
na katerem si je brezdomec
postiljal,
prenočišče obkrožil
s praznimi steklenicami
in embalažo hitre hrane,
medtem ko s stropa
curljajo debele kapljice vlage
in se zlivajo po mrzlih stenah,
ženske v petkah

pa ritmično tolčejo beton,
je od nikoder zrasla
krvava luža,
ki je vzbujala nemir in tesnobo.

Čistilci hodijo okoli,
varnostniki obračajo glave,
celo varnostne kamere so
zvile svoje občutljive vratove,
gledajoč proč.
Samo mi otroci
vztrajno poskušamo
razrešiti skrivnost.
Po jalovem raziskovanju
in še manj koristni razpravi
jo speremo
v bližnji odtok,
med obsedenim gledanjem,
kako izginja
krvava luža,
se radovedno ustavljajo tudi odrasli,
nato ravnodušno zmajejo
– otroške stvari.

Najglasnejša fanta
se odmakneta od naše skupine
in se ob kletvicah in žaljivkah
stepeta –

kdo je prvi videl kri,
komu pripada?
Ko se končno utrudimo,
eni od prerivanja,
drugi od navijanja,
se napotimo domov
in dogodek prepustimo pozabi.

Iste noči
nad mestom obvisi
tenka koprena,
luna se preriva
skozi pregibe neba,
da bi se ponovno ogledala
v krvavi luži
brez sledi krvavega zločina.

O avtorici

Snježana Vračar Mihelač

228

Snježana Vračar Mihelač, rođena 1973. godine u Puli, osim toga živjela je u Zagrebu, na Plitvičkim jezerima i u Ljubljani. Studirala je ekonomiju, ali ekonomična nije, stoga je radila posvuda, samo ne u struci: studiju za grafički dizajn, organizirala sajmove i vjenčanja, bavila se eko-turizmom i održivim razvojem, a od 2003. godine je zaposlena kao tekstopisateljica. Uređivala je časopis Enter-net, piše marketinške i autorske tekstove, te prevodi. Odnedavno svoju literarnu kreativnost materijalizira u poeziju i prozu. Svoje prve radove objavila je u *Monstrumi*.

Snježana Vračar Mihelač, rojena 1973 v Pulju, sicer pa je živela tudi v Zagrebu, na Plitviških jezerih in v Ljubljani. Študirala je ekonomijo, ampak ni ekonomična, zato je delala na vseh področjih, samo v stroki ne: v studiu za grafični dizajn, organizirala sejme in poroke, se ukvarjala z ekoturizmom in trajnostnim razvojem, od leta 2003 pa je zaposlena kot tekstopiska. Urejala je časopis Enter-net, piše oglaševalna in avtorska besedila ter prevaja. Pred kratkim je svojo literarno kreativnost začela materializirati tudi skozi poezijo in prozo. Svoja prva dela je objavila v *Monstrumi*.

229

DUBAI

Niko ne voli da bude sam. Čovek, hoću reći životinja, društveno je biće. Oduži se dan. Ujutru kad je ispratim, pojedem brikete, popijem malo vode i pronjuškam po stanu, a onda legnem da spavam. Najviše volim da se sklupčam u fotelji, na svom omiljenom jastuku, i tako izlenčarim do pet. A kad mi se baš prohte, penjem se okolo, kô mačka, baš tamo gde mi ona zabranjuje. Skočim na stolicu pa dobro onjušim trpezarijski sto. Ponekad ga malo i liznem ako ima šta da se liže. Kad žuri na posao zna da ostavi poneku mrvicu. Reći ćete mi, jasno: „Tražiš hleba preko briketa!” U pravu ste, ali – teško je odoleti salami. Uh, stanem tako ponekad pored stola, samo da mirišem. Suva salama. Mortadela. Šunka. Sve mislim baciće mi neko parčence. Ali ne baca mi više. Otkako me poslednji put odvela kod onog masnog veterinara s flekavom keceljom, ne daje mi ništa sa stola. On ju je stručno ubedio da smem da jedem samo hranu za pse. Baraba veterinarska, nikad mi se nije svidao. Izgleda kô kasapin, daleko bilo. Ma dobro! Kad samo pomislim kako je drugima – litalice i tako to – meni uopšte nije loše. Zahvalim se svakog jutra psećem univerzumu – lepo jedem, spavam, toplo mi je, kupa me, šeta me, onjušim se ponekad u prolazu s nekim tek želja da me mine...

Nego, nisam ja ovako samovao oduvek. Kad su me uzeli od majke bilo ih je četvoro. Jao, što je to bilo dobro. Jedan me mazi, pa drugi, pa treći, pa četvrti. Pa jedan šeta, pa drugi, pa treći, pa četvrti. Pa jedan hrani, pa drugi, pa treći, pa četvrti. Ijao, kako smo se tek dobro igrali! Kupili mi neke loptice, pa plišane lutkice, pa neke pište, neke se kotrljaju, neke skaču. Mili bože pseći, šta je to bilo! Ma, živio sam kô kralj. Ali jednog dana, nešto čudno se desi. Dremam ti ja kao i uvek popodne u dnevnoj sobi i vidim

svi se okupili, uzvrpoljili, pa nešto čudno i uplašeno gledaju jedan u drugog. Ja načuljim desno uvo, za svaki slučaj. Kaže starija gazdarica: „Šta ćemo sa Mićom?” Ja onako pospan počeh da se osvrćem – s kojim Mićom? Setih se – pa ja sam Mića. Da ne misle na mene? Što šta će sa mnom? Ja sad dremam, posle ću da jedem, a onda će jedan od njih da me vodi u večernju šetnju. I sad, konačno, ima da iz sve snage vučem u drugi park, pa nek pukne povodac. Dosta mi je više da me šetaju uvek na ista mesta. I tako ja razmišljam i planiram, ali prenu me opet kad stariji gazda reče: „Pa ništa, Miću ćemo morati nekome da damo.” Opet ja počeh da vrtim glavom levo-desno i da se mislim: kome da daju? Pa ovo je moja kuća, a oni su moja porodica. Šta je ovo, psa ti poljubim! Ja sve tako mislim, a ne mogu načuljenim ušima da verujem. Kad javi se i mlađa gazdarica: „Moja drugarica će ga uzeti, ona ga obožava. Polako, pitaćemo je, imamo još vremena”. A onda se javi i mlađi gazda: „Nema nam druge. Sa nama u Dubai ne može”.

Žao mi je, a kako mi ne bi bilo. Što baš mene da snađe takva sudbina? Morali su trbuhom za kruhom – čuo sam novu gazdaricu kako priča gostima. Kaže: ona je doktorka, a on inženjer, nisu mogli da prehrane porodicu, stasala dva studenta, treba para. Pa dobro, ako su morali, opraštam im. Nije meni ni ovde loše. Samo mi je žao što mi nisu lepo, kao psu, objasnili, nego su sve krili od mene. Kao, bilo im je mnogo teško pa nisu mogli. A meni kao nije!? Nego, ja sam sve morao da nagađam. Nisu se pseće ni oprostili od mene. A sad me zovu preko *skype*-a i mašu mi „Mićica, Mićica”, ali džabe. Daleko je to. Taj Dubai.

Evo mi je gazdarica s posla. Idem da skačem i lajem. Ponekad, kad joj se baš mnogo obradujem, sutradan dođe i pola sata ranije. Zna i ona da niko ne voli da bude sam. Čovek, hoću reći životinja, društveno je biće.

DUBAJ

Nihče ne mara biti sam. Človek, mislim žival, je družabno bitje. Dan se razvleče. Zjutraj, ko jo pospremim, pojem brikete, pijem nekaj vode in povohljam naokoli po stanovanju, potem se uležem spat. Najraje se stisnem na naslanjaču, na svoji najljubši blazini in tako lenarim do petih. Ko se mi pa zahoče, se plazim naokoli kot mačka, povsod, kamor ona prepoveduje. Skočim na stol in nato dobro ovoham kuhinjsko mizo. Včasih jo celo malo polížem, če je kaj za polizati. Ko se ji mudi v službo, včasih pusti kakšno drobtino. Rekli boste, seveda: »Ob briketih iščeš kruh!« Prav imate, toda težko se je upreti salami. Uh, tako se včasih postavim ob mizo, samo da bi vohal. Suha salama. Mortadela. Šunka. Kar mislim si, saj mi bo vrgla kakšen košček. Toda ne meče več. Odkar me je zadnjič peljala k tistemu mastnemu veterinarju s predpasnikom, polnim madežev, mi ničesar več ne daje z mize. On jo je strokovno prepričal, da smem jesti samo pasjo hrano. Baraba veterinarska, nikoli ga nisem maral. Videti je kot klavec, bog ne daj. Ampak v redu! Ko samo pomislim, kako je drugim – potepuhi in to – meni sploh ne gre slabo. Vsako jutro se zahvalim pasjem veselju – lepo jem, spim, toplo mi je, kopa me, sprehaja me, včasih se mimogrede s kom povoham, samo toliko, da me želja mine ...

Nisem pa od nekdanj takole samotaril. Ko so me odpeljali od matere, so bili štirje. Joj, kako je bilo to dobro. Eden me boža, potem drugi, potem tretji, potem četrti. Eden me sprehaja, potem drugi, potem tretji, potem četrti. Pa me eden hrani, potem drugi, potem tretji, potem četrti. Madona, kako smo se šele dobro igrali! Kupili so mi neke žogice in plišaste igrače, potem neke piščalke, ene se vrtijo, druge skačejo. Ljubi pasji bog, kako je to bilo! Živel sem kot kralj! Toda nekega dne se je zgodilo nekaj čudnega. Tako sem

neko popoldne, kot vedno, dremal v dnevni sobi in videl, kako so se vsi zbrali, mencajo in se nekako čudno in prestrašeno gledajo med sabo. Napel sem desno uho, za vsak slučaj. Pravi starejša lastnica: »Kaj bomo z Mićom?« Začel sem se ozirati okoli sebe – katerim Mićom? Spomnil sem se – jaz sem vendar Mićo. Saj ne mislijo mene? Kaj kaj bodo z mano? Zdaj dremam, potem bom jedel in nato me bo eden od njih peljal na večerni sprehod. In tokrat bom končno na vse pretege vlekel v drugi park, pa naj se strga povodec. Dovolj imam tega, da me vedno peljejo na ista mesta. In tako razmišljam in planiram, ko me zbudijo besede starejšega lastnika: »Ja nič, Mića bomo morali nekemu dati.« Spet začnem vrteti z glavo levo-desno in si mislim: komu naj dajo? To je vendarle moja hiša, oni so moja družina. Kaj je to, ljubi pasji bog! Tako si mislim, ne morem verjeti napetim ušesom. Ob tem pa se oglasi mlajša lastnica: »Moja prijateljica ga bo vzela, ona ga obožuje. Jo bomo že vprašali, saj imamo še čas.« Nato pa še mlajši lastnik: »Ni druge. Ne more z nami v Dubaj.«

Žal mi je, kako pa mi tudi ne bi bilo. Zakaj je morala ravno mene zadeti takšna usoda? Morali so s trebuhom za kruhom – sem slišal novo lastnico, kako govori obiskom. Pravi, ona je zdravnica, on pa inženir, nista mogla prehraniti družine, zrasla sta jima dva študenta, potrebujejo denar. No dobro, če so morali, jim odpustim. Saj mi tudi tukaj ni slabo. Samo žal mi je, da mi niso lepo kot psu razložili, temveč so vse skrivali pred mano. Menda jim je bilo zelo hudo, pa niso mogli. Meni pa ni?! Torej, vse sem moral ugibati. Niso se pošteno po pasje niti poslovili od mene. Sedaj me pa kličejo po skypu in mi mahajo Mićek, Mićek, a zaman. Daleč je to. Ta Dubaj.

Evo lastnice, že prihaja iz službe. Grem skakat in lajat. Včasih, ko se je še posebej razveselim, pride naslednji dan pol ure prej. Tudi ona ve, da nihče ne mara biti sam. Človek, mislim žival, je družabno bitje.

U SELIDBAMA

Kako se prurušiti u kući punoj ruševina?
Umotana u najlon, spakovana u vakuumske kese.
Prostor ostaviti praznim,
samodovoljnim u nivoima istorije.
Tamo, po sobama koje jedva da postoje,
zidovi su odavno podignuti,
otpada vezivni materijal.
Kuća je tek u skici koju nosiš
kao sve svoje sa sobom.
Prve reči čuvaju značenja
rušenjima koja nisu zaustavljena,
kućnim radovima i radinostima
koja vise sa zakopanih televizora.
I ko još ima veru u ruševna sećanja
kad prazne se ljudske vijuge postupno
poput kuća u selidbama.

OB SELITVAH

Kako se preodeti v hiši, polni ruševin?
Zavita v najlon, spakirana v vakuumske vrečke.
Prostor pustiti prazen,
samozadosten v plasteh zgodovine.
V teh sobah, ki komajda obstajajo,
so stene postavljene davno,
vezivo odpada z njih.
Hiša je le v skici, ki jo nosiš
kot vse svoje s seboj.
Prve besede hranijo pomene
rušenj, ki niso bila preprečena,
hišnih opravil in ročnih del,
ki visijo z zakopanih televizorjev.
In kdo še verjame v dotrajane podobe,
ko se spomini postopoma praznijo
kakor hiše ob selitvah.

ONLY EU PASSENGERS

Evo lisice na putu,
 evo i migranta!
 Samo zato što sam imao sreću da se rodim
 u krugu zidina ili da dospem unutar njih
 na neke druge načine,
 ja sad vozim safari a ti iskačeš
 pred farove kao životinja.
 Zaobilazim te čisto da te ne bih baš
 ja gazio, a podletiš li pod točkove drugih,
 mene se ne tiče. Uobičajena si životinja
 na međunarodnim putevima po obodima tvrđave
 u ovo doba godine. Ni u vest da staneš.
 Šta ću s tobom lisice, srno, jelene,
 osim da skrenem pogled
 kad te vidim kako se vučeš ivicama
 auto-puteva i kažem:
 jadona li je životinja, a vidi
 meni kako je lepo – u automobilima Šubert ili
 noćni džez – na granicama pokazujem samo ličnu:
 O bože, kako je lepo u tvrđavi domać biti!
 I zato, podižite pokretne mostove, o sugrađani!
 Skrenite pogled i zagnjurite ga u svoju kesu s poslasticama,
 o sugrađani. Bacite jednu kosku
 kroz prozor automobila kad oglođete pile.
 Budite humani! Budite bezbrižni!
 Jer vaš će broj na ličnoj karti koji pokazujete
 na otvoru zidina: *Only EU passengers*,
 još jednom potvrditi vašu ljudskost.

ONLY EU PASSENGERS

Glej lisico na cesti,
 glej migranta!
 Samo zato, ker sem imel srečo, da se rodim
 znotraj obzidja ali da vstopim
 na neke druge načine,
 sem jaz voznik na safariju, ti pa skačeš
 pod kolesa kot žival.
 Obidem te samo zato, da te ne bi ravno
 jaz povozil, če pa padeš pod kolesa drugih,
 to ni moja stvar. Navadna žival si
 na mednarodnih cestah na robovih trdnjave
 ob tem letnem času. Niti v novico se te ne spravi več.
 Kaj naj s tabo, lisica, srna, jelen,
 razen da odvrnem pogled,
 ko te vidim, kako se vlečeš ob robu
 avtocest, in pravim:
 žival je uboga, poglej pa
 kako je meni lepo – v avtu Schubert ali
 noćni jazz – na mejah kažem samo osebno:
 O, bog, kako je lepo biti domačin v trdnjavi!
 In zato gor z dviznim mostom, o someščani!
 Odvrnite pogled in ga potopite v svojo vrečko
 s sladicami, o someščani! Vrzite kakšno kost
 skozi okno avtomobila, ko pobašete piščanca.
 Bodite humani! Bodite brezbrizni!
 Ker bo številka vaše osebne, ki jo kažete
 na vratih obzidja: *Only EU passengers*,
 še enkrat potrdila vašo človeškost.

ŽENE KOJE KRIJU SVOJE PESME

Žene koje kriju svoje pesme
 kao mačke svoje mačiče
 traže skrovito mesto da se omace
 daleko od mačka i ostalih proždrljivaca.
 Žene ližu svoje pesme
 dok ne progledaju
 očima mačaka, risova, tigrova.
 One ih čuvaju po podrumima i tavanima,
 ispod ućebanih fotelja i u fiokama koje se ne vide,
 zakamuflirane svakodnevnim oblicima, istim
 dosadnim pokretima, ustaljenim frazama,
 po starim kutijama, u nahtkasnama i šupama.
 One ih njuškaju nežno
 i jednu po jednu nameštaju, premeštaju
 da budu što bliže toplini.
 Milujući im mala vlažna tela
 one ih kriju i od sebe samih
 sve dok ne ispuste sopstveni mjauk,
 dok ih ne napuste i ne odu
 neznano kud.

ŽENSKE, KI SKRIVAJO SVOJE PESMI

Ženske, ki skrivajo svoje pesmi
 kot mačke svoje mucke,
 iščejo prikrito mesto za kotitev,
 daleč od mačka in drugih požrešnežev.
 Ženske ližejo svoje pesmi,
 dokler ne spregledajo
 z očmi mačk, risov, tigrov.
 Hranijo jih v kletih in na podstrešjih,
 pod zadekanimi naslonjači in v nevidnih predalih,
 zakrite v vsakodnevnih oblikah, istih
 dolgočasnih gibih, ustaljenih frazah,
 v starih škatlah, nočnih omaricah in lopah.
 One jih nežno vohljajo,
 eno po eno postavljajo, predstavljajo,
 da so čim bližje toplini.
 Ko jim božajo majhna vlažna telesa,
 jih skrivajo še pred sabo,
 vse dokler ne izustijo lastnega mijavka,
 dokler jih ne zapustijo in odidejo,
 neznano kam.

CRNE MRVE NA TEPIHU

Dok hodam, ja vidim kako me prate pogledom,
 zategnutih kravata,
 zakopčanih košulja.
 Ja znam da me gledaju ispod oka
 da niko ne vidi.
 Ja osećam da me priželjkuju ujutru,
 pored aparata za kafu,
 u menzi, uz pomfrit, salatu i belo meso.
 Na pladnju.
 Ja sam s njima na *vejp* pauzi,
 kao dimni signal.
 Ja volim svoje letnje haljine i volim vetar u bosim nogama
 i ne mogu mi ništa.
 Onda jednoga dana dolazi jedan od njih.
 Otkopčao je košulju i razvukao kravatu.
 Uhvatio me za ruke i govorio u bradu da niko ne čuje
 šta bi mi on sve i kako.
 I vetar više nikada nisam osetila u bosim nogama
 ni svilu letnjih haljina kako klizi niz moje grudi.
 Za sve sam ja kriva.
 Mislila sam da ću izbeći to kasno popodne
 i naredbu da ostanem duže dok ne završim
 izveštaj o niskim nametima na odstrel divljači.
 I njegov sto
 i male crne mrve na njegovom tepihu
 koje niko nije primetio.
 I čistačice su otišle ostavivši ih
 i kolege su ih zanemarile.

Male crne mrve o kojima sam se pitala
 sve vreme dok je trajalo,
 zašto ih niko osim mene nikada neće videti.

ČRNE DROBTINE NA PREPROGI

Ko stopam, vidim, kako mi sledijo s pogledom,
 z zategnjenimi kravatami,
 zapetimi srajcami.
 Vem, da me gledajo postrani,
 da nihče ne opazi.
 Čutim, da si me želijo zjutraj,
 ob avtomatu za kavo,
 v menzi, ob krompirčku, solati in belem mesu.
 Na pladnju.
 Z njimi sem na vape pavzi
 kot dimni signal.
 Rada imam svoje poletne obleke in veter v bosih nogah
 in nič mi ne morejo.
 Potem nekega dne pride eden.
 Odpel si je srajco in zrahljal kravato.
 Prijel me je za roke in govoril v brado, da nihče ne sliši,
 kaj bi mi on vse in kako.
 In nikoli več nisem čutila vetra v bosih nogah,
 niti svile poletnih oblek, kako drsi čez moje prsi.
 Za vse sem sama kriva.
 Mislila sem, da se bom ognila poznemu popoldnevu
 in ukazu, naj ostanem dlje, dokler ne končam
 poročila o nizkih dajatvah na odstrel divjadi.
 In njegovi mizi
 in črnim drobtinam na njegovi preprogi,
 ki jih nihče ni opazil.
 In čistilke so šle in jih pustile
 in kolegi so jih spregledali.

Majhne črne drobtine, za katere sem se spraševala,
 ves čas, kolikor je trajalo,
 zakaj jih nihče razen mene nikoli ne bo videl.

BIĆE BOLJE

Nisam sigurna da želim umreti u starosti,
 onoj pravoj koju zovu duboka,
 da jedem tortice bez šećera i maslac bez masti,
 da spavam danonoćno u džinovskoj čarapi kao gusenica
 za koju se izvesno zna da nikada neće u leptira,
 nego u crva.

Nisam sigurna da mi je to svetla budućnost.
 A šta mi drugo preostaje?
Biće bolje, rekao je moj otac.

Umro je u šezdeset devetoj godini i pisao sve dok je mogao da drži
 olovku
 i crveni rokovnik sa kožnim omotom.

Te večeri kada je otišao u bolnicu – mislili smo na kratko,
 iz astronomskih stanica su nam govorili – gledajte u nebo,
 cele noći padaće zvezde.

Jedna je stvarno pala i videla sam je rođenim očima,
 rasprsla se tačno iznad očeve kuće.

Zamislila sam želju,
 kažu da se ostvaruje, a nisam ni stigla
 da mu kažem da je iznad njegove kuće
 zvezda pala.

Prvo što je napisao bilo je ime i prezime, adresa i telefon
 kao što je rokovnik zahtevao na prvoj stranici,
 zadnje što je napisao bilo je o ljubavi prema nama
 da nas je voleo a da to nije znao da nam pokaže.

Kad više nije mogao da piše, umro je,
 a bez glasa je živio skoro šest godina.
 Šest godina bez glasa, a šest dana bez pisanja

i više nije izdržao.
Tata, je li ti ovako dobro,
 nameštala sam mu naslonjač.

Biće bolje, rekao je
 i više mu oči nisam videla.

I Dejvid Bouvi je umro u šezdeset devetoj godini,
 imao je dva različita oka, sad kažu da nije,
 ali ja znam da jeste i njegova
Lady Grinning Soul
 zna da jeste.

Svako se oprašta na svoj način.
 Kako ću se ja oprostiti, ponekad se toga najviše bojim,
 da li ću znati da kažem *biće bolje*,
 da li će i moj Lazar progovoriti?

Vama je teško, ali zamislite kako je njemu, rekao je lekar.
 Vi se opraštate od oca, a on se oprašta od života.

A moj otac je na kraju tražio samo svoju sobu
 i dunju ispod prozora
 i da podignemo roletne da može da vidi sunce.

Tako smo mi mislili,
 ali zapravo ne znamo šta je želeo da vidi.

Ja sam gledala u zvezdu koja će eksplodirati
 i mislila na njega
 i na *Lady Grinning Soul*.

Jednom me je neko podsetio na tu pesmu
 i ona je posle toga počela sa eksplozijama
 do tada je bila samo dobra pesma
 posle toga je bila tempirana zvezda.

I sad i želje stare kao što sve stari
i menja se kao što se sve menja,
kao što se moje lice menja,
kao što se moje ruke menjaju.

Da li ću na kraju znati da kažem
Biće bolje?

Da li ću umeti da odem zajedno s njom,
ruku pod ruku, s mojom rođenom
Lady Grinning Soul?

Da li ćemo umeti veličanstveno da se rasprsnemo
iznad zvezdine kuće
i da li će naša zvezda poželeti želju
dok nas bude gledala rođenim očima?

BO ŽE

Nisem prepričana, da si želim umreti v starosti,
tisti pravi, ki jih rečejo globoka,
jesti tortice brez sladkorja in maslo brez maščobe,
nenehno spati v ogromni nogavici kot gosenica,
za katero se z gotovostjo ve, da ne bo nikoli metulj,
temveč črv.

Nisem prepričana, da je to zame svetla prihodnost.
Kaj drugega pa mi preostane?

Bo že, je rekel moj oče.

Umr! je v devetinšestdesetem letu in je pisal, dokler je lahko držal
nalivnik

in rdečo beležko z usnjenim ovojem.

Tistega večera, ko je šel v bolnišnico – mislili smo, da za kratek čas –
so nam iz astronomskih postaj govorili: glejte v nebo,
celo noč bodo padali utrinki.

Eden je zares padel in videla sem ga z lastnimi očmi,
razblinil se je točno nad očetovo hišo.

Zamislila sem si željo,
pravijo, da se uresniči, toda nisem mu niti uspela
povedati, da je nad njegovo hišo
padel utrinek.

Prvo, kar je napisal, je bilo ime in priimek, naslov in telefonska,
kot je beležka zahtevala na prvi strani,
zadnje, kar je napisal, je bilo o ljubezni do nas,
da nas je imel rad, tega pa ni znal pokazati.

Ko ni zmogel več pisati, je umrl,
čeprav je brez glasu živel skoraj šest let.

Šest let brez glasu, brez pisanja pa šest dni

in ni več zdržal.

Oči, je dobro takole?

sem mu nameščala naslonjalo.

Bo že, je rekel

in mu nisem več videla oči.

Tudi David Bowie je umrl v devetinšestdesetem letu,

imel je dve različni očesi, zdaj pravijo, da ni,

toda jaz vem, da je, in njegova

Lady Grinning Soul

ve, da je.

Vsak se poslavlja na svoj način.

Kako se bom jaz poslovila, tega me je včasih najbolj strah,

ali bom znala reči *bo že*,

ali bo tudi moj Lazar spregovoril?

Vam je težko, ampak predstavljajte si, kako je njemu, je rekel
zdravnik.

Vi se poslavljate od očeta, on se poslavlja od življenja.

A moj oče je na koncu hotel samo svojo sobo

in drevo kutine pod oknom

in naj dvignemo rolete, da lahko vidi sonce.

Tako smo si mislili,

v resnici pa ne vemo, kaj je hotel videti.

Jaz sem gledala v zvezdo, ki jo bo razneslo,

in mislila nanj

in na *Lady Grinning Soul*.

Enkrat me je nekdo spomnil na to pesem

in jo je v tem začelo raznašati,

dotlej je bila le dobra pesem,

nato je postala tempirana zvezda.

Zdaj se tudi želje starajo, kot se stara vse,

in se spreminjajo, kot se spreminja vse,

kot se moj obraz spreminja,

kot se moje roke spreminjajo.

Ali bom na koncu znala reči

Bo že?

Ali bom znala oditi skupaj z njo,

z roko v roki, z mojo lastno

Lady Grinning Soul?

Ali se bova znali veličastno razpočiti

nad zvezdino hišo

in ali si bo najina zvezda nekaj zaželela,

ko naju bo gledala z lastnimi očmi?

O avtorici

Biljana Žikić

250

Biljana Žikić je rođena 1974. godine u Jagodini. Diplomirala je srpski jezik i književnost na Filološkom fakultetu u Beogradu i doktorirala antropologiju svakodnevnog života i medijske studije na Fakultetu za postdiplomske humanistične studije, ISH u Ljubljani. Bavi se novinarstvom, istraživanjem medija i roda, koordinacijom i vođenjem projekata u kulturi i izdavaštvu, prevođenjem, aktivistkinja je za prava manjina. Pesme je počela da piše u jesen 2016. godine. Objavljivala je do sada različite tekstove, od akademskih članaka do novinarskih kolumni, a ovo je njena prva književna objava.

Biljana Žikić je rojena leta 1974 v Jagodini. Diplomirala je iz srbskega jezika in književnosti na Filološki fakulteti v Beogradu ter doktorirala iz antropologije vsakdanjega življenja ter medijskih študijev na Fakulteti za podiplomski humanistični študij, ISH v Ljubljani. Ukvarja se z novinarstvom, raziskovanjem medijev in spola, koordinacijo in vodenjem projektov v kulturi in založništvu, prevajanjem in je aktivistka za pravice manjšin. Pesmi je začela pisati jeseni 2016. Doslej je objavljala različna besedila, od akademskih člankov do novinarskih kolumn, to pa je njena prva literarna objava.

251

Avtorice in avtor:

Alena Begić
Tanja Božić
Vesna Hrdlička Bergelj
Tamara Kovačević
Natalija Milovanović
Dragan Mitić
Snježana Vračar Mihelač
Biljana Žikić

Prevod:

Tanja Božić
Natalija Milovanović

Jezikovni pregled:

Ivan Antić
Seida Beganović
Barbara Buršić
Ivana Petrinić
Vid Sagadin Žigon

**Glavna in odgovorna
urednica:**

Lidija Dimkovska

Založnik:

Srbski kulturni center
Danilo Kiš

Za založnika:

Irena Vujčić Pavlović

Prelom in oblikovanje:

Jana Kumberger

Fotografije:

Goran Jakovac

Ljubljana
2019

BIĆE BOLJE – BO ŽE

Zbornik literarnih besedil z delavnic
Kulturna produkcija ranljivih
skupin – književna produkcija v
maternem jeziku v okviru projekta
#MANJŠINENAMREŽI

e-publikacija dostopna na:
<https://namrezi.si/zbornik.pdf>

Operacijo #MANJŠINENAMREŽI sofinancirata
Republika Slovenija in Evropska unija iz Evropskega
socialnega sklada

REPUBLIKA SLOVENIJA
MINISTRSTVO ZA KULTURO

EVROPSKA UNIJA
EVROPSKI
SOCIALNI SKLAD

SARPSKI KULTURNI CENTAR
SRPSKI KULTURNI CENTAR
SERBIAN CULTURAL CENTER
DANILO KIŠ

Tanja Božić, Natalija Milovanović, Alena Begić, Dragan Mitić, Biljana Žikić, Vesna Hrdlička Bergelj, Snježana Vračar Mihelač in Tamara Kovačević so predstavniki novega svetovnega vala pisateljev in umetnikov, ki imajo za svojo domovino jezik, za svoj dom pa svet. Dobrodošli v njem!

